A

BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI

ÉS

MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE

187⁴/₅.

SZERKESZTI:

ZSILINSZKY MIHÁLY,

TÁRSULATI FŐTITKÁR.

ELSŐ KÖTET.

226

A TÁRSULAT KIADÁSA.

300808

M. ACADEMIA'
KÖNYVTÁRA

Gyulán. Nyomatott Dobay János könyvnyomdájában. 1875.

TARTALOM.

I. Irodalmi dolgozatok.

Lap.

1. A békésm. régész- és művelődéstörténelmi társulat keletkezése. Zsilinszky Mihálytól 1
2. B. Haruckern Ferencz udvartartása. Haan Lajostól. 13
3. A nők műveltsége társadalmunk alsóbb osztályában. Győry Vilmostól 29
4. A Justh-család okmányairól. Zsilinszky Mihálytól 68
5. Az 1543-ki gyulai országgyűlés. Haan Lajostól. 76
6. Mivelődéstörténet és a művelődés Békésmegyében. Hajóssy Ottótól 85

II. Hivatalos közlemények.

1. Elnöki megnyitó beszéd 1874 augusztus 4. Göndöcs Benedektől. 129
2. Elnöki beszéd 1875. augusztus 2. Göndöcs Benedektől. . . . 133
3. Titkári jelentés 1875. augusztus 2. Zsilinszky Mihálytól. . . 137
4. Jegyzőkönyvek; és pedig:
   a) az alakuló gyűlés jkönyve 1874. junius 18. 143
   b) a juliusi v. gyűlés jk. 1874. 147
   c) november 2-ki v. gyűlés jk. 1874. 151
   d) február 8-ki v. gyűlés jk. 1875. 160
   e) május 10-ki v. gyűlés jk. 1875. 166
   f) augusztus 2-ki közgyűlés jk. 1875. 170
5. Muzeumőri jelentés. id. Mogyoróssy Jánostól. 174
6. Pénztárnoki jelentés. Party Ferenctől. 180
7. Társulati alapszabályok 182
8. Tagok névsora 189
9. Tisztviselők 186
10. Figyelmeztetés és kérelem 195

ELŐSZÓ.

Midőn társulatunk első évi működéséről szóló jelen „Évkönyvet“ a nagy közönség kezeibe nyujtani szerencsénk van, nem tartjuk szükségesnek fejtegetni a célt, melyet közrebocsátása által elérni akartunk. Bizton hisszük, hogy azzal minden művelt hazafi tisztában van.

A mennyiben azonban a szokott hivatalos közlemények mellett nehány irodalmi dolgozatot is közzé teszünk, meg kell jegyeznünk, hogy azok — a felölelt tudományszak népszerűsitése céljából — nyilvános ülésekben voltak felolvasva, és pedig igen szép válogatott közönség előtt. Minthogy azonban egyesületünk Békésvármegye minden részén, sőt annak határain kivül is dicsekedhetik szépszámu tagokkal, kik a Gyulán tartott felolvasásokban részt nem vehettek; a választmány méltányosnak és feladatunk szempontjából célszerűnek találta, hogy a dolgozatok egész terjedelmökben közöltetvén a megye székhelyétől távol lakó tagtársaknak is ingyen megküldessenek.

Azon reménnyel kecsegtetjük magunkat, hogy megyénk művelt közönsége, s általában az irodalom minden barátja szivesen veendi ezen — Békésvármegye multját megvilágitó — szerény dolgozatokat. Hiszen akkor, midőn tanulmányainkkal vármegyénk szűkebb terére szoritkozunk, egyuttal az egész haza ismeretét mozditjuk elő. És ki volna, akit saját honának multja ne érdekelné; ki volna, aki attól hidegen elfordulni birna?

Mi azon nézetben vagyunk, hogy az ily vidéki — bár eddig kevésbé méltányolt — tudományos célu társulatok, szerény de öntudatos és kitartó működéseikkel, a hazai irodalomnak, a nemzeties irányu haladásnak legbiztosabb tényezőit képezik. Nem ütnek zajt, nem fénylenek, nem ragyognak; de működnek csendesen, biztosan,

önzetlenül. Az öntudat, hogy különleges hazai viszonyaink között kétszeresen nagy eszme szolgálatában állunk, már maga elég jutalom. Nem kivánunk mi egyebet, mint hogy ezt az eszmét minél több polgártársunk lelkében fölélesszük és tápláljuk; hogy tagtársaink hazafias törekvésünket fölfogva, velünk karöltve haladjanak, s minket támogatni sziveskedjenek szűkebb hazánk ismeretének és szeretetének terjesztésében.

Ezen óhajunk teljesedése lesz a mi legboldogitóbb jutalmunk.

Az eddig tapasztalt jóindulat erőt ad a további munkához, mely által egyedül véljük célunkat elérhetőnek, kivált ha józan, szigorú és szakavatott kritika által leszünk sarkalva a tovább haladásra és figyelmeztetve a netalán elkövetett tévedésekre.

Jelszavunk az leszen mindig, hogy: előre!

Budapest, augusztus 20. 1875.

ZSILINSZKY MIHÁLY.

I.

IRODALMI DOLGOZATOK.

187⁴/₅.

I.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi társulat keletkezése.

A tudománybeli haladásnak egyik szép tanusága, hogy korunkban az emberiség történelmében nem annyira az egyes események és cselekmények, mint inkább az egyes korszakok értelmi jellegéből származó hajlamok, társadalmi irányzatok s általában az emberi gondolkodásmódoknak csendes változásai képezik a történelmi kutató szellemek legméltóbb tárgyát.

Az egyes események nem egyebek, mint az illető korszakok gondolkodásmódjának, s fölvilágosodási fokának egyes tünetei. A mindennapi lélek, mely mindig a felületen marad, megelégszik ezen tünetekkel s némi gyönyört is talál bennök, mint a gyermek a szivárvány tarka szineiben; de a dolgok lényegét kereső ember ezzel nem elégedhetik meg, az mindig ama belső okokat vizsgálja, melyek nélkül a külső tünetek nyilvánulása lehetetlen, vizsgálja a társadalom általános értelmi állapotát, mint a melyből természetszerüen magyarázhatók ki az egyes események.

Midőn ezuttal a békésmegyei művelődéstörténelmi társulat keletkezésének vázlatát kell röviden előadnunk, mintegy a dolog természete kivánja, hogy olvasóinknak becses figyelmét mindenek előtt azon közszellemre, politikai és társadalmi helyzetre, vagyis más szóval; a felvilágosodás utáni azon törekvés okaira irányozzuk. melyek e társulat eszméjét megyénkben előidézték.

Ezelőtt csak husz esztendővel, az ugynevezett Bach-

korszak szomoru idejében, senkinek sem jutott eszébe egy megyei tudományos társulatot alakitani, és ha megkisérlette volna valaki, bizonyosan megbukott volna vele. Nem volt hozzá érzékünk, nem volt sem megyei sem társadalmi közéletünk. Hiányzott az ily eszme meggyökereztetésére szükséges talaj és nem volt meg annak felvirágoztatásához okvetlenül megkivántató szabad levegő.

Az alkotmány visszaállitásával azonban, mint varázsütésre, uj életpezsgés támadt hazánkban és természetesen megyénkben is. Nemzeti önálló haladás lett a jelszó. Érezni kezdtük a régi bölcs szavainak igazságát, hogy elvész a nép, mely tudomány nélkül való. És önkénytelenül multunkra tekintettünk, kerestük felmaradhatásunk feltételeit apáink hátrahagyott emlékeiben. Mintha viszhangot talált volna lelkünkben a költő szava, „hogy itt hajdan szebb élet volt.“ És fájdalom fogott el bennünket annak tudatában, hogy ezt a szép hajdant oly kevesen ismerjük. De a fájdalomnak nem leverő, hanem emelő hatása volt. Nemes vágyat ébresztett az állitólag fényes multnak megismerése után; a lelkesebb hazafiak összeálltak e célból, nemcsak a fővárosban, hanem a felvidéken és alföldön is kezdtek alkotni régészeti és történelmi társulatokat, mint a melyek hivatvák a fenmaradt történelmi emlékek összegyüjtésére, a nemzeti önérzet felébresztésére, és a közműveltségnek a nép alsóbb rétegeibe való legbiztosabb elterjesztesére.

Nagyon természetes, hogy a mi vármegyénk lelkes fiai sem maradhattak érintetlenül a kor szellemének ily kedvező föllendülésétől.

Voltak ugyan idáig is egyes szorgalmas buváraink, emlék-gyűjtőink és monographusaink;[1]) de ezek inkább

---

[1]) Ilyenek: 1. Kis Bálint volt szentesi ref. lelkész, a ki nemcsak a szentesi ref. egyh., hanem a békés-bánáti ref. tractus történetét is leirta; 2)

saját tudományos szenvedélyeiknek áldoztak elkülönitett munkáik által. A társulati müködés, egy megyei muzeum eszméje csak lassan ért meg odáig, hogy valósággá lehessen.

Idősb Mogyoróssy János ősz fürteit illeti meg a kezdeményezés érdemkoszoruja, mint aki 1873. év tavaszán egy lelkes felhivást intézett a megye közönségéhez az iránt, hogy a Rómába távozó Haan Antal fesztész hazánkfiának igen becses régiség-gyüjteményét, mely eladóvá lett, semmiképen se engedjük külföldre vitetni, hanem vegyük meg a megyének közadakozás utján.[2]) A felhivást szép siker koronázta, mert nehány hét alatt hétszáz forint gyült össze. De ez még kevés volt. Mogyorossy ur megkereste a megye bizottmányát is azon kéréssel, hogy a gyüjtemény ezer forintnyi árához hiányzó összeget pótolni sziveskedjék. És a megyei bizottmány felfogván egy megyei muzeumnak kulturalis fontosságát, elismerést érdemlő buzgósággal karolta fel az ügyet. Egy küldöttségett nevezett ki, melynek feladatává tette a Haan-féle gyüjtemény megtekintését, s ha érdemesnek találná, megvételét és elhelyezését. E küldöttségnek tag-

---

Markovicz Mátyás volt szarvasi ev. lelkész, aki Szarvasnak és vidékének multját (latinul); 3. Machula Gábor szintén szarvasi ev. lelkész, aki a szarvasi ev. lelkészek életiratait (latinul,); 4. Tessedik Sámuel, aki Szarvas nevezettességeit (latinul); 5. Gacsári Istv. füzesgyarmati ref. lelkész, aki a füzesgyarmati ref. egyház történeteit irta meg. — De ezeknek műveik csak kéziratokban maradtak fenn, részben el is vesztek. Nyomtatásban megjelentek: 1. Gyula hajdana Komáromy Miklóstól és utóbb bővebben Mogyorossy Jánostól; 2. Csaba történetei Haan Lajostól; 3. Szent.-András, Endrőd és Csaba leirása (Tud. Gy. 1823. és 1826.) Ágoston Jánostól; 4 Orosháza multja Balassa Páltól; Berény leirása (tótul) Jeszenszky Károlytól; 6. Szarvas történelme Hellenbranth Jánostól s utóbb bőven Zsilinszky Mihálytól. Végre Békésm. földrajza (németül) Skolka Andrástól és Békésmegye hajdana Haan Lajostól.

---

[2]) L. Békés 1873. évf.

jai Göndőcs Benedek apát és gyulai lelkész elnöklete mellett Mogyorossy János, Beliczey István, Haan Lajos, Party Ferencz és Ormos János voltak, akik aztán egy későbbi (májusi) gyülés határozata folytán „megyei állandó régészeti bizottsággá“ levén, nagy buzgalommal láttak szép feladatuk megoldásához.

A munka javában folyt, midőn Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak az ország valamennyi törvényhatóságához intézett s megyénk által az állandó régészeti bizottsághoz áttett azon körirata érkezett, melyben felkéri a megyét, „sziveskedjék buzditás és esetleg anyagi segélyzés által is oda hatni, hogy területén tudományos és müvészeti czélu egyletek és muzeumok alakittassanak, a netán létezőket pedig részesitse a rendelkezésére álló erkölcsi és anyagi támogatás minden nemében.“ Kilátásba helyezte az emlitett körirat azt is, hogy a ministerium részéről „minden hasonló kezdeményezés az ügy fontosságához mért erkölcsi támogatásra számithat,“ mivel az ilyen közművelődési intézmények „a hivatottak részére a biztos továbbhaladhatást, a nagy közönségre nézve pedig a tudomány és művészet iránti helyesebb felfogást, s a művelődés iránti vágyat eredményezik.“ — Jó olaj volt ez a mi régészeti bizottságunk nemes tüzére. Hogy célját minél biztosabban elérhesse, elnöki átiratban fölkérte hazánk két kitünő régészét, Ipolyi Arnold és Rómer Flóris urakat, mint kik a Haan-féle gyüjteményt ismerték, hogy nyilatkoznának értéke felől. A két szaktudós kedvező véleménye oly hatalmas támogatója lett a régészeti bizottmány jelentésének, hogy a vármegye 1874. febr. 9-ikén tartott közgyülése a nevezett gyüjtemény megvételét és egy megyei muzeum felállitását nagy lelkesedéssel kimondotta.

E lelkesedés következtében Mogyoróssy János felajánlotta az ő — elébb már a gyulai r. cath. iskolának ajándékozott s közadakozás folytán is gyarapodott — értékes családi könyv-, fegyver-, pénz-, és képgyüjteményét a megyei muzeum részére, a mennyiben annak egyes tárgyai iskolai használatra nem szükségeltettek. Hasonló ajánlatot tett ritka műgonddal és szakértelemmel összeállitott növénygyüjteményével Pater Titius Pius, minoritarendű áldozár és gerlai uradalmi lelkész is. Majd Göndöcs Benedek, a minden szépet és jót pártoló gyulai lelkész és apát, aki gyönyörű tengeri csiga és kagylókból, valamint drága kövekből álló gyüjteményét, — végre Haan Lajos csabai ev. lelkész ur, aki évek hosszu során át leginkább a csabai határban talált rendkivül érdekes régiségeit — ajánlotta fel a muzeumnak, mely aztán napról napra gyarapodott más lelkes polgártársaink adományai által.

Igy alapittatott meg a békésmegyei muzeum.

De ez meg csak tárgyhalmaz volt. Rendező kézre és gyarapitó közönségre volt szükség. A dolog iránt érdeklődő férfiak sajtó utján mondották el nézeteiket, s érlelték még egy szervezett társulat alakitásának eszméjét.

Legelőször is a haladásunkat jelző reformok hő barátja Reök István szólalt meg a „Békés“ 1874. évi folyamának 11-ik számában „Eszmék a megyei muzeum körül“ cim alatti értekezésben, előadván azt, hogy egy ily intézetnek legfőbb célja a megyében talált régiségek gyüjtése volna, és csak másod sorban volnának figyelembe veendők a megyén kivül talált magyar és idegen régiségek, minők például a Haan Antalféle tárgyak. Reöknek más fogalmai vannak egy megyei muzeumról. Ő abban a régiségek mellett a megyében található minden tudományos és művészeti, természeti és

ipari nevezettséget is össze kivánta gyüjtetni, mert szerinte az ily muzeumnak feladata volna, a megye multjának s jelenének prospectusát adni, annak ugy anyagi, mint szellemi és erkölcsi életét tekintve.

Igen helyes, életrevaló eszmék voltak ezek, melyeket a régészeti állandó bizottság méltó figyelemben is részesitett; de a külön társulat létesitésének gondolata még nem volt meg bennök. Ezt Göndöcs Benedek penditette meg legelőször, azon „Viszhang"-jában, melyet Reök eszméire ugyancsak a „Békés" 12-ik számában adott. Göndöcs B. ki megyénk minden fontosabb érdekénél mint tevékeny és áldozatkész férfiu szokott szerepelni, ez ügyben is kilépett a küzdtérre. A lelkesen üdvözölt Reök eszméit magáévá tévén, a már-már létrejött muzeum jövőjére s állandó felmaradására forditá figyelmét. Ha azt akarjuk — ugymond — hogy az ezen eszme létesitése körül nyilvánult sok jóakarat, pártolás és tetemes áldozatok necsak rövid ideig, hanem minden időre biztositva legyenek, szükséges, hogy egy, szakértőkből és pártolókból alakult egyesület legyen, mely kiváló céljául tüzze ki a megyei muzeumnak minden szakbani gyarapitását, — melynek a megye minden községeiben legyenek bizományosai, ügybarátai és apostolai, kik a netaláni ásatások alkalmával napfényre kerülő, vagy amugy is közkézen forgó ritkaságokat, műkincseket a muzeum javára megszerezzék — mert csak igy lehetünk nyugodtak, hogy a megyei muzeum jövője minden időre biztositva leend.

Ezen eszméket magáévá tette az állandó régészeti bizottság és hozzáfogott egy ily társulat alakitásánál szükséges alapszabályok készitéséhez is; midőn e sorok irója örömmel nézvén Szarvasról a megye központjában megindult e szép mozgalmat, bátorságot vett magának

szót emelni ez ügyben a „Békésmegyei Közlöny“ 1874. évi folyamának 11- és 12. számaiban ily czim alatt: „Eszmetöredékek a megyei muzeum alakitása alkalmából.“ Cikkének veleje abban öszpontosult, hogy a megalakitandó társulat ne szoritkozzék csupán a műrégészetre, mint a mely tudományágnak nemcsak megyénkben, hanem általában Magyarországban is kevés mivelője van; hanem szélesebb működési kört jelöljön ki magának, és legyen általában egy „mivelődéstörténelmi társulattá“ mint amely iránt többek érdeklődését lehetne felkölteni. „Nekünk — ugymond — oly közmivelődési egyesületet kellene létrehoznunk, melynek tagjául lenni Békésmegye minden rangú és rendű polgára dicsőségének tarthassa, mely hivatva volna az értelmi haladást necsak felkölteni, hanem állandóan táplálni is a nép minden rétegeiben.... Ám legyen megyei muzeumunk, de az ne álljon csupán régészeti dolgok gyüjteményéből, hanem legyen ami vármegyei mindennemű emlékeink, szellemi és anyagi terményeink, iparcikkeink, koronkinti szokásaink és erkölcseink hű visszatükröztetője, legyen az nagy férfiaink arcképeinek és élettörténetének megőrizője, a tudomány és művészet érdekeinek emelője, hogy szemléleténél lelkesülni tanuljon az utókor gyermeke és önérzet szállhasson ki homlokára valahányszor békésmegyeinek vallandja magát...“ Elmondja aztán nézeteit a társulat alakitásának mikéntjére nézve is, óhajtván, hogy legyenek alapitó, működő és pártoló tagok a megye minden vidékén, hogy legyen egy havi közlöny, mely az összegyüjtendő tárgyakat ismertesse, — hangsulyozván azt, hogy különösen a jobbmódu polgári osztály egyesülésétől várja ez eszme megvalósitását. „Egyesüljünk rend és rang különbség nélkül — ezek a cikk befejező szavai. — Alakitsunk kö-

zös erővel egy szélesebb körű megyei közmivelődési egyletet, melynek tagjai a közös cél által lelkesittetve munkálkodjanak saját tehetségeik szerint akár a gazdászat, akár az ipar, akár a kereskedelem, akár a tudomány és szépizlés mezején, de munkálkodjanak rendszeresen, hogy a haladás a haza közcéljával öszhangzó és üdvhozó legyen.“

Ezen lelkesitő szavak nem voltak egészen hatásnélküliek. Az állandó régészeti bizottság belátta, hogy a mi vármegyénk specialis viszonyai a régészetre nézve annyira kedvezőtlenek, miszerint a csupán erre alakulandó társulat müködése nagy erőfeszités mellett is kevés eredményű lehetne a közönségre nézve; s azért sokkal gazdagabb müködési tért jelölt ki magának, s többé nem csupán régészeti, hanem mivelődéstörténeti társulat létrehozatalán kezdett fáradozni. Ez értelemben készité el az alapszabálytervezetet is, mely a „Békés“ 17-ik számában oly célból lett közzétéve, hogy arra idejekorán mindenki megtehesse észrevételeit.

Ez alatt a megyei gyűlésen is szépen fejlődött az ügy. A gyüjteményeiket nagylelküen felajánlott lelkes hazafiaknak jegyzőkönyvileg is kifejezte elismerő hálás köszönetét, s egyidejüleg P. Titius Pius áldozárt az állandó régészeti bizottság tiszteletbeli tagjául választotta.

A felajánlott és megvett műtárgy átvételével, valamint a tervezett egyesület alapszabályainak kidolgozásával már elébb megbizta volt az állandó régészeti bizottmányt. Ez megbizatásában hiven eljárt, midőn a meglevő tárgyak elhelyezésére, különösen Party Ferenc megyei pénztárnok buzgólkodása folytán, a megyeháza udvarán levő, ugynevezett „fonóházat“ muzeumul ügyesen berendezte, utóbb pedig Göndöcs Benedek költségén kifestette. Az alapszabályok tervezetébe pedig betette azt

is, hogy az egylet által gyüjtött és gyüjtendő mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, és okmányok, szóval mindennemű tárgyak, az alapitványi pénzekkel együtt Békésmegyének elidegenithetlen tulajdonát képezendik. — Ezen intézkedés által oly biztos alapra rakatott le a muzeum és a mivelődéstörténelmi társulat ügye, mely elpusztulni nem fog soha, mert amig hazánk ezen része „Békésvármegye“ nevét viselendi, addig meglesz ennek muzeuma is. Adja Isten, hogy fenálljon és virágozzék századokon sőt évezredeken át!

A május 4-kére hirdetett megyei gyűlés az itt előszámlált intézkedésekre megadta sanctióját. A Haan-féle régiség-gyüjtemény megvásárlására szánt 300 frtot utalványozta, a helyiség átalakitására szükségelt költséget nagylelkűen megszavazta, az alapszabályokat elfogadta s megerősités végett a ministeriumhoz felterjesztette, és végre Zsilinszky Mihályt az állandó régészeti bizottság tagjául egyhangulag megválasztotta.

Most már csak a társulat szervezkedése volt hátra. E tekintetben ismét csak a lelkes Göndöcs Benedek volt a főmozgató, aki a „Békés“-ben még egyszer megismertette a megyei közönséget az ügy fejlődésével, s egyuttal felhivta a megye müvelt közönségét arra, hogy a művelődés szent oltára körül csoportosulván, jelenjék meg a juniushó 18-kán délután 4 órakor Gyulán a megyeház nagy termében tartandó „békésmegyei régész és müvelődéstörténelmi társulat“ alakuló közgyűlésére.

Ezen felhivásra szépszámú közönség jelent meg, fényes bizonyitékául annak, hogy a haladó kor intő szózatát érdeme szerint méltányolni tudja. Ott láttuk a gyűlést összehivó elnökön kivül Jancsovics Pál alispánt, Vadász Manó tanfelügyelőt, Novák Kamil törvényszéki el-

nököt, Janó Sándor kir. ügyészt, Hajnal Ábel ref. esperest, Széchenyi Lajos kigyósi r. k. lelkészt, Haan Lajos b.-csabai ev. lelkészt, Hajóssy Ottó megyei főjegyzőt, Tatár János szeghalmi ref. lelkészt, dr. Kovács István megyei főorvost, Horváth Sámuel érd. t.-komlósi ev. lelkészt, Party Ferenc megyei főpénztárnokot, Asztalos István békési főszolgabirót, Szulimán István megyei főszámvevőt, Dobay János gyulai polgármestert, Szucsu Béla gyulai h. szolgabirót, Justh Gyula m. aljegyzőt, Pusztai Ádám m. alpénztárnokot, Oláh Sándor és Márki István kir. törvényszéki birákat, Keller Imre, Vilim János, Fábry Márton, Ormos János ügyvédeket, id. Magyorossy Jánost, Dessewfi Edét, Czingulszky József árvagyámot, Biró Emil és Grocz Béla s. lelkészkészeket, Lederer Lajos mérnököt, Friedrich Mihály alkapitányt, Dömény Lajos takarékp. pénztárnokot, Tatay János t.-komlósi gyógyszerészt, Gremsperger István gazdászt, Mojsisovics Lajos árvaszéki jegyzőt, Oláh György városi tanácsost, Plank Alajos, Szieber Nándor, Herman Hugó, Domokos János, Richter József tanitók és több más gyulai polgárokat.

Az alapszabályok[1]) felolvasása és kijavitása után az egylet nagy lelkesedés között megalakultnak nyilvánittatván, elnökké első három évre egyhangulag Göndöcs Benedek, alelnökké Haan Lajos, titkárrá Zsilinszky Mihály, muzeumi igazgatóvá id. Mogyoróssy János, pénztárnokká Party Ferenc, ügyészszé pedig Keller Imre választattak meg. Hogy pediglen az ügyek vezetésében a vidék is részt vehessen, az alapszabályok 10. §-a értelmében választmányi tagokul a következő urak választattak meg: Beliczey István, Ormos János, Beliczey Rezső, Janó Sándor, Dobay János, Győry Vilmos, Márki István, Reök István, Tatár János, br. Wenckheim László, gr. Al-

[1]) Teljes szövegét lásd leljebb a hivatalos közlemények között.

másy Kálmán, gr. Wenckheim Frigyes, Gremsperger József, dr. Hajnal István, Papp Mihály, Horváth Sámuel, Péky Antal, Tatay János, Jancsovics István, Kéry Kálmán, Páter Titius Pius, Jancsovics Pál, Hajósy Ottó, Asztalos István és dr. Kovács István.

Végre, hogy egyletünk folytonos összeköttetésben lehessen a főváros és vidék országos nevű tudósaival, kik a hazai mivelődéstörténelmi irodalom mezején hervadatlan koszorukat vivtak ki magoknak, kegyeletes hálánk jeléül uj egyesületünk tiszteletbeli tagjául egyhangulag kikiáltattak: Ipolyi Arnold, Horváth Mihály, Römer Flóris, Ormos Zsigmond, Henszlmann Imre, Pulszki Ferencz, Thaly Kálmán, Fraknói Vilmos, Geduly Ferencz és Fábián Gábor.

Az ekként megalakult egylet 1874. aug. 3-án tartotta meg legelső választmányi gyülését a megye disztermében, oly fényes közönség jelenlétében, minőt e terem alig látott valaha. Megjelentek ott a megye kitünőségei és Gyulaváros lelkes hölgyei, kik élénk tapssal és éljenekkel jutalmazták a két elnök előadását.

Ugyanekkor adatott át a közönség használatára a megyei muzeum, melyet id. Mogyoróssy János és a Rómából hazarándult Haan Antal keze ügyesen állitott össze.

Azóta egy év folyt le. Mit tett ez év alatt ezen oly szépen felkarolt egylet, azt a titkári jelentés fogja feltüntetni.[1])

Ezuttal csak az egyesület keletkezését kellett röviden előadnunk; s midőn ezt a fentebbiekben nehány halvány vonással, de társulatunk komoly céljához képest történeti hűséggel megtettük, szabadjon azon hő óhajtással zárni be sorainkat: adja a mindenható Isten, hogy

[1]) Lásd a hivatalos részt.

ez az egyesület, melynek megalapitásában mi szerény tehetségeink szerint, őszinte jó akarattal és buzgalommal fáradoztunk, az utódok ápoló gondjainak is állandó tárgya legyen; adja isten, hogy a közmiveltség napjának sugarai alatt e megye fölvirágozzék, hogy fiai mindenkor büszke öntudattal mondhassák: ezt isten áldása mellett ami becsületes munkánk hozta létre!

ZSILINSZKY MIHÁLY.

II.

B. Haruckern Ferenc udvara Gyulán 1743—1758. években.

— Olvastatott az 1874-ki aug. 3-kán Gyulán —

Midőn ez alkalommal, mélyen tisztelt közönség, megnyitom azon férfiaknak sorát, kik ezentul a békésmegyei régészeti és művelődéstörténeti egylet közgyülésein időről időre értekezéseket lesznek tartandók: megvallom, több okoknál fogva némi aggálylyal és szorongással teszem azt. Aggodalommal tölt el már annak meggondolása is, hogy ez az első nyilvános ülése egyletünknek, melynek mikénti sikerültétől függ sok tekintetben egyletünk jövője. Sőt tartózkodóvá tesz maga ezen ünnepélyes alkalom is, melyen Békésmegyének szinét, értelmiségének zömét látom magam előtt s méltán kételkednem kell arról, ha vajjon szerény értekezésem képes lesz-e miveltlelkü hallgatóimnak egy élvezetes órát nyujtani? Ennélfogva, hogy ha akár a tárgy, melyet választottam, akár az előadás, mely azt kiséri, nem lesz olyan, mely a várakozásnak megfelelne, kegyes elnézésért esedezem.

Értekezésem Gyula városának 1743—1758. évek közötti multjára vonatkozik, nevezetesen a Wenckheim, Károlyi, Stockhammern, Eszterházy, Batthyányi, Almásy, Bolza s más legfényesebb nevű családból leanyágoni ősének, báró Harruckern Ferencznek családi és házi életét tüntetendi elő, azon főurnak, ki akkor még osztatlanul birta egész Békésvármegyét, azon főurnak, kinek arcképét itt látja lefestve a mélyen tisztelt közönség.[1]) — De térjünk a tárgyhoz.

---

[1]) T. i. a megye köztermének falán.

Mult évben ily czimű, két kötetből álló kéziratos könyv került birtokomba: „Acten, das ist unterschiedliche lachenswürdige Jahresgeschichten, welche sich in und ausser der Herrschaft Gyula mit mir und andern in unterschiedlichen Umständen zugetragen und von mir, Patre Antonio Hüeber, ordinis minorum S. Francisci der regularischen Observans provinciae bosnae argäntinae, dazumahl unvürdigen Jahresprediger in Arad in einen kurzen Begriff verfasset, in eine Ordnung gesetzet und von Jahr zu Jahr zusammen geschrieben.“

A nevezett szerzetes pater Hüeber Antal, vagy amint magát közönségesen nevezni szokta, pater Antoni, báró Haruckern Ferenc udvari papja volt itt Gyulán 1743—1758 eszt. Naplójában ugyan kevés történelmi adat van, de annál több olyan, mi e város és e vidék akkori mivelődési állapotjára vet világot. Leirja Gyula városának vidékét, a népnek némely szokásait, ünnepélyeit, különösen báró Haruckern Ferencnek háztartását, családi életét, jobbágyaihoz való viszonyát, a szerző társaságában a vidékre, sőt Bécsbe tett kirándulásait, továbbá azon mulatságokat, melyek időről időre a bárónak gyulai kastélyában rendeztettek, mikről meglehetősen tájékozhatjuk magunkat Gyula városa és annak vidéke akkori állapotjára, különösen pedig gazdag főuraink családi és házi életére nézve.

Gyula városa akkor, midőn Hüeber Antal naplóját irta, inkább jókora faluhoz, mint városhoz hasonlitott; lakosainak száma 6—7 ezer lélekre mehetett, kik épen ugy mint most, nemzetiségükre nézve, magyarok, németek és románok voltak. Feküdt pedig a város nehány ezer lépésnyire a kastélytól. E szerint ott, hol most a „Korona„ vendéglő áll, akkor még gyep volt, a Körösön pedig, a mostani román templom környékén, nehány vizi-

malom hallatá egyhangu zugását, kelepelését éjjel nappal. Maga a város keresztül-kasul volt szeldelve árkokkal, melyekben hónapokig ott bűzhödött a sár, mig végre a napnak melegebb sugárai ki nem száritották. A városon keresztül menni, kivált éjszaka a sok farkasokhoz hasonlitó kutyák miatt, igazi életveszélylyel járt. A páter beszéli, hogy 1743. eszt. két hétig a magyar városban, valami Csonka nevű közlakosnál volt szállva, mig az uraság a kastélyban rendelt neki szállást. Sokszor már éjfél tájban kellett neki vacsora után lakására, esőben, sárban egyedül csaplatnia. Egyszer a mint setét éjszaka ezen veszedelmes utat teszi, megtámadják az utszákon ide s tova csavargó kutyák. Ő futásban keres menedéket. A mint legjobban fut, egyszerre csaknem nyakig zuhan valami pocsolyás árokba. A kutyák minden oldalról neki esnek s tán széttépik, ha a lármára a lakosok ki nem rohannak, a kutyákat el nem üzik s őt az akaratlan fürdőből ki nem huzzák.

Hasonló állapotban volt akkor tájban Gyulának vidéke is. Kigyós és Csaba felé tavaszszal az egész környék viz alatt volt, ugy, hogy a közlekedés ezen helyekkel csaknem lehetetlenné vált. Biharmegye felé, a kastély megett, a mostani remetei pusztán, ott terült a véghetetlen sarkadi tó, melyben hemzsegett a vadliba, vadruca, szárcsa, bibic, gólya, különféle gém stb. azonban a vadászat e helyen az ugynevezett hinárok vagy hanságok miatt sok veszélylyel járt. A nevezett pater beszéli, hogy egyszer puskával kezében egy ilyen, száraz földnek, szigetnek látszó hanságra lépett. Amint azonban vagy husz lépést tesz előre, egyszerre inogni kezd lába alatt a föld s ő derékig a vizbe süpped. Megfordult és a part felé igyekszik vergődni, de mindig csak mélyebben és

mélyebben sülyed s csak valami fél óra mulva sikerült neki e veszedelemből kiszabadulni és a partra vergődni.

Az uradalmi kastély Hüeber Antal korában is ott volt, ahol jelenleg áll s jóllehet sokkal kisebbszerü volt a mostaninál, mindazonáltal mindennel el volt látva, ami az uri kényelemhez tartozik. Volt a bárónak a kastély közelében halastava, ráktava, tekenősbékatava, hattyutava, vadászkertje, fácános kert, zöldséges- és virágoskertje, gyümölcsöse és egy terjedelmes szőllője. A kastély udvarát egy oldalról a Körös vize, más oldalról a már emlitett sarkadi tó vette körül. A Körösön át a város felől egy hid vezetett a kastély udvarába. A hid vége órával ellátott toronyba szögelt. A torony alatti kapu, mely éjszakára becsukatott, képezte az egyedüli bemenetelt az udvarba. Az udvaron állott a még most is létező négyszögű tisztes rom, továbbá az uradalmi tiszti lakok, az uradalmi istálók, serház, pálinkaház, és közvetlenül a kastély előtt egy, még a török időből felmaradt, karcsu minaret.

Haruckern Ferenc és családja a telet mindig Bécsben töltötte, hol a Landstrassén palotája s a palota mellett orangeriával, halastavakkal, szökőkutakkal, szobrokkal ellátott terjedelmes kertje volt. A melegebb időszakban, juniustól októberig a család Gyulán lakott. A családot képezték a báró, ennek neje Dirling Antonia bárónő, ezeknek leánya Jozefa, ki később gróf Károlyi Antalné lett és a bárónénak nővére Teréz, kit a páter rendesen Frajlának nevez s ki ugy látszik, igen vidor, életre való leány volt s a pátert nem egyszer különféle módon megtréfálta. Volt még a bárónak első nejétől is egy Mária Anna nevű leánya, de ez már akkor valószinüleg gróf Stockhammernhez ment volt férhez, legalább a páter egyetlen egyszer sem emliti mint Gyulán lakót.

Természetes, hogy az uri család, midőn a melegebb

évszakot Gyulán töltötte, igyekezett azt különféle mulatságok rendezése által mennél kellemesebbé tenni. Ilyenek közzé tartozott: a vadászat, a halászat, a madarászat, kiváltképen a szüret.

A vadászat rendesen Kigyóson tartatott, hol a bárónak már akkor majorsága volt, egy gazdának felügyelete alatt. Nagyszerű volt kivált a farkasvadászat, mely alkalommal száz meg száz hajtó volt kirendelve Gyuláról, Csabáról. Mert tudnunk kell, hogy azon időben néha annyira elszaporodott a farkas e tájon, hogy télen kivált estefelé nem volt tanácsos a tanyákra utazni, s a megye évi adóba vetette ki az egyes községekre azt, hogy hány farkasfőt kötelesek beszállitani Gyulára. Különös szenvedélylyel üldözték kivált a borzokat. Ha sikerült egy nagyobb borzot elevenen elfogni, azt a kastély udvarán egy bekeritett karámba zárták, mely köröskörül erős hálóval volt beszegve, ugy, hogy a borz nem menekülhetett. Ekkor rá eresztettek két-három közönséges kutyát, kik mindjárt neki mentek. De a borz erősen védte magát, hol az egyiket, hol a másikat megharapta, ugy, hogy a kutyák üvöltve félre huzódtak s nem merték többé bántani. Ekkor ezeket kieresztvén, egy pár nagyobb kutyával tettek kisérletet. Ezek már dühösen neki ugrottak. De a borz sem sajnálta tölük éles fogait. Soká elkergetődztek ide s tova a karámban, mig végre a borz a sok zaklatásban annyira kifáradt, hogy aléltan eldült. Ekkor egy kupa vizzel leöntötték, hogy magához térjen, s két nagy buldogot uszitottak ellene. Ekkor kellett volna látni, mint védi magát a szegény zaklatott állat! Hol az egyiknek lábába, hol a másiknak orrába harapott, mig végre a kutyáknak sikerült diadalmaskodni és a borzot darabokra tépték. Harruckern pedig nevetve,

tapsolva nézte nejével és a „frajlákkal“ az emelet ablakaiból ezt a „hecczet.“

Nem kevésbé kedvelt mulatság volt a madarászat. Ennél pater Antoni volt a főszerepvivő. Ez a fácános kertben ment véghez, hol a pater korán reggel nagy hálót teritett volt ki. Az uri család a filegoriába vitette le reggelijét s ott várta a dolog kimenetelét. Ekkor a pater elővette sipját s elkezdett különféle hangokon sipolni. A sipolásra csakhamar népesülni kezdtek a fácános kertnek fái. Száz meg száz varju, csóka, holló, szarka hallatta idétlen hangját, s elkezdett a társaság feje felett csörögni, károgni, szóval pokoli zajt ütni, a filegoriában ülők nagy mulatságára. A kisebb éneklő madarak természetesen nem mertek e nagy ragadozók közt jelentkezni, s igy a madarászat, mely a kisebb éneklőkre volt tervezve, meghiusult. Ekkor más módot kisértett meg a pater. Lépre fogdosta a madarakat s ez már sikerhez vezetett. A frajlák alig gyözték estefelé leszedegetni az oda ragadt madárkákat. Hogy mily temérdek volt akkor e vidéken az éneklő madár, kitetszik onnan, hogy pater Antoni csak két hét alatt 1400 darab csizet, stiglicet stb. fogdosott össze. Ezek azután, mint valami delicatesse, az uri asztalra kerültek, sütve.

A halászat rendesen Békésen ment véghez. A báró-család előre megizente odajövetelének napját, s ha Békésre jött, rendesen a reform. paplakra szállott. Ekkor pár nappal elébb elzárták a Körösnek egy részét, s csolnakokat készitettek. Maga a báróné és leánya is hozzányultak a hálóhoz. Rövid idő alatt több mint száz nagy potykát, csukát, stb. halásztak össze, ugy hogy, amint szerzőnk mondja, ugy látszott, mintha a Körös vizének egy harmada csupa hal lett volna.

De legkülömb mulatság volt a szüret. Erre rende-

sen nemcsak a gyulai összes értelmiség volt meghiva, de a környékből is, sőt Aradról, N.-Váradról is érkeztek vendégek. Reggel először az udvari kápolnába misére mentek valamennyien, azután kocsikra ültek. Amint a sok vendégekkel rakott kocsi, hintó a szőlőbe ért, 12 mozsárlövés jelenté az uri vendégek megérkezését és a szüretnek kezdetét. Hogy pedig a szüret mulattatóbb legyen, a vendégek közt kiosztattak a szerepek. Egy rész a szőlővenyegéről vágta a fürtöket és kosarakba rakta, más rész kosarakban, puttonyokban hordta az udvarba a szőlőt, harmadik csapat fabuzogányokkal kádakban csömöszölte borrá, negyedik préselt, ötödik válogatta és kötözte az eltenni való szebb fürtöket sat. Végre megválasztatott a szüreti biróság, azon esetre ha netalán valaki hanyagul végezné a reá bizott munkát. E biróságnak elnöke volt a „frajla.“ A szegény páter volt kiválasztva titkon bünbaknak. Ő azok közé volt sorozva, kik a fürtöket a venyegéről metszették és kosárba rakták. Előre meg volt neki mondva, hogy ne hagyjon fürtöket, mert büntetés éri, s ő vigyázott is magára. De egy pár pajkos fiatalnak még is sikerült szőlőfürtöket rakni oly sorokba, melyeken a páter már végig ment volt, sőt a reverendájáról hátra csüngő kapucnijába is changiroztak titkon nehány fürtöt. Estve felé, amint a szüret bevégződött, a biróság végig járta a sorokat, hát ime a páterre bizott sorokban ott találják a sok fürtöt. A biróság azonnal összeül és a vétkest hat korbácsütésre itéli. A pater eleget szabadkozik, hogy a fürtöket bizonyosan valaki más tette oda. Mind nem ér semmit. Ekkor azután futni kezd. A fiatalság utána, s amint elfogják, diadalmasan viszik a biróság elébe. Most már a biróság desentornak nyilatkoztatja, ugy itél felette, mint szökevény felett, s miután még kapucnijában is meg-

találják az odachangirozott fürtöket, egyszersmind tolvajnak is nyilvánitja s sulyosbitja a büntetést. Nolle, velle, ki kellett állania a büntetést.

Nem egyszer történt, hogyha vendégek érkeztek a kastélyba, vacsora után zálogosdit játszottak. A zálogok kiváltására különféle büntetések voltak szabva. Itt is többnyire a szegény pater itta meg a mulatság levét. Egyszer arra volt itélve, hogy egy vizzel tölt dézsából szájával halászszon ki egy oda dobott almát, anélkül, hogy kezével hozzáérne. Soká kinlódott e műtétellel. A mint szájához ért az alma, megint csak elcsuszott a vizben. Szerette volna a szájába fogni, de az alma oly nagy volt, hogy szájába nem fért. Végre csakugyan oda szoritotta egy sarokba, beleharapott és nagy diadallal hozta ki fogai közt. Másszor megint arra volt itélve, hogy egy nagy, liszttel töltött tál fenekéről szájával vegyen ki egy kis ezüst pénzt. Ez még gonoszabb feladat volt. Sok időbe került, mig a pénzt szájával csak megtalálta. Hát még azután hányszor csuszott ki szájából! Végre csakugyan kihozta azt fogai közt, de képzelni lehet, hogy nézett ki arca a liszt közt való félórai turkálás következtében!

Mind a báró, mind a báróné nevenapja évenként nagy ünnepélyességgel szokott megtartatni. Egyszer, amint Antal napja és igy a báróné nevenapja közeledett, a báróné kérdi ebédnél a patert: hogy mivel fog neki kedveskedni nevenapján? A pater igérte, hogy majd készit szép verset. De a báróné azt feleli: neki vers nem kell, ő nevenapján szindarabot akar látni; ennélfogva készitsen a pater ilyet és nevenapján játszassa el. A pater mentegődzni kezd, hogy ő még soha szindarabot nem irt, azután, hogy ahoz szinpad is kell, szinpadi ruha is, szinjátszók is, de még mi a legfőbb, mindehez most már igen rövid az idő. De a báróné nem tágitott; megigérte,

hogy ő szinpadi ruhát és diszitményeket majd hozat Pestről, a szinpadot a pap készitesse el a gyulai asztalossal, a szerepeket pedig ossza szét a cselédség közt, amint tudja. Végre hozzá tette még azt is: ha ezt nem teljesiti, akkor többé ne jőjjön szeme elébe. A szegény páternek, nem volt egyéb választása mint hozzá fognia a keserves munkához? A ruhák és diszitmények a kiszabott időre csakugyan megérkeztek Pestről, a szinpadot az asztalos felállitotta, a páter pedig ugyancsak kitett magáért, csinált szindarabot s a hajduk, lakájok, szobaleányok közt kiosztotta a szerepeket. Szép volt a darab, az igaz, de azért még sem hiszem, hogy elnyerte volna az akademiai nagy jutalmat. Tartalmát képezte egy falusi lakadalom. Először megjelen egy felpántlikázott hivogató s meglehetősen kétértelmű német versekben meghivja lakzira a vendégeket. Azután fellép egy pap s hirdeti a házasulandó párt u. m. becsületet nem tudó Semmiházi Jánost és magát tisztességesnek állitó Sehonnai Dorát, akik is, minthogy a dolog bizonyos oknál fogva sürgetős, hirdettetnek először, másodszor és harmadszor. A mint a pap eltávozik, megjelen a menyasszony egy kocperdes francia gavallér kiséretében, ki a menyasszonyt, minden módon a vőlegény kezéről le akarja ütni. De ekkor fellép a vőlegény s összevész a francia gavallérral. Ez párviadalra hivja s kihuzza kocperdjét. A vőlegény is hoz egy nagy dorongot s azzal neki megy a franciának s elveri a szinpadról. Ekkor azután következik az esketés, melynél természetesen az esketö pap csupa idétlen, kétértelmü viceket szór. — Amint a pap és a násznép lelép, megjelen egy frakkos ember s jelenti, hogy ő hires orvos s azért jött, hogy a menyasszonyt gyógyitsa, ki, amint a jelek mutatják, vizi betegségbe esett. Utána csakhamar egy nagyszakálu zsidó

rabbi lép fel s mondja, hogy ő hiresebb orvos. Ekkor a két orvos összevész. A keresztény azzal áll elő, hogy miután a szentirás azt mondja: hogy a ki nem hiszen és meg nem keresztelkedik, az elkárhozik, a zsidók pedig se nem hisznek, se nem keresztelkednek: ergó valamennyien a kárhozatnak fiai. Ezt a zsidó azzal tromfolja vissza: hogy a keresztények a hitetlenek, mert nem tartják Mózes törvényeit, melyeket maga az isten adott ki. Igy megy ez egy ideig, mig végre abban egyeznek meg, hogy ki tud hát több szentet előszámitani, a zsidó-e az ó-szövetségből, vagy a keresztény az ujból? S a ki többet számit elő, azé legyen a diadal.

De hogy a dologban tévedés ne legyen, a mint a zsidó egy-egy szentet nevez, mindig tépjen ki a keresztény szakálából egy szálat s viszont a keresztény is a zsidóéból. A vita végeztével majd össze fogják a szálakat számitani. Ekkor először is rákezdi a zsidó: „Abraham unser grossmächtiger Erzvater ist im Himmel“ s kitép a keresztény szakálából egy szálat. Erre rá felel a keresztény: „Petrus der Fürst der Apostel ist im Himmel“ s viszont ő is tép ki a zsidóéból egyet. Ezután a zsidó emliti Izsákot, a keresztény Pált, a zsidó Jakabot, a keresztény Jánost stb. minden névnél tépegetve egymás szakálát, mig végre a keresztény megunja a dolgot s azt mondja: „die heilige Ursula mit den elvtausend Jungfrauen ist im Himmel“ s ekkor neki ugrik a zsidónak s jót ránt szakálán, ugy, hogy a zsidónak egész szakála markában marad. A zsidó ordit, jajgat, ugrál iszonyuan, a keresztény nevet, gunyolódik, végre lábához veti a szakált, de ezt felkapja egy Hanszvurst, felteszi a maga saját állára, tréfákat üz, grimaszokat vág, bakugrásokat tesz, mig végre megszólal a zene, egy csoport török ru-

hába öltözött törpe fellép, török táncot jár, magát a közönség előtt meghajtja s azzal legördül a kárpit.

És ez a haszontalanság még is annyira tetszett az Aradról, Váradról összegyülekezett vendégeknek és a bárócsaládnak, hogy azt még azután is többször kellett ismételni, nemcsak Gyulán, hanem N.-Károlyban is, ahova később a bárókisasszony férjhez ment volt. Maga a báróné pedig annyira el volt ragadtatva, hogy másnap a szinjátszókat gazdagon megjutalmazta, a főszereplők kaptak négy, az elsőbb rendű szereplők 3, a néma személyek egy-egy aranyat, a zenészek tizenkettőt. Mennyire mivelődött azóta az izlés! Ugyan hogy fogadnók ma az ilyen szindarabot? bizonyára volna ott dolga nem a tapsnak hanem a füttynek. De hát ne felejtsük el, hogy azon kor volt ez, melyben gróf Gvadányi a dámák számára irta Rontó Pál cimü meglehetős cynikus kifejezéssekkel telt munkáját, hogy ugy mond, a dámák is olvashassanak valami mulattatót édes hazai nyelvünkön.

Emlit még szerzőnk több ilynemü mulatságokat is. Ilyen volt péld. az, hogy János napján, régi pogánykorból felmaradt szokás szerint, a kastély és a város közötti terjedelmes gyepen öt hat helyen tűz gerjesztetett s ekkor a gyulai fiatalság a lángon keresztül ugrál. A legügyesebb ugrókat a báró jutalomban részeltette.

Ilyen volt továbbá az, hogy a bárócsalád nem egyszer ugyanazon téren tánccal összekötött népmulatságokat rendeztetett s a mulatókat meg is vendégelte.

Egyébiránt amint kéziratunk is tanusitja, a báró példás földes ur volt, jobbágyainak valódi atyja. Nem egyszer megtörtént, hogy ha a lakosság, a mostoha évek következtében, az országos adóval hátralékban maradt, azt a báró az uradalmi pénztárból előlegezteté kamat nélkül. A báróné, ha néha a páterrel Gyula város ut-

száin végig sétált, minden gyermeknek, akivel találkozott, adott valami ajándékot. Ezt a gyermekek annyira megszokták, hogy ha látták, hogy jő, sorba állottak és kiáltották: vivát Antonia!

Egyszer azután a bárónénak azon ötlete jött, hogy valamennyi gyulai gyermeket megajándékoz. Ennélfogva kihirdetteté, hogy valamennyi gyulai gyermeket, kezdve a legkisebb csecsemőtől egész a 12 évesekig, hozzanak fel bizonyos órára a kastély udvarába vezető hidhoz. Itt azután a gyermekek és az anyák vallás szerint a Körös mentében csapatokba állittattak. A hid végén állott a páter, kinek kalapja tele volt apró pénzzel. Amint a hidon keresztül az udvarra defilirozott egy-egy csapat, a páter a báróné nevében külön minden gyermeknek egy-egy garast adott. Amint azután valamennyien az udvaron voltak, ott a báróné vette őket elő és vallásosságra, engedelmességre intette. A megajándékozott gyermekek száma 1162 volt. Azután a sor a betegekre és koldusokra került. Sőt a báróné azon rendelést tette, hogy a templomi koldusok naponként részesültek egy-egy polturában, a raboknak pedig minden szombaton fejenként 17 krajcár osztatott.

A család vallásosságát mutatja az, hogy a báróné a kastélyban egy termet udvari kápolnává rendezett be, azt oltárral, kehelylyel, misemondó-ruhával ellátta. Páter Antoninak minden reggel kellett ott miséznie s azt a család ritkán mulasztotta el. Egy párszor meglátogatták Radnát is. A páternek utközben is, ahol csak délre vagy estére megszálltak miséznie kellett. Történt, hogy egy izben Radnára menet Eleken ebédeltek. Ebéd előtt a templomba mentek s a mint Antoni pap ott már az oltár előtt áll s bele akar fogni a misézésbe, azon veszi észre, hogy ostya nincs. Elküldi az egyházfit a paplakra,

de ott sem volt. A báróné jól lehordta a gondatlan eleki papot, azután pedig lovas embert küldött Gyulára ostyáért. Csaknem négy óra telt bele, mire az ember az ostyával viszszatért, de a báróné addig csakugyan nem ült ebédhez, mig a misét végig nem hallgatta.

Még sok érdekest foglal magában a páter naplója a báró családról. De legyen ez mostanra elég.

Történelmi adatokat, amint mondám, nem igen találunk benne; de emlit mégis nehány személyt, kik akkor a megyében szerepeltek. Emliti az erélyes alispánt Klosz Mátyást, ennek utódját Hrabovszky Lászlót, Bibicset, az aradi hires alispánt, kinek végrendeletileg hagyományozott alapitványi pénzén épült legközelebb, a mint tudjuk, az aradi lyceum, Dr. Linzet, Haruckernnek udvari orvosát, Dr. Anderlert, ennek utódját, Ribiczey megyei biztost, Almási és Tompai szolgabirákat. Tomcsányi János várfelügyelőt, szeretve tisztelt főispánunk nagyatyját.

Akkor, midőn Hüeber Antal irta naplóját, a megye még igen kezdetleges állapotban volt. Tanusitja azt már azon körülmény, hogy még külön tanácskozási helylyel sem birt s a megyei gyülések mindig az uradalmi kastélyban tartattak. Miután pedig a főispán volt egyszersmind az egész megyének osztatlan birtokosa, sőt az ő házában tartattak még a gyülések is, természetes, hogy a gyüléseken semmi szabadabb nyilatkozatnak helye nem volt s az történt, amit a főispán akart. Szerencse, hogy Haruckern Ferencz, a korlátlan ur, egyszersmind jószivü, nemeslelkü ember is volt. Áldás emlékezetére!

Ami az ipart és a kézműveket illeti, amint Hüeber Antal naplójából értesülünk, volt ugyan már akkor Gyulán feles számmal mesterember, ellenben a kereskedelem, — amint viszont más kutforrásaink mutatják, — a legkezdetlegesebb állapotban pangott s nehány görög

szatócs kezében volt, ugy hogy még 1775 eszt. is midőn a megye báró Harruckern Ferencnek halotti torát, még pedig a megyei pénztár költségén megtartotta, az ahoz valókat, nevezetesen czitromokat, kávét, fűszerszámokat Aradról kellett hozatnia.

A mi az egyes községeket illeti, ott valamire való épület nem volt. A pater a békési reform. templomot emliti, mint e vidéken a legnagyobbat. Torony az egész megyében csak egyetlen egy volt t. i. a gyulai.

Intelligens ember egy pár uradalmi tisztviselőn, megyei hivatalnokon, jegyzőkön, papokon, tanitókon kivül más szerzőnk korában nem találkozott, ugy hogy még megyei tisztviselőknek valókat is más megyékből kellett requirálni. Igy hozták Csipkés Komáromy Györgyöt Debreczenből alispánnak, Hrabovszky Lászlót Aradról szintén alispánnak; Domokos Lőrinczet, ki soká szabadkozott s végre is csak hosszas kéréseknek engedett, Biharból főjegyzőnek, minthogy a megyében ezen hivatalokra alkalmas egyének nem találkoztak.

Most már rövid száz év alatt (mert hiszen micsoda egy század egy nemzet életében?) mennyire változott mindez! Megyénk ma már nemcsak az ipar, a kereskelem és az ezekkel karöltve járó vagyonosság, de bátran mondhatjuk: a miveltség és értelmiség tekintetében is bármely más megyével kiállja a versenyt, sokakat pedig felülmul. Mutatják ezt érdekes megyei gyülési tanácskozmányaink, mindinkább szélesebb körben mozogni kezdő kereskedésünk, évről évre szépülő városaink, a gazdasági egylet létrejötte óta észlelhető okszerűbb gazdálkodás, földmivelés, nemesedő baromtenyésztés, tanusitják továbbá szaporodó pénz- és hitelintézeteink, jeles iparosaink, kiknek némelyei a bécsi világkiállitáson is elismerésben, sőt jutalomban részesültek; továbbá az e

megye kebeléből kikerült országos, sőt európai hirü művészeink, különösen festészeink; jó karban lévő s mindinkább szaporodó felsőbb és alsóbb tanintézeteink, nemkülönben nyomdánk, a megye szellemi előhaladását előmozditó két heti lapunk, sőt tanusitja megyénknek a szellemi téren való örvendetes előhaladását különösen ezen tudományos egylet is, melyet a legközelebbi napokban megalakitanunk sikerült s melynek megnyitó ünnepélyes közgyűlését ezen órában tartjuk. Hazánknak közel száz törvényhatóságai közt, Békésmegye eddig sorban az ötödik, melynek értelmisége, a haladó kornak intő szavát felfogván, a közmiveltség terjesztése céljából régészeti s müvelődéstörténeti egyletben tömörült, tömörült pedig nemcsak azon célból hogy a földből koronként kiásatni szokott régiségeket az enyészettől megmentse, azokat egy közös megyei muzeumba lerakja s azok nyomán e vidék multját felderitse, (mert jóllehet ez is nemes cél, mindazonáltal csak egyik kitüzött célja egyletünknek) hanem tömörült azon célból, hogy a megye valamennyi értelmesbjeit pártkülönbség nélkül egy koszorúba fonva, ezek által a világosságot, a miveltséget, a tudományosságot mindinkább terjessze minden irányban és a lakosság minden rétegeiben; sőt tömörült azon célból, hogy ne csak ugy, mint eddig, koronként gazdászati tárgyakról értekezzék, hanem tudományos téren is eszméket cseréljen, különösen pedig e megye multjára vonatkozó tudományos értekezéseket részint felolvasson, részint hallgasson, s miután Cicero szerint: „Historia est magistra vitae et lux veritatis,“ ennek nyomán önmagát mivelje, a multból tanuságot meritsen, becsülje a jelent s előkészitse a szebb jövőt. Valóban nem lehet eléggé méltányolni azon lelkesedést, mely egyletünk alakitása körül akár a nemes megye, akár az egye-

sek részéről eddig mutatkozott. És én lelkemben meg vagyok győződve arról, hogy ha, amily lelkesültséget fejtettünk ki a békési régész- és müvelődéstörténeti egylet megalakitása körül, oly buzgósággal és kitartással fogjuk azt folytatni is; ugy különösen ezen egylet, mely körül megyénk értelmisége pártkülönbség nélkül tömörült, hatalmas tényezője lesz megyénk egykori szellemi felvirágzásának. Minélfogva, megköszönve a szives türedelmet, egyletünket továbbra is a mélyen tisztelt közönség pártfogásába ajánlom!

HAAN LAJOS.

III.

A nök műveltsége társadalmunk alsóbb osztályában.

— Olvastatott Budapesten, 1874. november 22-én a nőképző egylet felolvasási estélyén. —

Azon nagyfontosságú kérdések között, melyek célszerű megfejtésével az utóbbi időkben mind az elmélet, mind a gyakorlat terén, igen kiváló elmék s elismert tekintélyek foglalkoztak, kétségkivül a nők sorsának kérdése volt az egyik mely az érdekeltséget maga iránt igen nagy mérvben s igen tágas körben fölgerjesztette.

A művelt világrészben, az Oceánon innen és túl számos egylet alakult, melyek más meg más cimen talán, de mind azon egy közös célra törekvének s törekszenek maiglan, hogy a nők sorsát, gondosabb képzés s a női munkásság több meg több oldalú s irányú érvényesitése által javitsák, biztositsák s könnyebbitsék. A jelige, mely a nemes ügy lobogóira más meg más szavakban felirva volt, utóvégre mégis mindig e fogalmakká vala egybevonható: alaposabb fejlesztése a szellemi képességeknek, s mind tágasabb tér nyitása a fejlettebb képességekből kifolyó munkásság érvényesithetésére. Ugyanezen cél lebegett azon nemes lelkű nők szemei előtt is, kik szándékuk magasztos voltáról meggyőződve, magukkal és a viszonyokkal komolyan számot vetve s magokat sem a közönyös kicsinylés sem a gáncsolodó ellenszenv nyilatkozásaitól elrettenteni nem hagyva, de még az ügygyel együtt járó egyéb nehézségektől sem döbbenve vissza: megállapitották, létre hozták sőt

folyton fejlő virulásra juttaták azt az egyletet, melynek körébe a jelen alkalommal is szerencsénk volt egybegyülhetni. Ki embertársának javát csak kissé is szivén hordozza, s örömmel vesz részt mindazon előmenetel tapasztalásában, mely egyesek vagy egész osztályok sorsának javulásán szemlélhető: lehetetlen, hogy ne kisérte volna szakadatlan figyelemmel s ne üdvözölte volna szivből fakadt örömmel azon már is elért szép s valóban meglepő eredményeket, melyeket a magyarországi nőképző egyletnek aránylag rövid létezése óta már eddig is kivivnia sikerült. Egymásután fejlődtek az eszmék, s ha ujabb szükségek merültek föl, a szorgos tevékenység haladéktalanul sietett a nyilvánuló hiányok megszüntetésére. Semmi kétség, hogy a legnagyobb gondosság dacára hiányok még mindig vannak, teendő még mindig maradt fen, hiszen ezek nélkül emberi munka nem is képzelhető. S én azt hiszem, hogy valamely közügy bajnoka nem az által tesz szolgálatot, ha szüntelen csak a már kiküzdött eredményt emlegeti s magasztalja, hanem inkább az által, ha ez eredmény eléréséből lelkesülést meritve, bátorságot vesz magának az ő szemei előtt fölmerült hiányokat fölemliteni, azokat rokon elvüekkel közölni, másoknak itélőszéke elé terjeszteni, s ha többek megegyező véleményéből csakugyan az tűnnék ki, hogy ezek valóban javitást igénylő hiányok: oda törekedni, hogy e sebek a mennyire lehet, gyógyitassanak.

Nem tudom mennyiben fognak mások igazat adni e sorok irójának, ha azt állitja, hogy dacára azon lelkes mozgalomnak mely a nők állásának javitása érdekében hazánkban különösen a nőképző egylet munkássága által meginditatott, s dacára azon számos életre való és üdvös intézkedésnek, mely az utóbbi években a népnevelés emelése körül országszerte életbe léptetett: a nő-

kérdésnek egy, s nézetem szerint nagy horderejü s igen fontos ága, nevezetesen a társadalom alantabb osztályában élő nők műveltsége s ennek emelése, aránylag sokkal kevesebb figyelemben részesült mindeddig, sem mint a mennyit valóban megérdemelt volna. A cselédképző egyletek munkássága csak épen egy osztály szűkebb körének ügyeire szoritkozik, — a nőképző egylet hatáskörét leginkább a fő- s kisebb városokra terjesztette ki, a népoktatás körül megindult áldásos mozgalmak az emelés, javitás, tökéletesbités tárgyává főleg és első helyen a fiu növendékek tanitását s alaposabb kiképezését tették, mig a társadalom alantabb osztályának s különösen a falukon lakónak nő tagjai müveltségéről illetőleg pedig müveléséről saját házi s mindennapi foglalkozási körében, legalább az én tudtommal, vajmi gyéren tétetett emlités. Ments' Isten, hogy a most emlitett szavak talán vád gyanánt akarnának hangzani. A hol annyi a szükséges teendő mint nálunk, egyszerre, mintegy varázsütésre ujjá, s tökéletessé teremteni az egész világot teljes lehetetlen; s hálára és áldásra méltó minden tevékenység, mely a tökéletesbitést célozza. A felemlitett tárgy csak egy — a dolgot közvetlen közeléből szemlélőnek jóakaratú felszólamlása kiván lenni, a ki mások figyelmét is szeretné azon irányba vonni, a merre az övé fordult, s mások tanácsát is kikérni mind a felől: valjon igazak-e a hiányok, miket ő azoknak tapasztalt, — mind a felől, hogy ha igazaknak bizonyultak, mi módon lehetne — az adott körülmények között a bajon legalább némileg segiteni.

Az én vélemény az, hogy e kérdés, a melynek egy két oldalról történendő megvilágitását jelen értekezésemben célomul tűztem ki, névszerint: **A nők müveltsége társadalmunk alsóbb osztályában**: e kérdés, is-

métlem, nézetem szerint se nem közönyös, se nem meddő. Juttassuk csak eszünkbe, hogy azon osztály, melyről szó van, számra nézve egész nemzetünknek mily tekintélyes részét képezi; juttassuk csak eszünkbe, hogy ezen osztály tagjainak legtöbbje, majd az egész életen keresztül saját szülőfalujára s annak környékére van szoritva, a városok művelődési eszközökben sokkal gazdagabb s szerencsésebb körülményeitől majdnem teljesen elszigetelve; juttassuk csak eszünkbe, hogy az utóbbi évtizedek politikai átalakulásánál fogva ezen oly sokáig mellőzött osztály mily fenséges polgári jogokkal ruháztatott fel, melyek gyakorlása az egész ország sorsára döntő befolyással lehet, — juttassuk csak eszünkbe, hogy hazánknak mint kiváltképen földmüvelő országnak valóságos életkérdése, hogy épen a földmivelő osztály emelkedjék s erősbödjék ugy a szellemi, mint az anyagi javakban; juttassuk csak eszünkbe, hogy az ország véderejét képező hadseregek nagy része — melyeknél pedig a szellem, a müveltség, a képzettség bizonyára nélkülözhetetlen kellékek, — épen ezen osztály fiaiból kerül ki: mindezen körülmények felgondolása világossá teheti előttünk, hogy a mi ezen osztály nőtagjai müvelődésének körében mulasztás, — az igen káros mulasztás marad mindig, — a mi pedig annak érdekében lendités, az igen nagy horderejü s igen hatalmas lendület. Ezen osztály női tagjainak müvelését értem s ismétlem; mert ha áll az emberiségre nézve általában amaz igazság, melyet az ismeretes provencei példabeszéd, igen drastikusan bár, de nagyon igazul ekképen fejez ki: „Az emberek nők hiányában roszul vakart bornyukhoz hasonlitanának“ [1]) áll ez különösen a társadalom azon alan-

[1]) Smiles. „Jellem.“ ford. Könyves Tóth Kálmán. I. K. 41.

tabb osztályának tagjairól, a hol egy egy család háza népének ugy szólván egyedüli ellátója, gondviselője, ápolója, kiszolgálója s nevelője a házi nő. Mert a mig az anyagilag szerencsésebb körülmények között elő családok háztartásában, a munka nehezebbjét pénzen fizetett erők végezik, s a házi nőre itt rendesen főleg csak az intézkedés s felügyelés gondja hárul: addig az ugy nevezett nép szükebb körűlményü családjainál, a gazdaasszony maga végzi mind a teendőket, vagy legalább azok legnagyobb részét, sűtés-főzés, mosás, takaritás, sőt igen gyakran még a kenyér-keresés s a ruházat eléállitása is — legalább gyermekei számára — az ő teendője, s igy elfoglaltatásának sokfélesége már magában hordja állásának fontosságát, s egyszersmind odamutat ama roppant áldásra is, melylyé a nő lesz, ha alacsony kis körében is oly magasztos feladatának hiven és ügyesen megfelel.

A jelen igen egyszerü soroknak az akar célja lenni, felkeresni a pórnőt e házi körben; s tárgyalni egy két vonásban gondolkozásmódját s ebből következésszerűleg kifolyó tevékenységét. Már e kitüzött cél is azt hozza magával, hogy az egész értekezés egyéb sem lehet apró darabokból összerakott mozaiknál, melyek — mint épen a mozaiknál szokás — más meg más, sőt néha épen egymással egészen ellenkező szinűek. Azt akarom ezzel mondani, hogy a felhozandó adatok mint meganynyi apró töredék a nép életéből, nem tarthatnak számot arra, hogy megdönthetetlen általános igazságoknak fogadtassanak el; hogy a kimondott állitások megálljanak ez ország minden vidékére s bármely különböző körülmények között élő alantabb sorsu lakosaira nézve. Sem erények, sem hibák ily egészen általánosok nem lehetnek, mert hiszen mind amazok mind emezek igen

gyakran épen a sajátképeni körülmények kifolyásai, e körülmények pedig sokszor már csak két szomszéd faluban is különbözők, mennyivel inkább azok lehetnek tehát, az ország egészen különböző vidékei. Ismertetésem a magyar alföld tájain[1]) meritett tapasztalatoknak szűkecske gyüjteménye, s tartalmával nem minden aggodalom nélkül lépek a diszes közönség elé, attól való féltemben, hogy a kik a népet ismerik, vele gyakran érintkeztek, azok előtt aligha fogok valami ujat s igy érdeklőt mondhatni, — a kik pedig a népet nem ismerik, azoktól ez eléadandó tárgyak oly messze esnek, hogy talán kételkedni is fognak a felhozandó adatok némelyikében, azon szokatlan furcsaságnál fogva, mely belőlük elétünik. Erre nézve legyen szabad előlegesen megjegyeznem, hogy a felhozandók mind az életből meritettek, a mi az ily tárgyú s célu értekezésnél egyébiránt egyátalában nem érdem, hanem első kötelesség.

Nőkről lévén szó, előadásunk első pontjául mintegy önkénytelenül a női hivatás legfenségesebb része, az anyai tiszt betöltésének megvizsgálása kinálkozik, melyről a tapasztalás tanubizonysága szerint azt lehet állitanunk, hogy az alsóbb néposztályokban — ennek igen számos nő tagjára nézve — mind az anyai szeretet, mind különösen a gyermekek testi-lelki ápolása, nevelése, szóval a nevelő gondosság szempontjából kétség kivül igen sok a kivánni való.

Távol legyen, mintha ezen szigoru állitás talán azon szomoru igazságnak akarna kifejezése lenni, hogy a szülői sziv e sarkalatos erényei egyátalán nem találhatók fel a nép körében. Kétségbe ejtő lenne, ha ugy volna; hogy azonban nincs ugy, hogy igen gyakran a legnyersebb szivekben fenséges nyilatkozataira találhatunk a szüléi szeretetnek, egyes s valóban megható példák bi-

[1]) Különösen Békésmegyében.

zonyitják. Ismertem egy családot, hol az apa meglehetősen könnyelmű életmódot folytatott, s legfőbb hibája az volt, hogy gyakran megittasult. Bűnét sokszor szemére hányták, hogy mily nagy ártalmára van magának, vagyonának s mily szégyenére, bújára sőt gyalázatára családjának. A feddés bármily jóakaratu volt is, — nagyon kevéssé fogott az apán. Végre fiacskája született; három leánygyermek után az első fiu. Az apa öröme határtalan volt, annak kellett lennie, mert az alig egy két napos csecsemőt már karjai közzé vette, sőt meg is csókolta. Ritka szerencse, melyben ugyan nem minden gyermek részesül, legalább addig nem igen, a mig kedveltetni nem tudja magát, más szóval a mig nem mosolyog, a mig nem gőgicsél. Talán negyed vagy ötöd napos korában a kisdedet elvitték keresztelni. A szertartás végeztével megtartották a szokásos keresztelési lakomát, s maga az apa is odaült a komaasszonyok közzé. Szótlan, néma s magába mélyedő volt jó darabig. Egyszerre hangos zokogás tört elé kebeléből, felemelkedett ültéből, s mig arcán patakként omolt alá a könny, szemeivel az ég felé tekintett, s három ujját esküvésre emelve igy szólott: „Sohase iszom le eztán magamat! Ne legyen rá oka a fiamnak, hogy az apját szégyenelje!“ S megállta szavát maiglan. Oh milyen mély érzelem lehetett az, mely e szemekbe azokat a könnyeket csalta, s ezen ajkakról, azt az eskü fogadást fakasztotta.

A mult nyáron kocsin tettem egy távolacska hivatalos utazást. Utközben egy csárdánál meg kellett állanunk itatni. A csárda tőszomszédságában, az utfélen, oláhcigányok tanyáztak. A kocsiról magam le nem szállva időmet azzal töltém, hogy e különös vándortársaság foglalkozását, s egyéneit szemlélgettem. Férfiak és nők egyaránt pipáztak, s ki egygyel ki mással foglalkozott;

egy csoport férfi egy üllő körül települt le, melyen az egyik valami üstöt foldozott. A csárdából egyszerre gyönyörü, szálas, javabeli férfi lépett elé, a ki szinte hozzájok tartozott. Társai felé tartott, de meglehetősen tántorgó lépteiből azt lehetett következtetni, hogy aligha józan. A kocsik körüli csoportból, rongyokba polált kis gyermeke mellől, egy fiatal aszony emelkedett föl s igen izgatottan ment az érkező férfiuval szemközt, a ki bizonyára férje volt. Pirongatni látszék, hihetőleg azért, hogy leittasodott. Szó szót váltott a házas társak között, s alig egy pár pillanat alatt a vita oly hevessé fejlődött, hogy a fiatal asszony, fajának egész szenvedélyességével haját kezdé marcangolni, s ruháját tépni magáról. A férj megsokallta a dolgot, bot után kapott s már is nagyon fenyegetőleg közelitett. A férfiak föl se vették a dolgot, pipáztak, kovácsoltak nyugodtan tovább; miért is mozdultak volna, hiszen egyéb sem volt készülőben, minthogy egy ember, egy férfi akarja veréssel elhallgattatni feleségét. Kinek mi köze hozzá. A lármás jelenetre egyetlen asszony, egy nő ugrott fel, ölébe kapta a fiatal anyának kis csecsemőjét s azzal állotta utját a botot már ütésre emelt apának. Az apa rá nézett gyermekére, s a bot és az emelő kar mintegy erejök vesztetten hanyatlottak alá csendesen. A férj szeme haragot lövelt ugyan még hitvesére, de az apa gyermekének anyját nem merte többé bántalmazni. E jelenetben, legalább az én felfogásom szerint, annyi volt a megható lélektani igazság, hogy mint egy önkénytelenül arra fakadtam: Oh milyen hatalmasnak kell lenni azon érzelemnek, mely erőt tud venni ezen a szenvedélyes felinduláson!

Ismertem egy igen jó módu, s méltán köztiszteletben álló éltes parasztasszonyt, kinek egyetlen fiára betűről betüre rá illettek az ismeretes népdal szavai:

„Én vagyok az, én vagyok az a ki nem jó, —
Csárda ajtó nyitogató, édes anya szomoritó.“

A mi csak az anyától telt, minden módot elkövetett, hogy fiát tisztességesebb életre térítse; de mindhiába. Végre ahhoz folyamodott, hogy vett neki egy igen diszes kiállitásu bibliát, hogy a fiu abból majd hol magának, hol anyjának is olvasgasson s ez talán jobb indulatra téríti. Mielőtt azonban a szent könyvet átadta volna, azokat a lapokat melyeken Dávid királynak és Salamonnak könnyelmű cselekedetei olvashatók, mind egy-szálig kivagdalta a bibliából. Oh milyen szent lehetett az az anyai érzelem, mely gyermekének javáért, még magán, isten igéjén is javitani akart az ő felfogása szerint!

Ezekhez hasonló vonásokat, kétségkivül igen sokat lehetne felhozni a népéletből, melyek mindazt bizonyitanák, hogy igen sok szivben ott is megvan, ott is feltalálható a legmeghatóbb s legtiszteletre méltóbb szüléi szeretet. Fájdalom azonban, igaz az is, hogy nagyon gyakran akadhatni az ily szép képeknek visszájára is. Egy különös nézet uralkodik az alsóbb néposztálynál s ez az: hogy igen sokan vagyunk s egyik ember már is alig tud megélni a másiktól. Sehol sem tünhetik föl e nézet különösebbnek mint épen a magyar alföldön, a hol — tudvalévő — vannak vidékek, melyeken a szomszéd falu vagy város, három-négy órajárásnyira van a másiktól. Tulnépesedésről itt, még az egyes nagy helyek lakossagának ezrekre meg ezekre menő száma mellett sem lehet panaszkodni. Mindazáltal e nézet meg van, és nagy azok száma, a kik tartják, s ha ehhez hozzá gondoljuk, hogy a gyermekek eltartása s fölnevelése bizony nagy fáradsággal s gonddal jár: mentségét ugyan semmiképen nem, de sajnos magyarázatát igen is feltalálhatjuk azon szomoru tüneménynek, hogy sok szülő, sok

anya valóságos szerencsének tartja, ha gyermekét eltemette.

Hivatalos dologban egy asszony keresett föl egykor. Még beszélgettünk egymással, midőn ajtóm nyilik s jön egy másik asszony egy kis gyermekhalottat feljelenteni. Mihelyt a család nevét emlité, mindjárt tudtam kik az illetők; igen jó módu gazdaemberek voltak, kiknek minden gyermeke elhalt két-három éves korában. Az, a kit most följelentettek, már a kilencedik volt egy családból. „Már a kilencedik!“ mondám én, magam is egészen összerezzenve s meghatottan. „Bizony szép szerencse!“ jegyzé meg a följelentést hallgató másik asszony „bizony szép szerencse!“ Szerencséseknek mondá azokat — a kik kilenc gyermeköket eltemették!

Egy más alkalommal épen temetésről jöttünk viszsza. Egyetlen kedves leányát temettük a szüléknek. — Nem maradt nekik senkijök. Utközben ép erről folyt a szó, s éltes asszony azt jegyzé meg: „Az én leányom olyan jól járt, annak sincs már egyse, mind a föld alá tette kicsinyeit.“ „„Az hát jól imádkozott — jegyzé meg rá egy másik anya — meghallgatta az Isten az imádságát.““ „„Bizony jól járt — mondá egy másik — nincs rájok gondja, ugy is sokan vagyunk!““

S ilyen nyilatkozatokat, fájdalom, igen gyakran hallhatni a nép körében. Mennyivel más felfogás, mint a legnagyobb magyaré vala, ki még az apagyilkosnak is megtudott volna kegyelmezni, ha elgondolá mily kevesen vagyunk.

S ha szomoritó tapasztalat a gyermek élete becsének ily felfogása, nem kevésbé gyászos az igazi szüléi gondosság hiányának szemlélése, mely hiány pedig gyakran még ott is felmerül, a hol különben a legmelegebb anyai szeretet lángol. Ismeretes dolog hogy a halandó-

ság, kivált az élet első egy két évében, mily megdöbbentőleg nagy, mily óriási nálunk Magyarországon. Természetes hogy e mennyiséget már tulnyomó számánál fogva is, az alsóbb néposztály szaporitja különösen, s bizonyára sokkal nagyobb arányban, mint a mekkora pusztán csak számánál fogva várható lenne.

Fájdalom, e szomorú körülmény dolgában egyéb tájaknál jobban a magyar Alföld sem áll, ez a különben oly szerencsés, oly Isten-áldotta vidék, melynek népessége épségéről már az az egy is elég jellemző adat, hogy csak azon tizenkét évet véve föl, mióta ott lakom, nagy gyülekezetünkben az általunk keresztelt kisdedek számát kerekszámmal tizezerre téve, e jelentékeny szám között egyetlen egy gyermek se volt a ki vakon vagy siket némán született volna. S honnan tehát mégis, ilyen ép gyermekek között az a roppant nagy mérvü halálozás? Én azt hiszem, a csecsemő kor igényelte gondviselés elmulasztásából. S itt a vád, természetesen első sorban a nőket, az anyákat sujtja. S mi az oka e gondviselés hiányának.? Azt gondolom három pontban lehet megadni a feleletet e fölvetett kérdésre: Az első, ama már emlitettem közönyös felfogás, mely a kisded életének becsét, a rá forditandó gond mellett, vagy gondhoz képest oly csekélynek tartja; a második, némely anyában a szeretet hiánya; végre a harmadik a meglévő anyai szeretet mellett is mutatkozó amaz avatatlanság, melynél fogva az anyák nem tudják megkülönböztetni mi válik a csecsemőnek javára s mi kárára, — mi hat jótékonyan testi épsége fentartására s mi kockáztathatja a kisdednek talán még életét is.

Nem egyszer vitatkoztam férfiakkal és nőkkel a felett, hogy az elhülés mily káros lehet kicsinynél s nagynál egyaránt. Volt akarhány a ki mind végig tagadólag

rázta fejét s megmaradt a maga véleményénél: „Elhülésből betegség nem származik.“ Az ellenkezőről azok voltak legkönnyebben meggyőzhetők sőt az általam vallott elvnek pártján állók, a kik már maguk is tapasztalták, főleg saját magukon, hogy az áthülés veszedelmes.

A fölebbi évek egyik hideg, szigorú telén vándor cigány csapat szállt meg határunkon. A falu alatt esővíz alkotta téres tó terül, melynek szine vastag jégkéreggel volt boritva a csikorgó hidegtől. A nomád család épen itt szaporodott meg egy kis uj taggal. Ki fáradna egy kis gyermekért a faluba! Léket vágtak a jégen, meritettek alóla jó, friss vizet, — s ez volt a kís ártatlannak első fürdője azon hidegen!

Akárhányszor láttam hogy egy-egy kis csecsemőnek, még nyár közepén is olyan hatalmas, meleg, nehéz no de annál gyöngyösebb és virágosabb fejkötő volt a fejecskéjére teremtve, hogy szegénykét ugy nyomhatta mint valami vassüveg, — mig akarhányszor, nyirkos, ködös, szeles hideg időben akárhányszor anyákat künn a kapuban, kezökön kisdedökkel, s a kis ártatlanokon alig egyéb mint fejecskéjökön megint csak az a kétségbeejtő fejkötő, ellenben tagjaikon egy vékony szál ruhácska, valami csak félig takaró vánkos, kis lábacskáik pedig egészen szabadon, melyeket a hideg egészen pirosakká csipett. S baj ez? Hogyan lenne baj — gondolhatá az anya — hiszen a meghülésből nem lesz betegség! Ezen esetekben azonban a kisebb csecsemő legalább még is anyja ölében volt: de hány meg hány eset van olyan, midőn a már valamivel nagyobbacska gyermek, a ki csuszni-mászni tud, épen ilyen veszedelmes időben órákhosszat künn van az udvaron, vagy negyedórák hosszat üldögél a ház előtt, künn az utczán a nyirkos, hideg földön. S mi engedi meg ezt? A gondatlanság mel-

lett ismét csak az a balga felfogás: Meghülésből nem származhatik betegség.

A mint sok anya ezt nem is képzelheti ártalmasnak, épen ugy talán még több, el sem gondolhatja, hogy a táplálék meg táplálék között igen nagy a különbség, s a mi nagyon előnyös lehet a felnőttebbnek, néha talán halála lehet a csecsemőnek. Az anyatejjel való táplálás körül két túlság szokott előfordulni. Néhol oly tulságosan sokáig folytattatik, hogy még az illedelmet is botrányosan sérti; tudok rá esetet, hogy folytatva lőn a gyermek hetedik évéig; két három év előtt pedig — a hol csak engedik a körülmények — ritka gyermek lesz elválasztva. Ez az egyik tulság. A másik ennek tökéletes ellentéte, s nevezetesen az, hogy a kisdedet időnek előtte olyan eledelekkel táplálják, vagy legalább olyanokkal is, melyek testi szervezetével semmiképen meg nem egyeznek, s igy fejlődésének javára nem, csak is kárára válhatnak.

Sohasem felejtem azt a keresztelési lakomát, vagy is magyarosan mondva paszitát, melyen a többi között magam is részt vettem. A család szivessége a komasággal bennünket tisztelt meg s mi a meghivást — a mint illendő is — köszönettel elfogadtuk. Az egyházi szertartás végeztével elmentünk azonnal párostul a házhoz, a hol ilyenkor a délesti órákban levesen kezdődő rendes és gyakran igen hosszura nyuló ebéd szokott adatni. — Étkezés közben, az együttlevő társaság tagjaival folytatott beszélgetésből hangos cuppogás vonta magára figyelmemet, mely a kemence padkájáról hangzott felénk. Oda tekintettem, s ki irja le meglepetésemet midőn azt kelle látnom hogy a kis uj polgár van ott nagyobb testvérkéje ölében a ki eteti, — s az én ötödnapos kis ke-

resztfiam eszi javában — a savanyu tejfölös paradicsommártást!

Hasonló tapasztalatokat bizonyára mások is tettek számos izben a kik a néppel érintkeznek. S ha azután az ember ezt szóvá teszi, s az ilyen bánásmód ártalmasságát akarja bizonyitgatni, gyakran csak tagadó mosolyt kap válaszul legfölebb azon megjegyzés kiséretében: „Ha a nagynak jó, a kicsinek se árt; minket is igy tartottak, még is meg vagyunk!“ Az igaz, — de bizony isten csudája, hogy megvagyunk, s ha isten egyik legdrágább ajándékát, a józan, gondolkozó észt jobban alkalmaznók, s azon szent törvényt, a szeretet és gondosság törvényét, melyet isten maga irt a szivekbe, hivebben teljesitenők: meg vagyok győződve róla, még jobban is megvolnánk és bizonyosan többen lennénk.

S ha már a józan, gondolkozó ész alkalmazásának hiánya oly gyakran szembetünik a még ép s egészséges testi szervezetü gyermekek táplálása körül, mennyivel gyakrabban tapasztalható — fájdalom! — még akkor, ha a megbetegült kisebb vagy nagyobb koru gyermeknek gyógyitásáról van szó. Az orvosi tudományokban, — nekem, részemről, — nincs semmi jártasságom, s őszintén megvallva, nem is szeretem azon laikusok eljárását, a kik minden alapos előismeret nélkül, a gyógyitásnak nagy figyelmet igényelő, fontos munkájába még is bele kontárkodnak. Azt azonban mind az által kimerem mondani, hogy ha a nép között felmerülő gyermekbetegségeket az anyák idejekorán észrevennék, s már az első kórjelek mutatkozása alkalmával tapasztalt orvoshoz folyamodnának vagy folyamodhatnának, ennek rendeleteit hiven és kitartólag pontosan követnék: igaz ugyan, hogy életünk isten kezében van s halál ellen nincs orvosság, de még is sok drága élet menthető lenne, mely kü-

lönben igy a hazára és társadalomra nézve örökre elveszett.

Azonban mi történik? A népnek — a mi egyébiránt igen érthető — a betegségek felől igen kevés a tájékozottsága. Rendesen egy pár név van, a mely alá a kórok egész láncolatát sorozni szokták: patécs, vörös, nehézség, gugaszökte, pokolvar, — s talán még egy két ilyen név, s ezzel bizonnyára kimeritettük a nép által ismert betegségek egész szótárát. De még ezen nevek is csak akkor alkalmaztatnak, ha a betegség már ugy szólván tető fokát érte el, s rajta többé emberi erő és tudomány csakugyan alig segithet. Hogy azonban a kór teljes hevében történt kitörését megelőző s pedig természetesen rendszerint mutatkozó előjelekre figyelem forditatnék s a baj ellen a célszerü intézkedés már ekkor megtétetnék: erre bizony ritkán van eset. Ép oly ritkán arra, hogy az orvoslást ott keresnék a hol leghelyesebben kereshető, a képezett, alapos tudományu orvosnál. Előbb a házi szerekhez szokás folyamodni; semmi kétség, hogy ezek néha igen hasznosak, de miért ne volna kikérendő ezek használhatása felől is azonnal és előre az orvos tanácsa? Ez nagyon sokszor mellőztetik, hanem helyette alkalmaztatik az, a mit — mint mondani szokás — mások „kommendáltak.“ Isten neki, — hiszen legalább ez is — gyógyszer. De az a legszomorubb, mikor a házi szer is mellőztetik, s a babonás hiszékenység, a legsulyosabb esetekben is a bűbájossághoz, a kuruzsláshoz folyamodik segitségért. Ennél nem az orvos-szerek játszák a főszerepet, hanem az avatottak által elmormolt varázsigék vagy ezek tanácsainak pontos betöltése. S itt kénytelenek vagyunk kimondani, hogy a fő vád a nőket terheli, mert a bübájosságot rendesen azok gyakorolják, s rendesen nők tanácsa az, melynek következtében hoz-

zájuk folyamodnak. Ha nem mondjuk is, hogy minden falunak, de azt bátran mondhatjuk, minden vidéknek meg van a maga javas-asszonya. Bizonyos, hogy ezek tudománya három-négy, vagy talán még több ember-öltő nemzedéken keresztül is anyáról leányra száll; mert hogy a bűbájos mesterség foganatos legyen, ezt a nőnek még leánykorában kell anyjától megtanulnia! Gondoljuk el már most, hogy egy igen csekély szellemi fejlettségü tizennégy-tizenöt éves leány anyjától tanul meg bizonyos varázs formulákat, azon hozzáadással, hogy ezek hasznosak, s tegyük hozzá — a mint hogy igaz is — néha csakugyan nagyon jövedelmezők; ezt — ismételjük — a fiatal leány anyjától tanulta, hallja, örökli: hogyan kétkedhetnék tehát azok valóságában és üdvös voltában! Titkukat az ilyen javas-családok nagy mélyen őrzik s rendesen monopoliumot csinálnak belőle; máskülönben elvesztené a dolog varázsát, nem segitve máson s nekik nem hajtana hasznot.

Nem lehet tagadni, hogy a javas-asszonyok néha, persze igen nagy ritkán, igen szerencsés gyógyitásokat visznek véghez, különösen, s jó formán egyedül, csonttörési esetekben, vagy ficamodásoknál. A női kéznek finom tapintata oly szerencsés, hogy a tört csontot helyre tudja illeszteni, valami ártatlan, vagy azt is megengedjük csakugyan hathatós borogatást alkalmaz reá, a sérült tagot jó erősen elkötözi, s a többit elvégzi maga az áldott természet. (Csak hogy a dicsőség nem ezé lesz, hanem természetesen a javas-asszonyé, a kit a hir azután fölemel s mindenki nagyon „tudos asszony“-nak tartja.) Tudok egy esetet, midőn egy főispáni installatio alkalmával egy a mi falunkbeli mesterember vállalta magára a mozsár-sütőgetést. Vállalkozása szerencsétlenségivé vált, mert az egyik mozsár szétpattanva, mind a két lábaszá-

rát eltörte. Az orvosok kimondták fölötte az itéletet, ha meg akar maradni, mind a két lábát le kell vágni. Ebbe a megsérült semmi szin alatt sem volt hajlandó beleegyezni, s készebb vala meghalni, mint életét teste ilyetén megcsonkulásán megváltani. Kifogyván ekkép az orvosokból, bajának gyógyitását életre-halálra egy a vidékbeli „hires, tudós kenő-asszonyra“ bizta. Az a maga szokott módján bánt el vele, s nem telt bele egy negyed esztendő, az embert talpra állitotta. Ezt az embert én magam is ismertem, vele gyakran találkoztam.

Mindez, eddig magyarázható, érthető s igen örvendetes. De nem az többé, a mi belőle következik. Nem minden baj csönttörés, s az ujjak finom tapintása s a tagoknak csak ugy találomra való helyretevése nem elegendő mindenben. S pedig a javasasszony gyógyit ám aztán mindent a világon! S a mi különös, — ha a beteg kigyógyult, az mindig a javas-asszony dicsősége, azt ő és a varázs gyógyitotta meg, s erről még az utókor is megemlékezik; ha azonban száz meg száz esetben a beteg meghal, — már azt a betegség ölte meg, a kuruzslót senki sem kárhoztatja, hiszen halál ellen nincs orvosság; s az ilyen eseteket, mint nagyon természeteseket, mindenki elfelejti.

S mi az oka a varázsláshoz való e folytonos ragaszkodásnak? A nép, mint a gyermek is, sokkal inkább áll a képzelő tehetség, semmint az itélő értelem befolyása és hatalma alatt. A phantasiának pedig sokkal több a vonzalma ahoz, mi titokszerü, rejtélyes, mystikus, semmint az értelemnek ridegebb kétszer kettőjéhez, s az ok és okozat között létező láncolat világos kimutatásához. Amott elég ha az eljárás néha sikerül, emitt a legnagyobb baj ha néha nem sikerül, s mind a kettőnél erről szokás himet varrni,

amannak előnyére, s emennek — természetesen — rovására.

Mig az ilyen babonaság nem vág valamely betegség gyógyitásának körébe, addig legalább nem ártalmas, nem veszedelmes. Ez sem helyeselhető ugyan, de talán inkább mosolyra gerjeszt, mint felindulásra. Legyen szabad felhoznunk csak egy pár példát. Mikor a kis gyermeket keresztelni viszik, ha fiu, egy darab papirost tesznek a mellére, — hogy jó tanuló legyen, ha leány, mentől több kendőt, s kivált selyem kendőt teritenek rá, hogy sok kérője legyen; a hány a kendő, anynyi lesz a kérő. Ha akkor, mikor a keresztvizre tartják, a kisded fölveti szemeit és a papra néz, — nem sokára meghal; ha nem néz a papra, életben marad. A ki az ujszülött kisded anyját meglátogatja, vigyen magával két tojást, ezekkel dörzsölgesse meg a csecsemő orcácskáját, igy lesz az széppé, kerekké, pirossá. Hogy a kis gyermek mentől hamarább megtanuljon beszélni, Nagypéntek napján el kell vinni a templomba. Hogy a kis gyermeket meg ne verd szemmel, mielőtt, megnéznéd — köpködd le.

S ki győzné mind elmondani, s méginkább végig hallgatni e sajátságos szokások hosszú, hosszú sorát! Ezeknél — ismételjük — még az az egy vigasztaló, hogy legalább nem veszedelmesek. De mennyivel komolyabb kérdéssé vál a babona ott, hol bűbájos igéivel, vagy különös javaslataival valósággal létező kóros állapotnak gyógyitására alkalmazzák. Itt is lehetne többnél több példával szolgálni. Azonban ezekből is elég lesz egy kettő.

Az orvosi tudomány több féle betegséget ismer, melyek az ujszülötteknél s az első, csecsemő korban elé szoktak fordulni: ismeri az uj szülöttek igen veszedelmessé vállható szemgyuladást, ismeri a gyomor vagy a lélegzési szervek bántalmait, a görcsöket, csikarásokat, kiütéseket

s. a. t., jaj de nem ismer ám egyet, a mi pedig faluhelyen igen nagy szerepet játszik, nem ismeri azt a betegséget, melynek az a népies neve: megverték szemmel. S pedig ez csakugyan igen nagy szerepet játszik, ez az általános, ez a legközönségesebb gyermek-betegség, mert származzék bár az uj szülött kisded változása akár a táplálék helytelen alkalmazásából, vagy akármi más természetes okból, mihelyt a gyermek — a mint mondani szokták — „nyügös," mihelyt „rikodik," nincs annak semmi egyéb baja, mint bogy „megverték szemmel." A baj nagy, de hatalmas ám a gyógyszer is! Egyik a ráolvasás. Ez nem egyéb, mint bizonyos varázs-formulák elmormolása, melyeket csak a javas-asszony tud, s őriz is nagy titokban. Ez segit! Vagy ha ez nem segit, föl kell vinni a beteg kisdedet napfölkölte előtt a padlásra, ott kell hagyni egyedül egy magában napleszálltáig étlen-szomjan, de senki addig feléje ne menjen, meg ne nézze, föl ne emelje, — ha jól kisirta magát, elmulik a nyavalyája. Ha még ez se használ — pedig csuda lenne, ha nem használna! — ki kell tudni, ki verte meg szemmel; ennek aztán a haja végéből le kell vágni egy kis csomót, ugy szinte a köténye kötejéből egy darabkát, mindezt eleven parázsra vetni, s ezzel füstölni meg a gyermeket; aztán szenes vizet kell csinálni, abban megmosdatni, arcán háromszor végig huzni a kezet, s a ki megverte szemmel, az törülje meg ruhája fonákjával a kisdedet, már ettől bizonyosan meggyógyul!

Ha a gyermeket a nehézség töri, egy ugyan olyan nevü gyermek késével három keresztet kell vetni a betegre, mindjárt elhagyja a betegség. Vagy ha ez nem használna, akkor az anya bontsa le a haját, s bal kezével fogja marokra s szálai végével simitsa végig háromszor a gyermek arcát, — nem lesz többé semmi baja.

Ha valakin kelevény támad, meg kell kenni almával,

ezt az almát aztán éjféli tizenkét órakor kivinni az utra s messze eldobni, el viszi magával a kelevényt.

Ha a gyermek testén pattanások támadnak, venni kell egy három icczés fazekat, bele kell tenni egy egy marék buzát, árpát, borsót, zabot, minden kapható főzeléket, föl kell tölteni vizzel, jól megfőzni, ebben a lében megfürészteni a gyermeket; de még ez nem a fődolog, — a fő az, hogy a mit összefőztek, azt fazekastól ki kell vetni a keresztutra.

Ha a gyermek „ebagos," a mi nem egyéb, mint rendesen forróságggal járó bőrhámlás, kisebb nagyobb kiütések kiséretében, akkor a házbeliek közül menjen ki valaki a konyhába, rakjon a tűzhelyre sok fát, de ne gyujtsa meg, tegye melléje a legnagyobb fazekat, vagy fölibe a legnagyobb üstöt, töltse tele vizzel, keverje ezt folytonosan nagy fakanállal, mindaddig, a mig valaki be nem jön a konyhába s látva ezt a tüz nélküli főzést, csodálkozva azt nem kérdi: „Mit főzöl?" a főző pedig semmi mást se feleljen annál: „Ebagot főzök, ebagot főzök" — ez megyógyitja a gyermeket.

Ha a nagyobb korban kilelte valakit a hideg, álljon ki a kereszt utra, vigyen magával egy rovást meg egy bicskát, rójja föl ezzel hányszor lelte ki már, s aztán vesse el a rovást, meggyógyul. Vagy meg kell verni jól lisztes zsákkal, — az is használ; vagy, három reggel egymásután, a mig csak birja hányjon bukfencet végig végig az udvaron, az is jó; vagy töltsön egy pohárba pálinkát, vagy jó erős borecetet, tegyen bele hetvenhét késhegygyel paprikát, álljon ezzel a szemétdombra, mondja azt: „Orvosság gyomromba, betegség pokolba;" s azzal hajtsa föl az orvosságot a poharat pedig hajitsa a hátamögé s szaladjon el onnan, elhagyja a hideglelés, — ha soha egy milligram chinint se használt is!

Az embert majdnem mosolyra fakasztaná ez a sok furcsánál furcsább bohóság, ha fájdalomérzet nem szoritaná el a szivet annak meggondolására, hogy mind ezen babonáknak hány ezer meg ezer drága élet lesz az országban áldozatává; melyeknek egy része talán meg is menthető volna, ha a szülék idejekorán alapos képzettségü orvoshoz folyamodnának. S miért nem teszik? Nem volna igaz, ha azt állitanók, hogy senki sem teszi; vagyonosabb és műveltebb családok már is teszik sokkal gyakrabban mint ezelőtt; de az is igaz, hogy igen sokan rendesen csak akkor, midőn a segitség már is kétes, midőn a beteg fölött már már hallatszik a halál angyalának szárnya suhogása, midőn a tudomány maga kénytelen azt mondani: „már késő.“ Ennek aztán az a szomoru nyilatkozat szokott eredménye lenni: „Doktort is hivattunk, az se segitett, — azok se tudnak semmit!“ A szegényebb osztály meg fél a költséges gyógyitástól. A javas-asszony jutalma kikerül a házból is; egy pár pohár pálinka, egy kis zsiradék, liszt, tojás vagy egyéb ilyes még is csak akad mindenütt, az orvosság meg nem kerül ennél semmibe; mig a doktort rendesen minden látogatásért fizetni kell, az mindjárt a patikába küldi az embert, az pedig nagyon drága konyha, sok pénzért is csak kicsit adnak benne, s hogyan költekezzék a szegény ember, ha nincs miből s kiváltképen kétes sikerü, bizonytalan gyógyitásért!! S ebben bizonynyal igen sok a szomoru igazság. S épen ennél fogva adná Isten, bár mentől elébb eljönne az az idő, mely pedig sok vidékre nézve alkalmasint nagyon messze van, hogy az igazán tehetlen s vagyontalan szegény, ingyen orvoslásban s a mi fő, ingyen kiszolgáltatott gyógyszerekben részesülne, melyekért községe fedezné a költségeket, melyeknek aztán joga és kötelessége lenne egyszersmind a gyógyitás

rendszerességét ellenőrizni is, s elmulasztás esetén, a hanyagokat meg is fenyiteni. Azon összeg, mely az emberi élet megmentésének szent céljára fordittatnék, hasznosabb befektetés lenne sok igen nagy hangu s tömérdek pénzt fölemésztő nagy vállalatnál.

A némely anyánál tapasztalható hanyagság vagy tudatlanság nem csak a már beállott betegség ferde gyógy kezelése által vezethet gyászos végre, hanem igen sokszor ronthat a különben ép tagokkal megáldott egészséges gyermeken is. Sokat lehetne s kellene mondani e tárgyról is, most azonban csupán egyre szoritkozom. Van némely háznál, — bocsánatot kell kérnem, de nem tudok róla máskép megemlékezni, minthogy átkozottnak ne mondjam, — van tehát egy átkozott butordarab, a melyet valahányat látok, mind a tüzbe szeretném vetni; ezen butor az ugynevezett: álló. A ki nem ismeri, ugy állithatja maga elé képzeletben legjobban, ha egy négy lábu széket gondol támlány nélkül, mely széken azonban nincs ülőhely, hanem egy kerek nyilás. Ebbe a kerek nyilásba, e négy lábon álló börtönbe bele teszik azt a szerencsétlen kisdedet, a kit gyenge lábacskái még alig birnak, s a ki ennél fogva arra van kényszeritve, hogy vagy mellével támaszkodjék az álló gyűrűjéhez, vagy két kis karocskájával tartsa fenn hóna alatt teste egész sulyát, sokszor órákhosszat! A mi falunkban, Istennek legyen hála, alig van már egy két háznál szokásban. Közel szomszédunkban azonban volt alkalmam nem egyszer láthatni. Igen élénken emlékszem egy esetre. Falunkbeli parasztemberekkel utaztunk arra. A szóban forgó falu szélén, a liba-legelőn sok nő ült együtt, fiatalabbak, idősebbek vegyest, különféle dologgal foglalkozva; kinek a keze járt, kinek a nyelve. Körülöttük szabadon is a gyepen nagyobb gyermekek hencseregtek, kisebbek pe-

dig alig egy—két évesek, talán hét nyolc is, egy egy állóba beleszoritva kegyetlenül. Mig a szabadon levő gyermekek örömujjongással játszadoztak, addig e kisebb ártatlanul büntetett fegyencek majd mindnyájan oly éktelen sirást-rivást vittek véghez, hogy az embernek a szive elfacsarodott. Ki tudja mióta álltak már ott, ki tudja mily kinokat, mily gyötrelmeket szenvedtek. Vártuk, lestük a mig csak be láthattuk a csoportot, mikor kél fel már legalább egy anya, hogy saját gyermekét ölébe vegye s el-csititsa: de bizony nem tudtuk mi azt bevárni, nem tudtuk mi azt kilesni, az anyák közül egyetlen egyse mozdult, folytatták az előbbi dolgot, ... kinek a keze járt, kinek a nyelve. A mellettem ülő egyik paraszt ember is megsokalta: „No ha még ezek is anyák! — mondá s azóta sem feledém e jellemző nyilatkozatot — akkor nem tudom, hogy kik nem azok! Még az eb is oda szalad a kölykéhez, ha sivalkodik, s ezek csak meg se moccannak. No nem hiába nem is igen válik a gyermekeikből katona!“ És igaz. Minden esztendőben azon szomoru adattal gyarapszik ujoncozáskor a statistika, hogy — különösen innen, — tizenöt—husz legény közül alig alkalmas öt—hat, a többinek oly testi hibái vannak, hogy szánalom rájok nézni. S mily szomoru, ha elgondoljuk, hogy az egész életre kiható e hibák nagy részének okai az anyák kényelemkeresése s gyermekökkel nem gondolása.

Midőn a gyermek szellemi tehetségei is ébredezni, fejlődni kezdenek, a szülei, de különösen az anyai gondosság ez ujabb s nem kevésbé fontos irányban is igénybe lesz véve. Ismeretes dolog, hogy e körül gyakran még műveltebb anyák is hány meg hány hibát követnek el, s igy mi természetesebb, mint hogy a társadalom alantabb osztályához tartozó nőknél e hiányok szinte széltí-

ben feltalálhatók. Igen messze vezetne s nem is lehet célunk általános neveléstani elveket fejtegetni e helyen. Csakis arra akarunk kiterjeszkedni, a mi épen legközelebb tárgyunkhoz tartozik.

Tudjuk mindnyájan, hogy az emberi kedélyre mily nagy befolyást gyakorol az a bánásmód, melyben az ember első gyermekkorában részesül. A mértékletes szelidség s nyájasság viszont szelidséget s engedelmességet szül, mig a nyerseség s durvaságnak nyomai hasonló nyilvánulásokban látszanak meg a gyermeken. Kétségkivül ez az egyik eset, a hol a népnél igen sok még a kivánni való. Valamint határozottan roszalnunk kell a tulságosan lágy, minden hibát elnéző, simogató s igy elkényeztető bánásmódot, ép ugy kárhoztatnunk ennek ellenkezőjét, mely a gyermeket a legkisebb hibáért vagy gyakran még az egyszerű pajzánságért s gyermekes csintalanságért is azonnal a legszigorúbb büntetéssel sujtja. A nép körében nagyon gyakran feltalálható még e tulszigor, hol a pirongató szavak, a megalázó elnevezések, s az ezeket rendesen mindjárt nyomban követő ütlegek sokszor minden alapos ok nélkül osztogattatni szoktak. — Sajnos eljárás, hasonló ahhoz, mint ha valaki gyenge bimbók körül durva doronggal forgolódnék; könnyen leverheti őket, ugy hogy többé soha ki nem hajtanak. A nép között sok a panasz a gyermeki háladatlanságról, engedetlenségről sőt szivtelenségről, — de fájdalom talán épen ennyi lehet a panasz a szüléi tulszigoruság ellen is, minthogy igen sokan e akugyan elfelejtik, hogy a hol szeretetet akarunk aratni, ott előbb szeretetet kell vetnünk; ha ezt elmulasztják, amannak elmaradásán nem csodálkozhatunk.

S a mint e tekintetben a nyerseség vét, nem kevesebbet vét és mulaszt más tekintetben a türelmetlenség

s a gyermek szellemi fejlesztésével mit sem törődő hanyagság is, a mely érdemesnek sem tartja a gyermek kérdéseire felelni s eszmélkedését gyámolitólag elésegiteni. Ismeretes dolog, főleg azok előtt, kiknek magoknak is vannak gyermekei, hogy minden gyermek életében van egy korszak, melyet legjobban a kérdezősködés korszakának lehetne nevezni. Mi ez, honnan van ez, hogyan van ez? S száz meg száz ily kérdés a gyermek ajakáról, melyekre az igaz néha igen nehéz, máskor talán épen lehetetlen megfelelni. De én azt hiszem még a kitérő válasz, vagy a saját tudatlanságunk őszinte, nyilt bevallása is többet ér, mint egy-egy durva: „Hallgass kölyök, nem a te szamár eszedhez való!“ rá rivallás. Ez visszahökkenti, megfélemliti a gyermeket, s meglehet hogy az egész életére fontos befolyást gyakorolható tárgyakban sem merészel többé szüleihez fordulni kérdésével, — s meglehet hogy az ébredő eszmék s a nyerhető fogalmak egész hosszu láncolatát szakasztá el tőben egy ily türelmetlen s meggondolatlan kifakadás.

Ujjal lehet rájok mutatni az iskolás gyermekek között azokra, kikkel a szüléi háznál észszerüleg foglalkoznak, társalognak s azokra a kikkel nem. — Gyermekes amaz is, ügyetlen is akárhányszor, oh de mennyivel ügyetlenebb s gyámoltalanabb emez! A legközönségesebb tárgyakról is alig van fogalma, s a legegyszerübb kérdésekre a legképtelenebb badar feleleteket adja. „Hány a kezed?“ Rámondja: „Tiz.“ „Hány lába van a lónak.“ Azt feleli: „Száz.“ Képzelhető már most, mennyi teendője van a tanitónak, s mily roppant időre van szükség az iskolában mig csak annyira is lehet menni az ilyen gyermekkel a mig csak egy kissé tud eszmélni, gondolkodni, — mely idő mind hasznosabbra lenne fordithető, ha a házi nevelés elvégezte volna ez előleges teen-

dőket nyájas beszélgetés sokszerű értelemfejtés által. A baj azonban — mely e mulasztásból származik — annál nagyobb, hogy az iskola rá sem ér minden ily csorbát kiköszörülni, és igen sok embernél az egész életen keresztül megmarad a gyámoltalanság. Akárhány katona levele fordult meg kezemben, a melyek irói megtanultak ugyan irni s olvasni, de azért azt hogy hol jártak, hol vannak, milyen uton mentek, tengeren vagy szárazon, micsoda nevezetességeket láttak, gazdaság vagy ipar körül valami tapasztalatot tettek volna: soha egyetlen szóval sem emliték. Levelök egész tartalma rendesen abból állt: „Istentől sok jó egészséget kivánok, — s kérem kigyelmeteket ne sajnáljanak egy pár pengőt küldeni.“ Menyasszony is állt előttem olyan, ki a tulajdon élő édes anyjának nevét sem tudta megmondani, egy máskülönben pedig áldott jó lelkü éltesebb asszony egykor Pesten járván, utazásából egyebet sem tudott emlegetni, mint hogy egy üveg utcában járt (t. i. a párisi utcán) s ott az egyik bolt ablakában (t. i. egy gyermek ruhatár kirakatában) egyfelől egy bábu katonatisztnek, másfelől egy másik menyasszonynak volt öltöztetve.

A mi egyébiránt a szellem fejlesztésének egyik leghatalmasabb eszközét, az iskoláztatást illeti, erre nézve — legalább a mi vidékünkön — Istennek legyen hála csakugyan nem lehet panasz. A mi népünk szereti gyermekeit tanittatni. Akárhányszor hallottam apák és anyák ajkáról azt a nemcsak mondott, hanem igazán szivből vallott boldogitó nyilatkozatot: „Szegény ember nem adhat gyermekének drágább örökséget, mint ha kitanittatja.“ S valóban e tekintetben annyira meg van a jó igyekezet, hogy a falutól távol eső pusztákon, tanyákon tiz-husz gazda összeáll, s fogadnak egy—egy tanitót s tartanak iskolát. Igaz ugyan, hogy ez az iskola na-

gyon gyarló, tanitója itt egy irástudó parasztember, ott kőműves legény, a kinek télire nincsen dolga, be áll tehát tanitónak Szent-Mihály napjától Szent-György napig. Semmiesetre sem helybenhagyható eljárás, de még is biztos alapja azon édes reménynek, hogy ha a tanyákon is rendszeres iskolák fognak felállitatni, a nép örömmel járatja gyermekeit azokba.

Nem lehet azonban tagadni, hogy az iskoláztatásnak még is meg van mind e napiglan sok akadálya; egyik kisebb, másik nagyobb. Népünk szereti az iskolát, de sok nem igen szeret rá áldozni. A taneszközök beszerzése néha csak igen sok rábeszélés után sikerül. Mi magunk kezeljük az iskolai könyveket s adjuk egy egész esztendő tankönyvét egyiket 15 krajczárért, másikat 20-ért; mégis akárhányszor intézték hozzám azt a kérdést: „Nem adhatná olcsobbért, tiszteletes uram?“ Némely embernek a legsajátságosabb fogalma van a tanitásról. Egy kisebb gyülekezetünkben két fia volt egy apának. A tandij ott egy esztendőre összesen 40 krajczár, de könyv is kell az iskolába, — ennek árával együtt az évi kiadás: 60 krajczár. Az apa megvette a könyvet, de csak egyet, — be is iratta gyermekét, de csak az egyiket. Kezdte őket aztán járatni ugy, hogy hétfőn a Janika ment föl az iskolában, kedden meg a Miska, szerdán megint az előbbi, s igy felváltva naponkint más, mig a tanitó észre nem vette és sikerült megmagyaráznia, hogy még is csak jobb lesz ha mind a ketten feljárnak mindennap.

A másik hiba, melybe némely anya szinte gyakran beleesik, az, hogy meggondolatlan nyilatkozataival előre elveszi gyermekének kedvét az iskolába járástól. S pedig a nyájas, józan otthonnak gyermeke maga is szereti az iskolát. Van az ilyenek között akárhány öt éves gyer-

mek, hogy a szülék kénytelenek az iskolába feladni, mert nem tud otthonn megmaradni. Némelyik el is szökik pajtásaival s két-három napig is jár már, a mikor észreveszik, hogy iskolában volt. Ezen nemes hajlam a józan otthonnak áldása. De egészen más az eredmény ott, a hol a meggondolatlan anya számtalanszor azzal fenyegeti kis gyermekét: „No megállj, majd feladlak az iskolába! Majd megver ott a tanitó!“ Ennek aztán az az eredménye, hogy a gyermeket alig lehet az iskolához hozzá szoktatni. Egyik iskolánkban a tanitó ur fogja egyszer a pálcát, hogy a fali táblán a betüket mutassa. Egy kis uj növendék, a kit akkorában vezettek csak föl, elkezd rögtön éktelenül sivalkodni: „Mi bajod, te!“ — kérdi a tanitó maga is egészen ijedten. — „Ereszszen kee haza!“ visitja a gyermek egész testében remegve. „De miért?“ „Engem ugyan nem ver meg kee!“ „De hát ki akar téged megverni?“ „Édes szülém mondta, hogy kee ezután minden nap megver!“ Ime, édes szülémnek meggondolatlan nyilatkozatai ugy elvették a gyermek kedvét, hogy alig lehet megbékéltetni s alig lehet az iskolát vele egészen megszerettetni.

S a mint ily hiba sok fordul elé előlegesen, fordul szinte akárhány utólagosan is, a hol a szülői körben nem emlékeznek meg az iskoláról oly tisztelettel, a mint e szent hely valóban megérdemelné. Mig ellenben ott, a házi nevelés, bánásmód édes testvére az iskolának, s ennek folytatása, megerősitése, a hol a gyermeknek van idő engedve leckéje megtanulására, sőt erre serkentés is történik, a hol az iskolai ügyek érdeklik a szülőket is: ott az eredmény is sokkal nagyobb, s az iskola áldása valóban kihat az egész életre.

Igen soká időztünk tárgyunk első pontjánál s nagyon is igénybe vettük a mélyen tisztelt hallgatóság fi-

gyelmét; ugy, hogy szinte aggódva mondjuk ki, hogy még egy pontra kell ki terjeszkednünk s tekintenünk a nőt házi körében mint hitvestársat és gazdaasszonyt. Itt azonban csak a legfőbbre fogunk bocsátkozni s a mennyire csak lehet, röviden.

Jeleztük már értekezésünk elején, hogy alsóbb osztályu nőnek valóban sok a teendője, nehéz a feladata s teljes mértékben megérdemli tiszteletünket, ha e feladatnak mint hitves és gazdaasszony egész hiven megfelel. S legyen hála Istennek és a romlatlan erkölcsi érzetnek, azt lehet mondanunk, hogy e nagy feladatot a nagyobb rész s igen tekintélyes szám igen jól megoldja. De megoldaná jól még több, ha segitve lenne azon hiányokon, melyek egyszer s másszor igen szembetünőleg jelentkeztek. E hiányok egyike kétség kivül az, hogy kivált nagyobb helyeken akárhány jegyes alig ismeri egymást s a kik hivatva vannak arra, hogy egy egész életet töltsenek el egymással, azoknak alig van alkalmok egymás szivébe csak betekinteni is mielőtt házassági szövetségöket megkötötték. Azt a szomoru tapasztalatot, hogy nem egymáshoz valók, jóformán csak akkor teszik már, a midőn a megkötött frigy többé alig felbontható. Ez az eset leginkább ott szokott előfordulni, azoknál a pároknál, a kiket ugy boronált össze a gyalog sátán.

Ne méltóztassanak félreérteni; ez a gyalog sátán nem valami földalatti hatalmaság, a föld felett jár, házból ki és házba be, s tisztességes emberi neve: öreg asszony. Ezek a házasság szerzők; ezek azok, a kik a legénynek leányt, a leánynak legényt „kommendálnak!“ S oh — de milyen jól értenek azok a kommendáláshoz! „Ezt vedd el, öcsém; — ahoz menj lányom, — olyan életetek lesz mint a csillagos égben az angyaloknak!“

S eldicsérik azt az ajánlott legényt ugy, felmagasztalják azt az ajánlott leányt annyira, hogy a legény végre ráadja a fejét s megkéri. Ez rendesen szombateste szokott történni a napi dolog végeztével, mikor a legény a kérő násznagygyal beállit a kommendált leányos házhoz. Azért visz magával segitséget, hogy kérő tisztét az teljesitse, mert a leendő vőlegény maga, főleg az első látogatáskor, egyetlen árva hangot se szokott szólani. A házbeliek sokszor azt se tudják kicsoda. Ilyenkor aztán olyas apró furfangossághoz folyamodik az érdeklődő kiváncsiság, hogy a leány apja vagy más valami házbeli fogja a gyertyát vagy a mécset, oda megy vele a vőlegényhez s azt mondja neki: „Gyujts rá öcsém, ugy látom nem ég a pipád.“ S azzal odatartja a gyertyát a legény szemei elé. Pedig dehogy azért, hogy a legény csakugyan rágyujtson, hanem azért, hogy most vehessék szemrefejre, legalább most nézhessék meg, milyen a kérőnek ábrázatja? Néhol azonnal megtörténik az egyesség, másutt azonban igen szép és hosszas szavakban megköszönik a megtisztelést, de annak a sok beszédnek mindösszse is az a veleje:

A mi lányunk nem eladó,
Nem kegyelmeteknek való.

Ekkor aztán a kérők szépen el köszönnek, megválnak a házbeliektől barátságosan, s legfölebb a házon kivül azt mondja a násznagy a legénynek: „Itt hát öcsém, kiadtak rajtunk. No de sebaj; gombház, ha leszakad lesz más. A kóró is soká szalad, utojára csak megakad.“ S mennek aztán egy másik kommendált házhoz, és végre még is csak lesz menyasszony, sokszor még ugyanaz nap este. Az igy nyert s adott beleegyezésről persze hogy nem lehet aztán csodálni, ha akárhányszor van rá eset, hogy a jegyesek szombaton délután „eljönnek a paphoz“

kézfogásra, de vasárnap korán reggel már ott van a küldött: „Ne tessék őket kihirdetni, mást gondoltak.“ És sokszor mily csekélység vagy mily különös a szövetséget felbontó akadály! Jön egyszer egy menyasszony a lelkészhez s azt mondja: „Tessék az én nevemet kitörölni, megelégedtem a völegényemmel.“ Ez azt jelenti, hogy meguntam, nem kell már. Szegény, becsületes béres legény volt pedig. „Hát miért leányom?“ „Nem akar a lakadalomra muzsikát fogadni.“ „Nagyon okosan teszi, édes leányom; azt a pénzt is jobb lesz a jövőre megtakaritani.“ De kérem alásson — feleli a leány neki lelkesülve — ha még menyasszony koromban se tart egy kis muzsikaszóra érdemesnek, siralom lesz akkor mellette az én életem!“ És a házasság abba maradt. Az ilyen esetekben aztán az illetők rendesen azt sajnálják legjobban, vagy csak azt sajnálják, hogy a jegykendőt vissza kell adni. Ez a jegykendő visszaadás még pörre is szolgáltat okot: de a többit senki fel se veszi.

Lehetetlen hogy az ily alapos megkötött házassági szövetségeknél gyakran ne forduljanak elé aztán keserves csalódások, melyekért a férjek szokás szerint durva szemrehányásokat szoktak tenni, az asszonyok meg „kardot rántanak“ vagy is más szóval, felelnek nyelvvel, — s a feleselés mindegyre csökkenti a házasélet boldogságához nélkülözhetlenül szükséges kölcsönös tiszteletet. Ennek hiánya néha igen jellemző nyilatkozatokból is kitünik. Pórias nyilatkozatok ezek, de jellemzők. Panaszt tett nálam egy ember egykor felesége ellen, s pedig ő volt a hibás, elpazarlotta volna mindenét s a gondos anya, családja érdekében, zár alá tétette közös vagyonukat. Mind a mellett hivatnom kelle a nőt, az készségesen meg is jelent s egész illedelmesen mondá: „Tessék hát elmondani, mi panaszt tett ellenem a férjem?“ de meg

nem állhatá hogy hozzá ne tegye: „vagy talán azt mondhatnám inkább: a férgem.“ Egy másik asszony pedig azon kérdésemre: hányadik férje van már? Egész természetesnek látszó módon azt felelte: „Már a harmadikat szaggatom.“ Mintha csak a papucsáról lett volna szó.

A család-élet boldogságának romlását, kivált a nők részéről, igen szomoruan mozditja elé, sietteti — főleg napjainkban — a tulságos fényűzés. Nem vagyok túlszigoru erkölcsbiró a fényűzéssel szemben. Igen relativ dolog, mi fényűzés mi nem? A hol mód van, s könnyű áldozni csinosabb, tisztességesebb ruhára is, és ez az áldozás sem anyagi sem erkölcsi romlásra nem vezet, s a másokat túlragyogni vágyás nem ragadja el a lelket annyira, hogy más minden egyébről megfeledkezzék: ott nem tudom rosszalni, ha valakinek, talán más egyebnél több gondja van a külsőre is. De szabad e helyeselni bárkinek is a hiuság oly rabszolgaságát mint e következő példák mutatják. Egy szomszéd városbeli gazdaasszony bemegy a kereskedőhez és selyemkendőt kér. Mutatnak neki, — a kendő igen szép. „Mi az ára?“ — kérdi az asszony „Ötven forint.“ Akkor nem kell — felel a vevő — mutasson nekem a száz forintosokból,“ s megmondja hogy melyik komája asszonyának van olyan. „Igen sajnálom — viszonz a kereskedő — olyannal most nem szolgálhatok; de tessék eljönni egy hét mulva, akkorra jön egy ujabb szállitmány Bécsből.“ Egy hét mulva a vevő pontosan megjelent. Bécsből ugyan semmiféle szállitmány se jött azóta, de a kereskedő tudja kivel van dolga, s oda mutat az asszonynak egy párt az ötven forintos kendőkből, de rátartja a száz forintra. Ezekből vett, ez már jó volt, mert száz forint az ára.

Igy vét a gazdagság.

De ne gondoljuk hogy ilyes szomoru példákra a

szegénység körében is ne akadjunk. A hatvanharmadik inséges évre oly nyomor látogatta meg vidékünket, hogy vetőmagot, sőt kenyérnek való gabonát kellett osztogatni. S volt rá eset, hogy a szegény házban a hová a véka buzát elvitték, még az nap beáztatták és keményitőt gyurtak utóbb belőle, csakhogy a szoknyákat jó boritósra ki lehessen keményiteni. A jobb érzelmű sziv megdöbben az ilyesek hallatára: s kivált ha megtudja még azt is, hogy ott, a hol — mint a nép maga találóan megjegyzi: „selymes az asszony!“ nem mindig a férj s a gazda adja a szükséges összegeket. Honnan lesznek azok tehát eléteremtve? Az első válasz az: tojásból, baromfiból, tollból, a mi az asszony gazdasága s azé! A második választ pedig megadja a házi magtár, a mikor a buza — eladáskor — tizenöt-husz köböllel is kevesebb mint a beméréskor volt. Van ilyenkor aztán mit hallani az egérnek meg a verebeknek! Átkozott férge, mennyit elpusztitott, gonosz madara mennyit elhordott! Szegény egér, szegény verebek! Ti iszszátok meg a levét, s pedig ha szólni tudnátok, bátran felhozhatnátok a magatok mentségére, hogy elhordta és elpusztitotta biz azt a gazdaaszony maga, kit véka számra, kit köböl számra, férje hire tudta nélkül, s a mi a legfájdalmasabb, egyedüli büntárs gyanánt néha talán épen felserdült leányával!

Végül még egy veszedelme van a családi élet boldogságának s a házi béke felbomlásának: a nő járatlansága vagy hanyagsága a gazdaasszonyi tiszt betöltésében. Nem hiába mondják a leányokról: „Jó kenyeret tudsz sütni, már te férjhez mehetsz!“ És bizonyos, hogy a nép közötti házastársi versengések nagy részének ott van kezdete a konyhában a tűzhelynél vagy a sütő teknőnél. A férj fáradságos munkával bekeresi az élelmet, de feleségétől is megvárja, hogy ezt izesen eltudja készíteni.

Igen nagy baj azután ha a nő olyan, hogy e kötelességét elhanyagolja s nemcsak hogy nem tud sütni-főzni, de meg sem akarja tanulni. Bizonyos hogy feldulja háza békéjét, bizonyos hogy szerencsétlenné teszi saját magát, férjét és gyermekeit. A mig a tevékenység áldása mindenen s nem csak egy-két tárgyon látszik meg, — ép ugy a lomhaság átka sötét nyomasztó teher gyanánt nehezül mindenre.

Oh mily szép, mily takaros, mily vonzó a fürge, tevékeny, szorgalmas magyar parasztasszonynak egész házatájéka. Fala meszelt, házaalja kivül-belül kifestve ha egyébbel nem sárga földdel; konyhájában minden tányér, minden tál szinte ragyog a tisztaságtól, első házában egész a gerendáig ér fő büszkesége, a pehelytől duzzadó vánkos halom. De azért kis háza is tiszta, vagyis a hátsó szoba, a hol a család lakik, oda is benyithatsz bátran, soha sem fogod rendetlennek találni. Még a ház eleje sincs csak imigy amugy fellocsolva, hanem a már máskülönben hasznavehetlenné vállt csorba vagy repedt köcsöggel, mely egy két lyukacskával öntözővé van átalakitva, olyan csinosan felöntözve, hogy szemed még azon is megakadhat. S ez a csin, ez a tisztaság jótékonyan meglátszik az öltözeten, a gyermekeken is, s a rendesség áldása meg, nemcsak a külsőn, de még a belsőn, a sziven és a lelken is.

S ez nincs kizárólagos kiváltságképen egyedül a vagyonossághoz köttetve; vannak igen szegény körülmények között élő családok, a hol a nő szorgalma, ügyessége, tevékenysége háza körében valóságos csodákat teremt. Van nálunk egy szegény leány, a ki mind a két kezére oly nyomorék, hogy semmi dologra sem képes; más bizonyosan koldulni járna, mig ez elég tisztán öltözködik, maga tartja fen magát sőt éltes anyját is, —

még pedig varrásból; kezével nem tud, de igen ügyesen varr a lábával; és tisztességesen megél becsületes munkájából.

Sokszor csodáltam a többi között egy öreg tanyásnénak sokoldalu ügyességét is, s azt a különös tehetségét, hogy a gondolkozó lélek s az ügyes kéz, mi mindent nem tud értékesiteni! Foszlányokból, miket mások mint hasznavehetetlen lomot elvetettek: az ő keze ünneplő s igazán csinos ruhácskákat varrt még kis unokái számára; előfizetési felhiváson jött képeket, milly-gyertya rózsaszin boriték-papirosát és kék papirszalagjait gondosan összeszedte, a képeket — szabad óráiba — kivagdalta, a különböző szinű papirokból kereteket raggatott köréjök, s a kis tanyai szobát oly csinosan feldiszité velök, hogy az embert szinte meghatotta ha belépett hozzájok; a törött üvegpoharak talpából ruhasimitó lett, a mit nálunk szegényebb asszonyok vasaló helyett használnak, sőt még a fiai által kifogott vakandok bőre sem veszett kárba, ő ezt korpával szépen kikészitette, s lett a kis vakandok bőrből olyan csinos pénzes zsacskó, hogy akármilyen uri asszony hordhatta volna.

Kétségtelen, hogy a körülményeknek igen nagy befolyása van az emberre, de bizonyos az is, hogy körülményeit az ember, részben maga teremti magának. A hol a lélek hiányzik, ott még a szerencsésebb körülmények sem lesznek ugy felhasználva, mint a hogy lehetne, mig ott a hol a lélek meg van: az ügyesség, rend, szorgalom diadalmat ül a legnagyobb nehézségek fölött is, és kiküzdi magának a boldogságot.

Hogy ez az ügyes, rendszerető, szorgalmas, tevékeny lélek nincs meg az alsóbb osztály nőtagjainak mindenikében oly mértékben a mint kellene s ohajtandó volna sok fontos érdeknél fogva: ezt a tapasztalatot gyakran

tehették azok, kik a nép között gyakrabban megfordultak. De épen e fontos érdekek, melyek bizony országosak, teszik kötelességévé az emberi társaság vezetőinek azt: hogy a mi e nemesebb szellem teremtésére megtehető, az ne legyen elmulasztva. S mi lenne ennek módja? Én, nézetem szerint, négy pontba gondolnám foglalhatni válaszunkat. A javaslat épen nem uj, de eléggé soha nem ismételhető.

Az első, az iskolákban, hol a nép gyermekeit nevelik, a praktikus élet tárgyaira több figyelmet forditani, mint az eddigelé általában történt, s főleg nagyobb helyeken — a hol csak lehet — felsőbb osztályu leányiskolákat állitani fel, melyek nem annyira az életre gyakran egyenesen meddő tudományokkal ismertetnék meg a serdülő leánynemzedéket, mint inkább módot nyujtanának azon ügyességek elsajátitására, melyek által kiváltképen a nő teheti leginkább kedvessé, boldogság hajlékává kis otthonát.

A második az, elérkezett az idő és itt van immár, hogy a törvényhozás is nagyobb figyelmet forditson a gyermek csecsemő korában, a testi ápolás és gondviselés dolgaira; intézkedjék a felől, hogy a népnek s a legszegényebb sorsunak is mód nyujtassék gyermeke életét megtartani, de ha mód nyujtatott: helyeztessék a szüle szigoru ellenőrizés alá, hogy szükség esetén megragadta e a kinált módot e drága kincsnek, az emberi életnek megőrzésére. Tudom, hogy e pont emlitésénél sokan kétkedve rázzák fejöket, s ha azon nagy áldozatokra gondolnak, melyekkel az intézkedés életbeléptetése járna; s azon nehézségekre, melyek az ellenőrzést majdnem lehetetlenné teszik: az egész nyilatkozatot jóakaratú de teljesithetetlen ábrándnak s agyrémnek fogják tartani, s felhoznak száz meg száz sokkal sürgősebb teendőt: tu-

dom hogy vannak ilyenek, de még ezek által sem hagyom magamat megrenditetni azon meggyőződésemben, hogy nemzetünk nagy része első csecsemőkorában vész el, s oly hibák folytán, melyeken a szilárd jóakarat, részben mégis csak segithetne.

A harmadik az irodalom utja. Tudom, hogy e téren igen sok történt s aránylag mégis kevés eredménynyel. Tudom, hogy korunknak egyik legfőbb törekvése a tudományok népszerüsitése. Csak a módot nem találtam mindig elég gyakorlatinak, melylyel a hasznos olvasmány a nép kezébe juttatott volna. Népünk szereti a könyvet olvasni, — de nem szereti megvenni; sőt még meg is venné, de nem szeret érte máshová fáradni, mint a hol olvasmányait ő szokta venni: a vásárban, a piacon, a ponyván. Ennek termékeit ő „história“ néven ismeri, veszi és szereti. Sok ilyen „istóriáról“ pedig el lehet mondani, bár ne ismerné, bár ne venné s bár ne szeretné, hanem ismerne, venne és szeretne helyettök olyant, a mi szivét lelkét müveli, nemesiti. Ennek három főfeltétele van: igen érthető és rövid legyen, igen olcsó legyen, s vigyék oda a vevőhez a házba. Ügynököket felállitani, hogy ötven-hatvan krajcáros *könyvek azoknál* legyenek kaphatók: ma még nem vezet célra. A könyvek ott fognak maradni érintetlenül; de ügynököket bocsátani faluról falura és házról házra, hozzáteszem azonban, hogy tisztességes, becsületes, jó erkölcsü embereket, a kiknek modora és magaviselete ajánló levél legyen ajánlott cikkei mellé, s árultatni ezekkel apró, érthető s olcsó füzetkéket, a történelem, az erkölcsi világ, a nevelés, a háztartás tárgyai köréből: nem hiszem hogy ez intézkedés egészen sükertelen maradna; vállalkozó társaságnak gazdag osztalékot nem adna ugyan, de hiszen talán van

még ember a világon, a ki nem az anyagi nyereséget tűzi ki minden cselekedete egyedüli czéljául.

Végre a negyedik eszköz volna nézetem szerint, a néppel való gyakori érintkezések azok részéről, a kik ezt körülményeiknél fogva megtehetik. A mi népünkben, mint minden népben, bizonyára van sok hiba is, — de Istennek hála, van oly sok szép tulajdon is, melyek ritkitják párjukat, s melyek méltóvá s lehetségessé is teszik, hogy a néppel gyakrabban érintkezzünk. A magasabb osztályok tagjai közűl sokan, vagy épen soha sem érintkeznek a néppel, vagy akkor csupán, a mikor kisebb, nagyobb fontosságu dolgokban a népre rászorulnak. Mások ismét, ha éppen beszélnek is a „paraszttal“ oly magas hangból teszik, mintha azzal durvaság és nyerseség nélkül szóba se lehetne állani. Nem csodálhatjuk, ha az ilyen bánásmód a kölcsönös bizodalmat meg nem szilárditja. S pedig a mig e bizalom megnyerve nincs, addig mindig hiányzik az alap, melyre nemesbitési szent munkánkat lerakhatjuk. A nép igen érzékeny, ismeri is sokszor gyarlóságát, ő maga bevallja, de nagyon fáj neki, ha gunynyal illetik vagy kinevetik. Azért vele ovatosan kell érintkezni, sokszor hosszadalmas előadását türelemmel végig hallgatni, s néha bizalmát megnyeri már az is, a ki panaszát békén végighallgatta, mig talán örökre elveszti az, ki türelmetlenül félbeszakasztá. Beszéljük meg vele nyájasan a miről szólani akarnak, hadd lássa be, hogy ez az ő, vagy ővéi szentérdeke, s mi igazi javát akarjuk: meglehet, ellent mond s a legrosszabb esetben nem sikerült a magunk véleményére téritenünk, de azért még ez az érintkezés sem kárba veszett idő, a szivek ez által is közelebb jutottak egymáshoz s lehet, hogy épen ekkor hullott el egy-egy

magvacskája a szellemi életnek, mely ott s akkor fog kihajtani, a hol talán alig reménylenők.

Vidékünk egyik nagybirtokosának neje, egy ifju grófné, kit Isten oly gazdagon megáldott nemének és magas rangjának minden áldásával és erényeivel, gyakran, ha birtokán időzik, el-el látogat béreseinek hajlékába s a szomszéd falucska kunyhóiba is. Szelid szavakkal s meleg szivével nyájasan és érdeklődéssel elbeszélget az asszonyokkal: s van akkor napokkal előbb már sürgés forgás, tisztogatás, mikor az a hir: a fiatal grófné jön. Már a puszta megjelenés sem marad hatás nélkül. S bizonnyára nem az alacsony kunyhók homálya vet árnyat e magas látogatóra, hanem az ő jósága áraszt világot e szerény hajlékokra s hatása olyan mint a napé, melynek fénye még akkor is soká fenragyog, mikor letünt már a láthatáron.

Tudom, hogy ez ajánlott módok sem fogják mintegy varázsütésre ujjá teremteni a világot s egyszerre megszüntetni mindazt, a mi hiány; mind az által nem tudok le mondani azon reményről, hogy az eljárás nem maradna teljesen sükertelen, s hatása kettős lenne; az egyik kifelé, azon eredményben mely — lassan bár — de utóbb mégis észrevehető volna, a másik bent a szivben, az öntudatnak azon boldogitó érzetében, mely azt az édes megnyugvást nyujtaná, hogy elhagyatottabb embertársaink felebarátaink javára törekvő jóakaratu tevékenységünk által az emberiség legfőbb jóakarójának magának az Üdvözitőnek parancsolatát követők, ki azt mondotta: „Arról ismerik meg, hogy az én tanitványaim vagytok, ha egymást szeretitek.“

GYŐRY VILMOS.

IV.

A Justh-családnak Gyomára vonatkozó régi okmányairól.

— Elmondatott a nov. 2-ki gyűlésen Gyulán 1874. —

Talán nem tévesztem szem elől egyletünk célját, midőn e helyen nyilvánosan is számot adok a mult augusztushóban tett tudományos célu kirándulásomról, s ennek megyénk multját illető eredményéről.

A t. olvasó közönségnek azon része, mely becses idejéből az irodalomnak is szentel nehány percet, tudja, hogy az országos magyar történelmi társulat évenkint vidéki kirándulásokat szokott tenni levéltárak felkutatása, s az ott található történelmi kincsek felhasználása céljából. Ez idén Zólyom- és Túróczvármegyék köz- és magán levéltárait, régi poros okmányait kereste fel a társulat, s valóban nem várt gazdag eredménnyel tért vissza, ami felett a hazai sajtó annak idején nem is mulasztotta el kifejezni örömét.

A harminckét tagból álló buvárkodó vándortársaságban a mi vármegyénk két tag által volt képviselve, nevezetesen: Haan Lajos, egyletünk alelnöke és alólirt által. Mindketten azon szándékkal mentünk fel, hogy a hazai mivelődéstörténelmi adatokban oly gazdag felföldi levéltárakban saját irodalmi vállalatainkhoz szükséges adatokat keressünk. E végből H. L. ur a Radvánszky család és a besztercebányai városi levéltárakat buvárolta át, miről aug. 28-kán a Garam-Sz.-Kereszten tartott zárgyűlésen hivatalosan is jelentést tett;[1]) alólirott pedig, miután a styav-

[1]) Lásd „Századok.“ 1875. évf. 113—115.

nyicska Révai-féle levéltárba, hova eredetileg szándékozott menni, kelletinél többen ajánlkoztak, a neczpáli albizottsággal — Nagy Iván, Poor Antal és ifj. Kubinyi Miklós társaságában — a Turóczban és hazaszerte méltan tisztelt Justh-család levéltárába került oly határozatlan érzelmek között minőket a teljes ismeretlenség és idegenség szokott költeni lelkünkben.

Azonban e határozatlanság csak addig tartott, amig Justh György, volt turóczi főispán urnak valóban lekötelező szives magyar vendégszeretetét tapasztalva egy igen jól conservált, sok és becses régi okmányt tartalmazó levéltár által lepettünk meg. Alig bontogattuk fel a család régi származására, méltóságaira és birtokviszonyaira vonatkozó okmányokat, midőn egy, Zsigmond királyunk korából eredő meglehetős nagy okmány külső oldalán több falu neve között a békésmegyei Gyomát is megpillantottam, oly tisztán kiirva, mintha csak nehány év előtt irták volna oda; pedig hát négy század viharos kora repült el felette!

Természetes kiváncsisággal és érdeklődéssel nyitám meg a nevezetes okmányt, mely nagy cifra betükkel igy kezdődött: Nos Nicolaus de Gara, Regni Hungariae Palatinus stb... s melyet a fentnevezett család különös szivességéből több más eredeti okmánynyal együtt társulatunknak bemutatandó magammal is hoztam. Vármegyénk határain belől hiába keresünk ilyen régiségeket; az itt sokszor keresztűlvonult török-tatár csordák vadsága elpusztitott mindent, ugy hogy a XV—XVII. századi békési viszonyokról csakis azon gyér okmányokból tudunk valamit, melyeket az elmenekült s jobbára felföldön lakó családok őriztek meg számunkra. Annál nagyobb becscsel bir tehát minden oly okmány, mely ama századokból felmaradván, véletlenűl napfényre

kerül; és annál nagyobb köszönettel tartozunk egyes t. családoknak, s ez esetben a nemes Justh-családnak, hogy családi ereklyéit megőrizvén, nekünk is lehetővé tette világosabb szinben látni és tüntetni fel a 400-ad előtti békésmegyei birtokviszonyokat.

A kezünk alatti okmányok — számszerint 25, hártyára, pargamenra irva három — rendbe sorozhatók. Vannak:

1. Királyi szabadságlevelek, kir. adományozások és megerősitések (Litterae privilegiales, donationales et consensuales) kir. curiai itélet- és rendeletek (adjudicatoria et mandata inhibitoria.)

2. Családi birtokosztások és egyességek (litt. divisionales, tractatus fraternales, transactiones)

3. Káptalani- és conventi megerősitések, bizonyitványok, jelentések és itéletek (litt. confirmationales, testimoniales, relatoriae, inquisitoriae, quietantiales etc.) bevallásos (fassiones) és birtokba iktatások (statutiones.)

Ezeknél, a latin nyelv és a régi irásmód ismeretén kivül, tudnunk kell azt, bogy hajdanában egészen sajátságos, és a mostaniaktól teljesen elütő birtokviszonyok léteztek. Talán nem lesz felesleges, ha a kezeink közt levő okmányok könnyebb megérthetése céljából némelyeket röviden megemlitek.

Hajdanában, a középkor sötét századaitól fogva le a jelen század idejéig — a hűbéri rendszerhez képest — a királytól származott minden birtok, az ezzel járó minden jog, minden kiváltság, mit rendesen „privilegiumnak“ neveztek. A „privilegium“ szó a római nyelvből és törvényekből származott át mihozzánk, s eredetileg magát a kiváltságolási jogot [1]) jelentette, melyet a magyar

[1]) Georch Illés „A honny Törvény“-ben a privilegiumot kiváltságnak, a privilegiatust kiváltnak; — Perger az elsőt szabadságositásnak, szabadságos

alkotmány szerint egyedül a koronázott király gyakorolhatott. [2])

Későbben jelentette magát azon oklevelet is, melyben az illető kiváltság megiratott, melynek azonban törvényes alakban hivatalos és hiteles pecséttel kellett ellátva lennie. [3]) Hazánkban háromféle alakban szokták vala kiadni a személyes és birtokjogról szóló okleveleket, u. m. örökös, nyilt és zárt alaku levelekben (privilegialis, patens et clausa litera) ez utóbbi kettő ismét kisded vagy emlékeztető (minutae v. memoriales l.) sőt néha egyszerű és közönséges névvel is jelölvék egész a XVIII. század elejéig. [4])

A kezünk alatti okmányok között van egy privilegiális levél, melyben 1421-ben Zsigmond király Eősy, Bodon, Seprős és Gyoma nevü falukat, továbbá Ősed, Mikólaka és Csókás nevű zarándi és békésmegyei pusztákat Necpáli Györgynek s fiainak: Lászlónak, János egri kanonoknak, Demeternek és Istvánnak, végre ezek osztályos rokonainak iktári Bethlen Péternek és Miklós-

---

levélnek, az utóbbit szabadságosnak v. szabadságositottnak nevezi. Verbőczy István igy magyarázza a privilegium értelmét: Privilegium dicitur quasi Lex privita, et singularis quae ad unum vel ad paucos pertinet. Corp. Jur. Hung II. 4. c.

2) Aliter autem privilegium dicitur praerogativa, aut honor singularis Et est: Principis beneficium, saepe contra commune Jus indultum . . . . In quantum igitur privilegium ex mera Principis auctoritate procedit, prout Jurium possessionariorum Donatio: A tributaria, tricesimarumque solutione exemptis: Fororum liberorum, ac nundinarum generalium, Vadorumque et tributorum collectis, quae ad solum Principem spectat; semper observari debet. Corp. I. Hung. II. 7, 8. sk V. ö. 1741-ki 4. 1791: 3 és 32 t. tc.

3) Omnia Privilegia, Sigillis roborari communirique solent . . . Sigillum est notorium signum auro vel alteri metallo, vel cerae inpressum corroborans omne factum. Sigillum authentucum litteris appositum, confirmat omne factum in ipsis litteris expressum, atque declaratum. Non authentica vero — nihil perpetuitatis sub se continere possunt. Corp. J. Hung. II. 13. cz. 1. 2 4. 8.

4) V. ö. Schwartner-Perger, Bevezetés a Diplomatikába, vagyis az oklevél ismeret tudományába. . . . I. 3—10. l.

nak örökös joggal adományozza. Adományozza pedig azon nagy szolgálatokért, melyeket ezek az ugynevezett Huszita-háboruban tettek az országnak s illetőleg a királynak. Ugyanis oly vitézül harcoltak Neuburg mellett a cseh „eretnekek“ ellen, hogy a király az ott tanusitott ragaszkodásukért és önfeláldozó hűségökért sokkal nagyobb jutalomra is érdemesnek találta őket, — deezuttal királyi kegyelmének csak némi jeléül adja nekik és minden leendő örököseiknek a fent előszámlált birtokokat.[1])

Zsigmond a birtokba helyezést az aradi káptalanra bizta,mely azt ugyanazon esztendőben végre is hajtotta, (L. az okmányt.)

Az ily birtokbahelyezés, vagy az ugynevezett „bévezetés“ hajdanában nagy ünnepélyességgel ment végbe. Ugyanis a király megbizottja, ez ezetben az aradi káptalan kanonokja, az illető birtok helyén megjelenvén, a meghítt szomszédok jelenlétében kihirdeté mindenek előtt a kir. adománylelevelet és a bevezető parancsolatot, azután pedig az ujbirtokost karonfogva előre vezetvén az adományozott földnek egy rögét kezébe adván, a k. parancshoz hiven fenszóval mondá, hogy Neczpáli Györgyöt és fiait a fentnevezett birtokokba vezeti, melyeket az minden jövedelmeikkel együtt örökösen birhat. Minthogy pedig a törvényileg megszabott 14 nap alatt ezen birtokbavezetés ellen senki fel nem szóllalt, — a birtokba helyezés „nullo contradictore apparenti“ tökéletes volt.

Ezen adomány megerősittetett és kiadatott ujra 1444-ben Neczpáli Lászlónak; majd 1478-ban Báthori nádor

[1]) Gara Miklós nádor által még 1413-ban kiállitott bizonyitvány szerint már korábban is történt egyesség Neczpáli Gy és kitari Bethlen Gergely között a fentebbi birtokokra nézve, amiből ez következik, hogy a Zsigmondféle adomány csak megújitása lehetett egy régibb adománylevélnek, mely azonban előttünk ismeretlen.

előtt oly nemü egyesség köttetett a rokonok között, és pedig egyrészről Neczpáli Balázs, más részről Bethlen Gergely és Domokos között, hogy t. i., ha az egyik vagy másik fél örökösök nélkül halna el, egymásnak Túrócz, Árva, Liptó, Zaránd és Békésvármegyékben levő birtokaikat örökösen bevallják. Ugyanezt az egyességet megerősitették Hunyady Mátyáson kivül Vingarti Geréb Péter országbiró (1496-ban) továbbá I. Ferdinand (1528) és Rudolf (1590) királyok, — Czobor Mihály nádori helytartó (1579.)

Azonban a családban nevezetes változások történtek. A gazdag Neczpáli Balázsnak*) leánya Zsófia férjhez ment Justh Andráshoz, a hires véghlesi vár parancsnokának Kussói Justh Jodok fiához, aki női hozományképen kapta a következő részbirtokokat: Jahodnik, Neczpál, Zsámbokrét, Ruttka, Körmesháza, Stepanov, Gyoma, Eőzed, Teglás, Bethlenősy, Seprős, Bodon és Csokástelek-et.

Ettől fogva azt látjuk, hogy Gyoma, a hozzá tartozó részekkel együtt a Justh és Bethlen családok ivadékainak birtoka maradt a XV. és XVI-ik századokon keresztül. Természetesen nem háboritlan birtoka, mert a női negyed sok civódásra adott alkalmat. A kezünk alatti okmányokból kitűnik, hogy például Neczpáli Balázsnak egyik unokaleánya, Anna és ennek férje Szakolyi László 1453-ban erőszakkal ragadták magokhoz Gyomát. Ugyanis Szakolyi László elébb csak gabonát és marhát vitt el Gyomáról, s az ellentálló lakosokat megsarcolta, amiért a király a nagyváradi kaptalant bizta meg az ügy megvizsgálásával; de egy év mulva ugyanaz a Sza-

*) A Neczpáli család a XIII század közepe óta egész a XV-ik század végéig, vagyis Neczpáli István haláláig hét nemzedéken át virágzott. Jelen évi kirándulásunk folytán Nagy Iván kitűnő szaktudósunk ismertette meg a „Századok hasábjain 1875. évf. 223—245. lapokon

kolyi L. nemcsak a lakosokat rabolta ki és kinozta meg, hanem sok száz arany értékü marhának elhajtása után majdnem az egész Gyomát feldúlta. A király, uj panasztétel következtében, ujra kiküldötte Palóczy László kir. curia birót, Nagy Demetert, Kerew Mátyást, Kamuthy Miklóst, Haranghy Lászlót (Endrődről) Simai Pétert s ennek fiát Miklóst, Egei Istvánt és Imrét, Kamuthi Andrást, Edelesi Ambrust és másokat, kik a panaszt valóban igazoltnak találták.

Ebből aztán hosszas pör lett. A férfi ág ragaszkodott birtokához, és a túróczi conventnek 1456-ban kiállitott bizonyitványa szerint ötven nemes tett esküt arra, hogy Zsámbokrét, Bethlenősy, Seprős, Bodon és Gyoma nevű birtokok nem a női, hanem csak a férfi ágat illetik. — Mind hiába a per tovább folyt még 1458-ban is, midőn Hunyady Mátyás lett a király, s csakis 1471-ben döntetett el olyformán, hogy Szakolyi László neje, a leánynegyedre és jegyajándékra nézve kielégittetett az őt illető gyomai részszel, mely 200 aranyban volt elzálogositva, de melyet ezen összeg lefizetése mellett bármikor visszavehetett.

Hasonló bajt okozott Pongrác István Neczpáli Cecilia férje, és ennek leánya Zsófia, Bajmócy Imréné, akik szintén azon jogon követelték részöket a nevezett birtokokból.

Minthogy pedig az osztályos Bethlen családnak is volt jussa Gyomához, s Bethlen Domokos leánya Borbála Dóczy Györgyhöz ment feleségül, akiről máshonnan tudjuk, hogy szintén ura volt Gyomának: elképzelhetjük, milyen birtokviszonyok lehettek akkor e vidéken.

Részünkről csak sajnálhatjuk, hogy több biztos adattal nem rendelkezünk; de biztos reményünk van, hogy az országos történelmi társulat és a mi mivelődéstörté-

nelmi társulatunk buvárlatainak sikerülni fog évről évre több és több oly hiteles adatokat felfedezniök, melyek lehetővé teendik megyénknek azon viharos századokban való fejlődését hiven feltüntetni.

És ehez nem szükséges egyéb, mint egyletünk tagjainak buzgó és kitartó munkája és a közönség lelkes pártfogása.

ZSILINSZKY MIHÁLY.

V.

Az 1543. eszt. febr. 11-én Gyulán tartott országgyűlés.

— Olvastatott Gyulán 1875. február 8-án. —

A mohácsi vész után hazánk, a mint tudjuk, válságos napokat élt. Az ifju király II. Lajos az ország szinével Mohácsnál elesvén, az ország két pártra szakadt Az egyik Ferdinandot, a másik Zápolya Jánost választotta királyául. Szomoru napok voltak azok. Mig a magyar egymás ellen torzsalkodott, egymást fogyasztotta és pusztitotta: addig ama hivatlan vendég, a török, mindinkább az ország belsejébe nyomult, elfoglalta Buda várát, s vele az országnak nagy részét hatalmába keritette. Végre a két király, elunván a folytonos békételenséget, 1538-ik eszt. N.-Váradon békét kötött egymással, melynek főbb pontjai ezek voltak: mind Ferdinand, mind János király tartsa meg azt, a mit jelenleg bir, s uralkodjék azon királyi cimmel; ha azonban János király meghal, akkor az ő egész része szálljon Ferdinandra, ha mindjárt János király fiu örököst is hagyna maga után. De miután ezen békekötés sem kölcsönösen aláirva, sem kihirdetve nem volt, sőt Ferdinánd annak egyes pontjait többszörösen megszegte; ennélfogva János király sem tartotta magát kötelesnek azt megtartani s halála előtt visszavonta, sőt végrendeletében megbizta Martinuzzi Györgyöt és Petrovics Pétert, kiket fia gyámjaiul rendelt volt, hogy halála után fiát János Zsigmondot a királyságban és az őt illető Erdély és tiszántúli rész birtokában megtartani igyekezzenek.

Ily állapotban találta az országot János királynak

1540. eszt. julius 21. bekövetkezett halála. Az eddig János királylyal tartott főurak tartván egyrészt az özvegy királynénak Izabellának gyenge asszonyi kormányatól, másrészt pedig nem bizván Martinuzzinak ingadozó politikájában, mindinkább kezdtek átpártolni Ferdinandhoz. Ennek következése az volt, hogy végre mind Ferdinándnak, mind Izabellának biztosai 1541. eszt. december 29-én összejöttek a gyalui várban és ott abban egyeztek meg, hogy a nagyváradi békekötés értelmében a János király által birt rész is teljesen átadassék Ferdinándnak.

Azonban méltán lehetett tartani attól, hogy a hatalmas török császár, II. Szolimán, kinek Zápolya János Zsigmond pártfogoltja volt, nem fogja hagyni ezt csak oly könnyedén kivettetni a királyságból. Sőt már is hire járt, hogy tekintélyes sereggel közeleg az ország határai felé. Ennélfogva Martinuzzi, jóllehet leginkább ő sürgette a gyalui szerződés létrejöttét, követségek, szinlelt hódolás és adófizetés által igyekezett a török hóditás veszélyeit az országtól eltávolitani. Ily körülmények közt a Zápolyapártiak több részleges országgyűlést tartottak. Nevezetesen igy tartatott 1543. eszt. január 6-án Nagyváradon, melyen az ott jelen volt rendek nemcsak hódolatukat nyilvánitották Ferdinandnak, de sőt az akkor Nürnbergben tartózkodó Ferdinándhoz Vezsenyi Mihályt menesztették követül, biztositván őt ezen megbizott emberük által hűségükről, és hozzá való ragaszkodásukról. Hogy pedig ezen országgyülésen ilyen, Ferdinándnak kedvező határozatok jöttek létre, arra nagy befolyással voltak Ferdinándnak ez országgyülésen jelenvolt hatalmas párthivei Somlyay Mihály és Bornemissza Pál Ferdinándnak udvari titkára.

Egészen más szellemű volt az alig öt héttel később t. i. 1543. eszt. február 11-én, — mely a bőjti első vasárnapra esett, — Gyulán tartott országgyűlés, s melyet

ezen előzmények előrebocsátása után most már nehány szóval ismertetni szerencsém lesz.

Ezen országgyűlésről hazai történetiróink eddig mitsem tudtak. Nem emliti azt Kovachich sem „Vestigia Comitiorum“ cimü, hangya-szorgalommal összeállitott hires munkájában, ki pedig egész életét az eddig ismeretlen országgyűlések felkutatásának szentelte. Békésmegyei mivelődéstörténelmi egyletünk tiszteletbeli tagjának, a derék Fraknói Vilmos érdeme az, hogy annak végzéseit a bécsi csász. titkos levéltárban feltalálván, napfényre hozta és „Magyar országgyűlési emlékek“ cimű jeles munkája második kötetében a tudós világgal e napokban közlötte.

Hogy a terjedelmes gyulai várnak melyik épületében tartatott ezen országgyűlés? aligha csalódunk, ha azt válaszoljuk e kérdésre, hogy a még most is fenálló várnégyszögben. A ki Gyula várának 1566-ik eszt. látképét megnézi, első tekintetre is meggyőződik arról, hogy a templomokon kivül e várnégyszög volt a XVI. században a gyulai várnak legtekintélyesebb, legtéresebb épülete. Ennél fogva miután a hideg miatt, február 11-én ősi szokás szerint a szabad ég alatt gyülést még nem igen lehetett tartani, több mint valószinű, hogy az 1543-ik eszt. országgyülés e vár négyszögben tartotta üléseit.

Elnöke volt ezen országgyűlésnek Martinuzzi György nagyváradi püspök, az ország kincstartója és János Zsigmond királynak egyik gyámja. Jelen volt pedig az erdélyi urakon kivül, nyolc tiszántúli vármegyének, u. m. Aradnak, Békésnek, Biharnak, Csanádnak, Csongrádnak, Hevesnek, Külső Szolnoknak, Temesnek és az akkor még igen terjedelmes Zarándnak nemessége. Hogy kik voltak jelen a békési birtokos nemességből, az az országgyűlés adataiban feljegyezve nincs, de bizonyára nem csalódunk,

ha azt mondjuk, hogy jelen voltak a Pathócsyak közül Boldizsár a zarándi főispán, továbbá Gáspár, Miklós, Lajos, Bernát, György, kiknek a mostani Kigyós mellett lévő eperjesi pusztán várként megerősitett kastélyuk volt, mely nem egy ostromot látott; továbbá részt vehettek ez országgyülésen a Gyula várának falai alatt lakott ajtósi Atósyak és ölvödi Ölvödyek, azután orosházi Komlóssy Ferencz, orosházi Glézsán Miklós, ki még az 1518. eszt. bácsi országgyülésen az ifju király II. Lajos mellé az országos tanácsba beválasztatott; a csabai földesurak közül Sterzenkovics Mátyás, Radák László, a hős Nagy Balázs és Székely Márton, kik közül az első később Szolnokon, a második Boros-Jenőben, a két utolsó pedig Egerben vitézkedett Dobó István alatt. Nemkülönben jelen lehettek a mező-megyeri Székelyek közül Miklós, András és Bernát, a gerlai Abrahamffyak közül Gáspár, Boldizsár és István, a körös-ladányi Nadányiak közül Gergely és Mátyás, azután Gyárfás és István, e vidék ismert reformatorai, a Kamuthyak, Harangiak, simai Simayak, gyomai Dóczyak, végre Massay Imre, a gyulai főiskolának nagy patronusa, a Somogyiak, fövényesi Gálok, ajtósi Törökök, Vargadeákok, Kamóchyak, kiknek Gyula városában akkor nemesi curiáik és lakházaik voltak. Ezek ugyanis valamennyien ezen országgyülés idejében éltek, részint Gyulán, részint a megye különféle vidékein elszórt kastélyaikban laktak, s az oly nevezetes mozzanattól, mint minő volt egy országgyülés, magokat bizonyára távol nem tartották. Maga a megyének főispánja, eperjesi Pathócsy Ferencz, alig ha jelenvolt. Ezt onnan lehet gyanitani, hogy, — a mint később látni fogjuk, — ellene épen ezen országgyülésen kemény kifakadások történtek. Nevezetes napjai voltak ezek Gyulának. Mily élénkség, mily zaj uralkodott a különben hallgatag

téreken, midőn annyi nemes gyülekezett össze az ország különféle vidékeiből s csatlósai kiséretében a trombiták és a tárogatók harsogása mellett végig száguldozott az utcákon. Hogy sokan lehettek különösen az alsóbb rendű nemesek, mutatja az ő erélyes fellépésük a főnemesség ellen s azon bátorság, melylyel az igazságot a jelen volt főnemeseknek is szemökbe megmondották, a mint alább látni fogjuk.

A mi már ezen országgyülés szellemét illeti, az, a mint feljebb emlitém, egészen elüt az alig öt héttel elébb tartott nagyváradi országgyülés szellemétől. Mig ott az ország rendjei biztositják Ferdinandot hűségükről, sőt hozzá követet is menesztenek, ki e hűségnyilatkozatukat neki megvigye: ellenben a gyulai országgyülésen Ferdinandról szó sincs, sőt az itt jelen volt rendek ellenkezőleg a legnagyobb kegyelettel gondoskodnak Izabelláról és annak kiskoru fiáról. Mindez azt mutatja, hogy a gyulai országgyülésen nem igen voltak jelen Ferdinand-pártbeliek, sőt ujabb tanubizonysága annak, a mit már egyik munkámban — „Békés vármegye hajdanában“ jeleztem, hogy a békésmegyei nemesség határozott Zápolyapárti vagy is az akkor ugynevezett nemzeti pártbeli volt.

A gyulai országgyülésen egyébiránt nem is annyira a külpolitika, mint inkább a zilált belügyek rendezése foglalkoztatta a rendeket. Nem biztak ugyan nagyon Martinuzziban, mint akinek ingadozó jellemét eddig is bőven kiismerhették, mindazonáltal a kormányzás, az igazság kiszolgáltatás és a pénzügy kezelése és igy a legfőbb hatalom továbbra is az ő kezében öszpontositttatott, részint minthogy mindezeknek tényleg birtokában volt, részint mert János király is halála előtt őt bizta meg az ország kormányzatával kiskoru fia nevében. Azon-

ban hozzá tették a rendek: hogyha fontosabb ügyek merülnek fel, akkor mindég az urak tanácsával járjon el, sőt szükség esetén a királynét is értesitse.

Ugyancsak ezen országgyülésen szintén Martinuzzi elnöklete alatt törvényszék szerveztetett, melyhez a hatalmaskodási pörök a megyei törvényszékektől felebbeztessenek.

Azután kinyilatkoztatták a rendek, hogy ők eddig is készek voltak adózni az ország közszükségleteire, ezután sem vonakodnak attól, de felhivták Martinuzzit, hogy az ország jövedelmeinek kezeléséről számot adjon. Ő kinyilatkoztatta, hogy e kivánatnak most eleget nem tehet, azonban inditványozta, hogy jövőre nézve válasszon a gyülés oldala mellé bizonyos számu biztosokat, kik vele a pénztár kezelésébe befolyjanak. A rendek ebbe beleegyeztek, azon meghagyással, hogy a közjövedelmek egyesegyedül az ország, az özvegy királyné és kiskoru fia szükségeinek fedezésére forditassanak. Hogy kik választattak ily biztosokul, azt fájdalom, az országgyülés actáiban feljegyezve nem találjuk.

De a mi ezen országgyülést különösen nevezetessé teszi, az az alsóbb rendű nemességnek erélyes, bátor föllépése, sőt lehet mondani heves kifakadása a főnemesség ellen.

Amint mondám: szomorú idők voltak azok. Ha a mai időkről azt panaszolja a költő, hogy „rosz időket élünk, rosz csillagok járnak“ bizonnyára sokkal inkább ellehetett azt mondani azon időről, melyben a gyulai országgyülés tartatott, el különösen Erdélyről és a tiszántuli vidékről. A király alig három éves, az özvegy királyné gyenge, tehetetlen, kormányra nem való, a kormányzó ingadozó, alattomos, önérdekét hajhászó. Ennek következtében az országban legnagyobb mértékben fe-

jetlenség; mindenki azt tette, a mi neki tetszett, parancsolni akart mindenki, engedelmeskedni senki sem. A főurak legnagyobb mértékben éreztették zsarnoki hatalmukat a kisebb nemességgel, mit ez viszont azzal torolt meg, hogy vérig zsarolta a szegény jobbágy népet. Az ország pénztárába folyt adóból a legkevesebb fordittatott vagy a királyi udvar tartására vagy az ország szükségleteinek fedezésére. Mindenki csalta, lopta az országot, amint tudta.

Keserüen panaszolják ezt a Gyulán összegyűlt országos rendek. Kifakadnak a jelen volt főnemesség, sőt maga az országgyülés elnöke Martinuzzi ellen is s kérik a királynét, parancsolná meg neki, azután Petrovics Péter temesi grófnak, a csanádi püspöknek, a békési főispánnak Pathócsy Ferencznek, Losonczynak s más főuraknak, hogy az ország fentartására beszedett közadót ne tartsák vissza s ne forditsák a magok hasznára. Panaszolják, hogy sokan a főurak közül a köznemesek birtokait erőszakkal elfoglalják, jobbágyaikat elhajtják, azokat kiállhatatlan adókkal és szolgalmakkal terhelik. Nevezetesen, hogy Petrovics Péter legközelebb erőszakkal elfoglalta Pathócsy Boldizsárnak és Bánffy Gáspárnak kir. adományozás utján nyert birtokait s mit sem gondolva a kir. adománylevél szentségével, az azokon termett gabonaneműeket most csépelteti a maga számára. Hogy a kincstartó Martinuzzi, hasonló módon megfosztotta Toldy Miklóst és Mihályt malmuktól, Losonczy pedig Terényi Mihályt birtokából elüzte és azt most is elfoglalva tartja. De kivált, hogy a békési főispán Pathócsy Ferenc végletekig viszi a dolgot, a köznemesek birtokait sorban foglalgatja, az ellenszegülőket s jogaikat védni merőket elfogatja és bebörtönözteti, s egyátalában olyakat követ el, miket tenni nem kellene. Minél-

fogva kinyilatkoztatják, hogy ők egymást védendők, már is szövetkeztek egymással, és ha ez tovább is igy megy, akkor egyesült erővel az erőszaknak erőszakot vetnek ellenébe, s a zsarnokoskodó főurak ellen jogaik, szabadságaik, birtokaik és jobbágyaik védelmére egyesült erővel fegyvert ragadnak, s azokat, kik ezután is a zsarnokoskodás és elnyomás utján haladnak, ugy fogják tekinteni, mint a haza ellenségeit. Felhivják tehát a jelenlévő főurakat, hogy az elnyomástól álljanak el, mit azok meg is igértek. Végre pedig azt határozták, hogy azok, kik a gyűlés ezen végzésének engedelmeskedni nem fognak, száz forint birságban, s ha ezt megfizetni vonakodnának, jószág, sőt esetleg fővesztésben marasztaltassanak el. Innen látszik, hogy a gyulai országgyülés ugyancsak heves lehetett. Körülbelül olyan jelenetek adhatták magokat itt elő, mint az 1524. eszt. zajos hatvani, és az 1525. rákosi országgyüléseken. De nem is tévesztette el hatását a köznemességnek ezen erélyes fellépése. Legalább ezután sokkal gyérebben találkozunk az oly erőszakoskodásokkal, mint a minőket a gyulai országgyűlés panaszképpen előhoz. Csak a makacs békési főispán, Pathócsy Ferenc nem szünt meg ezután sem nyakaskodni, a népet, ugy mint eddig, zsarolta, a köznemességen zsarnokoskodott, szóval, az országgyűlés határozatával mit sem gondolt, ugy, hogy végre Martinuzzi mint az ország főkormányzója, a mint az egykoru Tinódy sejteti velünk, kénytelen volt ezen kényur ellen 1550. táján formalis népfölkelést rendezni. A mint ennek neszét vette Pathócsy, sietett családjához Gyula várába, s azzal együtt hajóra ülvén, a Körös vizén Sarkad felé vette utját, itt kiszállott, valószinűleg, hogy valamely várába menekülhessen, de Kölesér táján elfogatott, s Nagyváradra kisértetvén, ott börtönbe vettetett. Erről igy ir az egykoru Tinódy Sebestyén:

Pathóczy Ferencz Gyula várába érte,
Feleségét, gyermekét ő hamar felkölte,
A vizre rakodék Sarkadon kiszálla,
Kölesérett a föld népe rátalála,
Ott ő mind népével akada fogságba,
Fogva őt bevivék az jó Bihar Váradba.

Ime igy folyt le a gyulai országgyülés, s ezek voltak határozatai s határozatainak, erélyes fellépésének következményei. Szomoru képét nyujtja ezen országgyülés a haza akkori zilált állapotjának. És mindezt az önérdek, a hazafiatlanság, s a magyarnak azon százados átka: az egyenetlenség és visszavonás, pártoskodás okozta s csak az isteni gondviselés mentette meg hazánkat ily állapotok közt a végképeni elpusztulástól.

Adjunk hálát az istennek, hogy ezen gyászidők már hátunk megett vannak, s legyen jelszavunk, — ne az, mit a gyulai országgyülés méltán megrótt, a rút önérdek — hanem az, a mit koszorus költönk ajánl:

„A haza minden előtt.“

Nekem pedig örömömre szolgál, hogy ezen eddig ismeretlen országgyülést békésmegyei honfitársaimmal megismertethettem. Ha eddig kegyelettel tekintettünk a fenmaradt gyulai várnégyszög mohos falaira, ezóta egygyel több okunk lesz annak tiszteletre méltó romjaihoz a kegyelet érzeteivel közelednünk, mint olyanokhoz, melyeknek falai közt országgyülés is, és pedig nevezetes országgyülés tartatott.

HAAN LAJOS.

VI.

Művelődéstörténet s a művelődés Békésmegyében.

— Olvastatott Gyulán 1875. május 10-kén. —

Semmi sem birhat oly érdekkel az emberre nézve, mint azon óriási kép, melyet az emberi nem életküzdelmei, az előretörekvés és megállapodás, a haladás és visszaesés váltakozó eseményei tárnak elénk, s mely — azt hiszem — legtalálóbban az emberi nem élettörténetének nevezhető. Látni az embert csodálatos küzdelmében a természettel, a mint ez örök hatalom kérlelhetlen törvényeit ellesve s megállapitva, a nyers erők öntudatlan működését saját céljaira felhasználni igyekszik. Látni az emberi szellemet fokonkénti fejlődésében, elkezdve onnan, a mikor még gyermeki öntudatlansága idejét élve irány és magasabb cél nélkül, a nyers ösztönök szabták meg életcélja határát, s végezve ott, hol ezer és ezer év ugyanannyi nemzedékének erőfeszitéséből, a további küzdelem anyagának szolgáló eredmények összehalmozva állanak. Látni a soha nem nyugvó küzdelmet szenvedései és örömeivel, hogy mire a függöny legördül szemeink előtt, remény és kétely között megoszolva nézzünk az emberiség jövője elé.

Alapjukban véve, az emberiség törekvései együttvéve, az emberiség jólétét célozzák épp ugy, mint az egyes törekvései önmaga jólétét, s e törekvések akár az anyagi, akár a szellemi téren jelentkezzenek, végcéljukra nézve ugyanegyek. Az emberi szellem ezen törekvéseinek, az általuk elért eredményeknek, a haladás fokozatainak feltüntetése, a *művelődéstörténet* tárgyát képezi.

Valamint az összes emberi társaságnak, ugy egyes népeknek, egyes államoknak is van saját müvelődése s igy művelődési története. Amazé nagyban az emberiség művelődési tényeivel foglalkozik, emezeké saját művelődési tényeiket tárgyazza ugy, a mint szűkebb körben sajátos viszonyok között fejlődtek; de egyes népek vagy államok művelődési története ugyanazon biráló szempont alá esik, a mely alá az általános művelődéstörténet. E szempont pedig nem lehet egyéb, mint az emberiség magasabb érdekei.

Melyek ezen magasabb érdekek? Erre a válasz csak egy lehet. Az emberiség jóléte oly értelemben, a mint azt az ember, mint felsőbb szellemi képességekkel s igy magasabb hivatással felruházott lény — igényelheti. Mindazon tények tehát, melyek az emberi szellemnek ily értelmű jólét előidézésére vonatkozó nyilvánulásából erednek, az emberi művelődés tényei.

A művelődés a tudás gyümölcse — mondja egy kitünő iró — s ezzel kifejezi, hogy a tudományok művelésének érdekei az emberi jólét érdekeivel azonosak. Mentül szélesebb tért foglal el a tudomány, annál magasabb a művelődés foka, s mentül korlátoltabbak az ismeretek, annál alantabb áll a műveltség. Mondhatnók ugy is, hogy a tudomány a müvelődés hévmérője.

S épp a tudomány az, mely azon törvények megállapitásával is foglalkozik, a melyek a művelődés haladását szabályozzák. Megállapitja: mennyiben vannak a természeti viszonyok, mint például az éghajlat, természetrajzi fekvés, táplálkozás stb. befolyással a művelődés haladására, avagy melyek a művelődést akadályozó ilyetén viszonyok, s ezzel egyszersmind kipuhatolja azon különbözetek természeti okait is, melyek egyes népek művelődési foka között észrevehetők. Mert mint a már

idéztem iró is mondja: a civilisatió mértékét az emberi szellem azon diadalának mértéke szabja meg, melyet a természet felett aratott.

Az elmondottakból is látható már, hogy a művelődéstörténet megmérhetlen terjedelmü tudomány, melynek egyes ágai, mint például: nyelv, irodalom, földmivelés, ipar, kereskedelem, hajózás stb., önmagukban különvéve is egy-egy tudományt képeznek, de melyek mindazáltal egymással szerves összefüggésben állanak. E tudományok aztán, elemeik közelebbi rokonságához képest, ismét külön nevezet alatt csoportosithatók; például a nyelv, irodalom, iskola, az értelmi művelődés; a földmivelés, ipar, kereskedelem, hajózás stb. a technikai művelődés; a vallás, szokások stb. az erkölcsi művelődés nevezet alatt.

E szerint a művelődéstörténet az emberi műveltség minden ágait magában foglalja, s tárgyait kizárólag ezek képezik, s épp ebben különbözik a közönséges vagyis a politikai történetirástól, mely — legalább eddigelé — kiválóan a történeti események tárgyias felhalmazását tette feladatául, s melyben a művelődési mozzanatok csak mintegy toldalékát képezték a lezajlott eseményeknek.

Ennélfogva a művelődéstörténet, mint önálló tudomány, nem oly régi keletű, megjelenése azonban a történetirást alapjaiban megváltoztatta. Mig eddigelé a történetirás — mint emlitők az eseményeket tárgyias és időrendi lefolyásában állitotta elénk, s a művelődést csak mellékágául tekintve, mint ilyet egészen e tekintetnek megfelelően, vagy is mellékesen tárgyalta. — addig a művelődéstörténet mint önálló tudomány, a történetirás sulypontját az emberi szellem fejlődésébe, a művelődésbe helyezte át, mely mellett a cselekmények csak annyiban birnak jelentőséggel, a menynyiben a művelődés mozzanatait bizonyitólag jelzik.

A történetirás ily gyökeres átváltozása kétségkivül szintén egy művelődési mozzanat, s pedig olyan, mely nagy horderejü haladást jelez. Kibontakozva a régi megszokottságból, mely a történelem, az emberiség e tanitó mestere, célját kellőleg nem méltatá, e tudomány mintegy öntudatra ébred, s az emberiség legfőbb érdekeinek valódi ellenőre lesz. Szakitva multjával oly állást foglal el, mely a haladás ujabb vivmányaival, a kor műveltségével öszhangzásban áll. Felismeri, hogy egészen másnemű érdekek azok, melyek szolgálatára hivatva van, s hogy maga az emberi nem a tökélesedés eddigelé nem ismert vagy felismert módjai és eszközei birtokában, egészen uj ösvényre tért: azon ösvényre, mely a szellem szabadságának, a tudományok és ismeretek, mint a jólét legfőbb tényezőinek országába vezet.

Ime a művelődéstörténet lényege s jelentősége röviden s hézagosan előadva, s ez előrebocsájtás után kitüzött tárgyam másik részére térve át, megkisértem szűkebb hazánk: Békésmegye művelődési viszonyaival foglalkozni, előadván azokat oly rendben, a mint megyénk művelődése fokozatos előhaladásában leginkább figyelemmel kisérhető, s ugy, a mint egy felolvasás szűk kerete azt tennem megengedi.

I.

Alig lehet nehezebb vállalat, mint megyénk rendszeres müvelődési történetének megirása, és nem kevesebb nehézséggel jár az itteni művelődés tényeinek csak vázlatos egybeállitása is; mert nemcsak, hogy a kezdet nehézségeivel kell megküzdeni, de — a mi lényegesebb akadály — az adatok felettébb csekély száma s a meglevők tökéletlensége bármily buzgó törekvés sikerét ké-

tessé tenné. Elkezdve onnan, a hol a történelem ismert tényeinek első feljegyzésével találkozunk, végig a századok hosszu során, itt-ott találunk egy-egy oly mozzanatot, vagy történelmi tényt, mely a művelődési állapotok meghatározására alkalmas. Sem okmányok, sem emlékek, de még a kevésbé megbizható szóhagyományok sem állanak itt rendelkezésre. Az idők viszontagságai nem engedték megőrizni, a lezajlott események magukkal semmisitették meg azokat[1])

E helyzetben csak a hézagos adatokra, sokszor hypothesisekre szoritkozhatunk, s ha feladatom megoldásában sok kivánni valót hagytam fen, ez — saját erőm gyengesége mellett — e kedvezőtlen körülményeknek is tulajdonitandó.

Békésmegyének a 13. századot megelőző művelődési viszonyairól éppen semmit sem szólhatunk, de e században már virágzó megye volt. Erre mutat a körülmény, hogy az azon korbeli okmányokból 44 e megyebeli község számitható fel,[2]) s bármily kicsinyek lettek légyen is, számukból következtethetünk a virágzás bizonyos fokára. De ugyanazon század hazánkra borzasztó csapása: a tatárjárás, megyénkre is siralmas sorsot hozott; a vad csorda feldult mindent, a mit ott az emberi szorgalom alkotott, s néptelenné tette addig népes rónáinkat. E csapás 1284-ben ismétlődött.

A tatárjárást később követett időkben, a 15. és 16-ik században, találkozunk ismét oly tényekkel, melyekből megyénk müveltségi fokára következtetni lehet. Ez időkben megyénket, s benne Gyulát, sok nagyvagyonu főur lakta,

[1]) Ez közönségesen ismert dolog; megyénk történészei legjobban tudják s érzik ezt. A jövőnek van fentartva a megyénket érdeklő s még meglevő szétszórt adatokat egybegyüjteni, s ez — mint tudjuk — ujabban némi sikerrel meg is kezdetett.

[2]) Haan Lajos: Békésvármegye hajdana, I. 18 l.

köztük a Maróthyak, Corvin János herceg, majd György brandenburgi őrgróf, Czibak, Pathóczy, Massay stb. Hogy ily vagyonos főuri családok ittlakása a közműveltség emelkedésére kedvező befolyást gyakorolhatott — kétség alá nem eshetik. Ezt bizonyitja az is, hogy Gyulán a 15-ik század közepetáján műötvöst is találunk, kinek műhelyében képezte ki magát, a megyénkben ama korban fenállott Ajtós nevű községből származott Ajtóssi Antal, a később Németországban meghonosult Dürer Albrecht nagynevű festő nagyatyja.[3])

A Dózsaféle pórlázadás kedvező talajra talált megyénkben is annyira, hogy ahoz nemcsak a köznép, de némely birtokos nemes is csatlakozott.[4]) Minek tulajdonitandó ez utóbbi sajátságos körülmény — valóban nehéz megmondani. Demokratikus hajlamoknak aligha: ez oly föltevés lenne, melyet már maga a kor, melyről szó van, megcáfol. Nem látszik azonban valószinütlennek, hogy az egy-két nemes e csatlakozása, nemes társaik elleni magánbosszu akart lenni. Legyen bármiként, bizonyos az, hogy a mindent tűzzel vassal pusztitó lázadók féktelen gazdálkodása, a megye művelődésének csak hátrányára válhatott.

A 16-ik század elején hazánkban folyt pártversenygésben Békésmegye nemessége a nemzeti párthoz tartozott, s az 1505. esztendei országgyűlés azon végzése, mely szerint az ország rendei, tekintvén, hogy az állam, mely nemzeti királyai alatt mindig a hatalom, jólét és dicsőség magas fokán diszlett, az idegen nemzetekből választott királyok alatt régi erejéről és dicsőségéről alásülyedt és pusztulásnak indult — elhatározzák, hogy az idegen nem-

---

[3]) Zsilinszky Mihály: Ajtóssi Antal és családja. — Haan L. id. munkája 71. l.

[4]) Haan L. id. munkája I. 23 l.

zetbelieket a magyar trónból kizárják, — e végzés — mondom — a megyénkbeli nemesség megjelent képviselői hozzájárulásával hozatott.[5]) S hogy Békésmegye már nagyon rég időtől fogva a magyar nemzet s a szabadság érdekeinek buzgó előharcosa, egyebeken kivül az is bizonyitja, hogy midőn 1518-ban a bácsi országgyűlés, mely a haza közdolgainak szomoru állapotán segitendő, a hires Verbőczy alatt tartatott, — a királyi hatalom ellensulyozására egy országos küldöttséget rendelt ki, ennek egyik tagja megyénkbeli nemes volt.[6]) Egyébiránt a Zápolya- és Ferdinánd pártbeliek versenygésének Békésmegye végig kiválóbb szinhelye s az ezzel járó viszontagságoknak osztályosa volt. Hogy ez a békés felvirágzás hasznára lett volna — senki sem fogja állitani.

Ugyancsak a 16-ik század elejére esik ama nagy szellemi forradalom, mely az egész civilisált világot alapjaiban rázkódtatá meg — értem a reformatiot, s Békésmegye hazánk azon helyeinek egyike volt, hol az uj tanok korán követőkre találtak. Az idevonatkozó adatok mind oda mutatnak, hogy a mozgalom megyénkben Békésről indult meg a 16. század második tizedében: hogy Békés volt az első hely, hol az uj tanok megtapadtak, s innen szivárogtak a megye többi részeibe. — E tanok első hirdetője megyénkben Ozorai Imre békési pap volt, kit buzgalma később arra vitt, hogy a reformatio legeredetibb forrását: Wittenberget keresse fel, s ott magának Luthernek és Melanchtonnak tanitványai sorába álljon. Tanulmányait elvégezvén, ismét visszatért Békésre

---

[5]) U. a. I. 24. l. — Horváth M: Magyarország tört. II. 604 l.

[6]) Haan L. u. o. — Horváth M. id. m. II. 638 s köv. l. A megyénkbeli nemes Glézsán Miklós csabacsüdi birtokos volt Horváth M. Verancsics nyomán, „tótországinak“ mondja; lehet, hogy Tótországban is birt. A Zápolyaféle mozgalmakban vezérszerepet vitt. „Az ország között s az urak között nagy praktikája volt, — mondja róla Verancsics. (Magyar tört. eml.)

s papi állomását ujból elfoglalván, sok év mulva bekövetkezett haláláig szolgált vallása ügyének. Ő volt az ki a reformatiónak a megye akkori előkelő birtokos nemesei közül többeket megnyert.[7])

Ozorait aztán többen követték az uj hit terjesztésében, még pedig oly sikerrel, hogy a 16. század közepén csaknem az egész megye protestans volt. 1567-ben a megyénkbeli papság a helvét hitvallást fogadta el, s a török uralom megszüntekor csak egy katholikus vallású egyház volt a megyében — a gyulai.[8])

Kétségtelen, hogy az ekként meghonosult protestantizmus ujitó szellemének befolyása emelte nagyrészben megyénket a müveltség azon fokára, a melyen a 16-ik század derekán találjuk. A protestans szellem adott életet azon nevezetes főiskolának, mely akkor Gyulán fenállott s melyen a felsőbb tudományok is tanittattak. Protestans volt megyénk akkori másik jelentékeny iskolája, a békési gymasium is. A mi az ujabb időkben e protestans szellemnek az Alföld müvelődésének Debrecen, az volt amaz időkben Gyula és Békés. A gyulai főiskolán tanult ifjak egyenesen a külföldi egyetemekre mentek. Mily mérvű befolyást gyakorolhatott tehát a két intézet megyénk közművelődésére — nem nehéz elgondolni.

Ugyan ez időben Gyula virágzásának legfőbb fokán állott s az Alföld legjelentékenyebb városa volt. Egy egykoru iró leirása nyomán fogalmat alkothatunk magunknak az akkori Gyuláról. Az itt lakott vagyonos főnemesek palotái, a nemesek curiái, a diszes templomok, a látogatott főiskola, a kiterjedt kereskedés — a müveltség, jólét és szorgalom mindmegannyi tanujelei — a leg-

[7]) Haan id. munk. I. 67. l.
[8]) U. a. I. 74. 200. l.

kedvezőbb világot vetik megyénk székhelyének akkori állapotára.

Mindez azonban csakhamar megszünt: a bekövetkezett s csaknem 130 éven át tartott török-uralom mindent elpusztitott. A nemesség mind, a köznép nagyobb része más megyékbe menekült; a községek többnyire elpusztultak, s midőn megyénk a török iga alól felszabadult, hét község állott fen alig nehány száz lakossal, de ezek is teljesen elvadulva, nagyobbrészt tolvajok és rablókból állott, a vidék pedig vadállatokkal volt teli, melyek az utazást veszélyessé tették.

Az eddig elmondottakból azt látjuk, hogy a művelődés megyénkben a 13. és 16. században oly események következtében semmisült meg, melyek — mint mindnyájan tudjuk — az egész országra, különösen pedig az egész Alföldre végzetesek voltak. S ha áll az, hogy a magyar nemzet a művelődés terén más nemzetekhez képest leginkább azért maradt el, mert mig ezek a béke üdveiben részesültek, addig nekie — úgyszólván — megtelepedése óta, mindig fenyegetett létele megmentéseért kellett küzdenie — úgy bizonyos az is, hogy a létküzdelmekkel járt nyomorok a magyar Alföldet s benne megyénket is sujtották legjobban. Akár a tatárjárást, akár a török pusztitását tekintsük: mindkét esemény igazolja ezt. [9])

De most az emlitett két csapáson kivül, még másik kettőt kell felemlitenünk, mely megyénk művelődésére szintén végzetes volt. Egyike ezeknek csakhamar a tö-

---

9) L. Salamon Ferenc: A törökhóditás Magyarországon cimü munkáját, melyben ez önvédelmi küzdelmekre célozva, találóan jegyzi meg a szerző, hogy „a kik szemünkre vetik az Alföld hátramaradását, feledik, hogy épen az Alföld az, mely leginkább bizonyitja a magyar népnek mind szaporaságát mind pedig szorgalmát.“

rök kiüzetése után, a 18. század elején érte megyénket a több éven át pusztitott rácok képében, kik a török által megkimélt községeket fosztogatták ki; a másik csapás, az úgynevezett Peró-féle lázadás volt, mely mintegy harminc évvel később a megyét ujabb szerencsétlenségek szinhelyévé tette. Ez utóbbi lázadást szintén a rácok támasztották egyházi és politikai jogaik érdekében. Megyénk közlakosai — köztük különösen a szentandrásiak — nagy számmal csatlakoztak Peró népéhez.[10]) Kétséget nem szenved, hogy megyénk magyar ajku lakosai e csatlakozásának oka egyedül abban keresendő, hogy a rácok a magyarokat politikai jogok kivivásával hitegették, s hogy törekvéseiket a még nem nagyon rég elzajlott Rákócy-féle mozgalom törekvéseivel azonosoknak hirdették. Ezt azon körülmény is megerősiti, miszerint az alvidéki rácság a Rodostóban tartózkodott Rákócynak többször megizente, hogy ha Magyarországon uj felkelést akar támasztani, ők is készek zászlai alá sorakozni. [11])

Még a Peró-féle lázadást megelőzőleg megyénkben egy oly fordulat állott be, mely a megye későbbi műveltségének alapja- s kiindulási pontjául nem ok nélkül tekintetik. E fordulatot azon tény jelzi, hogy a különféle sanyaruságok által elnéptelenedett, s erkölcsileg, mint vagyonilag alásülyedt megye, adományképpen Haruckern János György birtokába jutott. Jelentős e tény megyénk művelődéstörténetében nem csak azért, mert a most emlitett adományos igyekezete s a helyzet felismeréséből eredt tapintatos eljárásával a megye előhaladását, emelkedését lehetővé tette, — de jelentős azért is, mert Haruckern birtokba lépéséhez egy oly körülmény van fűzve,

[10]) Horváth id. munk. V. 109. 110. l. — Haan L. id. munk. I. 44. l.
[11]) Horváth M. id. m. V. 109. l.

mely megyénk későbbi szellemi művelődésének irányára döntő befolyással birt. E körülmény az, hogy Haruckern a neki adományozott javakat elfoglalván, mindazon családok, melyek a török uralom előtt megyénkben birtak és laktak, a hosszas zavarok alatt elveszett okmányaik hiányában birtok-igényeiket igazolni nem tudván, ekkép megyénk az értelmi és független elemet képviselt birtokos osztálytól megfosztatott. Mily pótolhatlan vesztesség volt ez, mily érezhető hátrány volt ez megyénk szellemi, különösen pedig politikai műveltsége további folyamában — alább látandjuk; itt csak átmenőleg kivántam jelezni.

Haruckern igyekezete s tapintatos eljárása — mint emlitém — tette lehetővé, hogy a megye romjaiból kikelve, az ujraalkotás nehéz műve megkezdethetett. Az ő intézkedései olyanok voltak, hogy a helyzetnek, a feladatnak teljesen megfeleltek. Humanitás, eszélyesség és szabadelvüség egyaránt jellemzik eljárását. Felhivást intézett az ország lakosaihoz, melyben kijelentette, hogy azoknak, kik birtokain letelepülnek, elegendő földet és vallásuk szabad gyakorlatát biztositja. Ennek következtében seregesen tódultak az emberek megyénkbe, köztök a felföldön vallási üldözésekben részesült evangelikusok. Ezután a vallás- és nemzetiségi súrlódásokat elkerülendő, egy-egy helyre csupa egy nyelvű s egy vallásu jobbágyokat telepitett, s hogy őket még jobban lekösse, az uri haszonvételek élvezetét is nekik hagyta. — Ha az adót fizetni képesek nem voltak, ő előlegezett pénzt sajátjából kamat nélkül; ha földjeiket árviz borította el, akkor a pusztákat birt idegen haszonbérlőknek mondott fel, s a községeknek adta a hozzájuk legközelebb eső pusztákat olcsón haszonbérbe[12]). Igy azonositotta Haruckern saját érdekét a lakosság érdekével.

[12]) Haan id. munk. I. 43. l.

Az ujjáalkotás eredményeit, a már emlitett két rendbeli lázadás veszélyeztette komolyabban, ezek elnyomása után belviszályok nem háboriták többé a megye fejlődését. E kedvező körülmény mellett is azonban az előhaladás felettébb lassu volt, s ennek legfőbb akadálya az elemi viszonyokban rejlett. Igy az akkor még teljesen szabályozatlan Körös folyók kiöntései tömérdek károkat okoztak, s nem egy község teljesen fel is oszlott a megye e hagyományos réme — az árviz — sürű látogatásai miatt. A megye területét ellepett mocsárok, rétek s belvizek nem csak a gazdászat fejlődését akadályozták, hanem a közegészségi állapotra is igen káros befolyást gyakoroltak. Mindezen bajokhoz még egy másik is járult: a különben is elég szegény lakosság az országos és földesúri adónemekkel aránytalanul volt terhelve, s már-már félni lehetett, hogy ily soknemű kedvezőtlen viszonyok között a községek lakói elszélednek.

Azonban a megszokás ösztöne s a kényszerüség ily viszonyok között is érvényesitették hatalmukat. A lakosság lassanként beletörődött sorsába, s a Mária Theresia uralkodásának végéveiben némi jólét is mutatkozott[13]), a föld becse azonban csak 1785. évtől kezdve emelkedett jobban, a mely időpontig a török kiüzetése óta, a szántás-vetés csak gyéren, s inkább a marhatenyésztés üzetett. A nemsokára kiütött törökháboru azután a termények árát is fellebb emelvén, e körülmény buzditólag hatott a földmivelés üzésére, s ezzel együtt a marhatenyésztés még jobban lábra kapott. Határozott emelkedése a földmivelésnek azonban csak 1800. év körül következett be a pénzforgalom szaporodása következtében; dacára annak, hogy az egész megyében csak Gyula volt

[13]) Haan id. munk. I. 75. l.

az egyetlen emporális hely, melynek figyelmet érdemlő piaca volt, s hogy a kereslet csaknem teljes hiánya is zsibbasztólag hatott a termények értékesitésére. Nagyvárad, Debreczen, Pest, az akkori közlekedési viszonyok között megyénktől igen távol fekvő emporiumok voltak: a közelebb eső részekből pedig, mint például Biharmegyéből s Erdélyből, csak akkor jöttek a vevők tömegesebben, ha az ő vidékeiken terméketlenség volt[14]).

II.

A mult század végefelé megyénkben egy nevezetes művelődési mozzanat adta elő magát, melynek előidézője oly férfiu volt, kit értelmi ereje, tevékenysége s jelleme szilárdsága méltán tett — mondhatni — európai hirűvé. E férfiu Tessedik Sámuel szarvasi evangelikus lelkész. Nem lehet célom működésének, jellemének tüzetes ismertetése, mert közzétett önéletrajza[15]) s egyéb róla megjelent munkálatok különben is feleslegessé teszik ezt; de hallgatni róla és törekvéseiről anynyit tenne, mint egy kiváló szellem nemes törekvéseit nem méltányolni; anynyit tenne, mint megyénk művelődési történetéből egy fényes lapot kiszakitani.

Tessedik Sámuel főtörekvése az volt, hogy az ifjuságot gyakorlati oktatás által a közhasznu ismeretek birtokába juttassa, hogy tekintettel a földmivelő nép létszükségeire, a gazdászat és ipar okszerű mivelését honositsa meg. Ezen eszméjét vas következetességgel, törhetlen erővel igyekezett érvényesiteni, nem kimélve semmi áldozatot. A szarvasi földesuraság nagylelkűségéből ka-

[14]) Megyei felirat és jegyzőkönyv 1816. szept. 19.

[15]) Lásd a Békés 187. évi folyamát. Ez önéletrajz kézirata Haan L. birtokában van. Németből magyarra forditotta és kiadta Zsilinszky Mihály.

pott földterületen iskolát épitett, könyvtárt alapitott, a szükséges eszközöket, gépeket maga költségén beszerezte. Ez első kisérletét kivánt siker követte, s az evangelikus egyház látva ezt, egy nagyobbszerű iskolaépületet emeltetett, melyben a nyilvános iskolai oktatás Tessedik sajátos tanrendszerével egyesittetett. Ez utóbbit sok jeles külföldi szakférfiu magasztalta s a legnagyobb gondolatnak nyilvánitották, minő e nemben csak képzelhető. — Azonban dacára a jeles férfiu törhetlen tevékenységének, dacára azon kitüntetéseknek, melyekben fejedelmek és másoktól részesült, a figyelemnek, mely a vállalat iránt a haza határain kivül is nyilvánult — a fenkölt lelkű alapitó által annyi buzgalommal s áldozattal ápolt jeles tanintézetnek megkellett szűnni.[16]) Az időpont, melyben keletkezett s fenállott nem volt kedvező arra, hogy a kezdet nehézségein áthatolva, állandó gyökereket verjen. A tartós háboruk nyomorai kevés időt engedtek a béke üdvös műveire azoknak, kiknek az intézet sorsát biztositani kellett volna. Ehez járul, hogy a nép, melynek javáért Tessedik küzdött, nem volt megérve arra, hogy Tessedik törekvései célját, horderejét felfogni képes legyen. Ő róla is el lehet mondani, mit nagynevü kortársa: II-ik Józsefről mondanak, hogy korát előzte meg. Ő rajta is beteljesült, mi már annyi hozzá hasonló szellem sorsa volt: azok értették meg legkevésbé, a kiknek érdekeiért élt és küzdött.

E mozgalmat kivéve, a közgazdászat terén ez időben semmi figyelemre méltó jelenséggel nem találkozunk, s a közgazdászati viszonyok átalában nem a legörvendetesebb képet nyujtják. Az ipar és kereskedelem — nevére alig méltó — már csak azért sem fejlődhetett, mert a helyi viszonyok annak egyátalán nem

---

[16]) V. ö. Zsilinszky M. Szarvas város tört. 89 s köv. l.

kedveztek. A hatóságnak az ipar és kereskedést érdeklő intézkedései pedig nem hogy elősegitették volna azok fejlődését, hanem ennek egyenes akadályát képezték. Az akkori idők szelleméhez hiven, az iparos munkabére is hatóságilag szabatott meg s ekként a szabad verseny üdvös hatásának lehetősége is teljesen kizáratott. A hatósági atyáskodás e nemét a mult század végéig még a legfőbb hatalom gyakorlá; ezt mutatja a megye rendeinek 1796-ban a királyhoz intézett felirata, melyben hálaadó szivvel fogadják annak azon rendelkezését, hogy az ács és kőmives legények bérit méltányosan állapitotta meg. Az élelmi szerek árát koronkint szintén a hatóság állapitotta meg, még pedig a nemek különféleségéhez képest oly részletességgel, mely önkénytelen mosolyra késztet. Később ugyan (1802-ben) az aprómarhák árának szabályozását beszüntette a megye, „mert ennek szükségtelenségét s inpraktibilitását — mint a gyülési jegyzőkönyv mondja — a tapasztalás megmutatta,“ — egyebekre nézve azonban az árszabályozás még sokáig fenmaradt. Hasonló nem történt ugyan a boltbeli cikkekkel, de az ember szinte hajlandó ezt annak tulajdonitani, hogy megyénk nagyobb helyein is csak kevés és rosszul felszerelt boltok lehettek; legalább ide mutat a körülmény, hogy a mindennapi használatra szükséges némely cikkeket is, a megyénkivüli városokból kellett megszerezni; igy például a megye által szükségelt gyertya és iróeszközök 1790-ben sőt később is Szegeden és Aradon vásároltattak be „mivel itt helyben — ugymond a megye végzése — ilyes eszközök a boltokban nem találtatván, e részben a vármegye némelykor meg is szűkült.“

A marhatenyésztésnek ez időben az Erdélyből ide áttelepült örmények adtak némi lendületet. Tanusitja ezt

egyebeken kivül a megye által 1792-ben kiállitott bizonyitvány, mely szerint „ezen, a megyében pusztákat árendáló örmények, eleitől fogva nagyot segitettek a kereskedésnek ezen a részen (t. i. a megyében) való lábraállitásán és a szarvasmarháknak s nemesebb faju lovaknak tenyésztésén.“ De az e téren való emelkedés sokféle akadályokkal találkozott; igy a lakosság kevés volta, a forgalomba hozott pénz ingadozó becse, a belföldi marhák árának a külföldi marhák behajtása által eszközölt erőszakos leszállitása, s végül és különösen a bécsi kereskedő-társulatok által a magyarországi marhák vásárlásában üzött monopolium az emelkedést felettébb megnehezitették. Ezen akadályok teljes tudatával birtak megyénk rendei is, s nem egyszer irtak fel a kormányhoz azok elháritása végett. Különösebb figyelmet érdemel e feliratok közül az, mely 1794-ben keletkezett, és a melynek éle leginkább a bécsi kereskedelmi körök emlitett eljárása ellen volt intézve. „Mely szabad országban lehet azt méltó felindulás nélkül csak hallani is — ugymond a felirat — hogy egy külső országi társaság a kereskedést tetszése szerint akarja meghatározni? — A szabad kereskedés természetével ellenkezik, hogy a vevő szabjon törvényt. Tekintse a kormány, hogy ezen ország szabad és független, hogy a magyarországi érdekekre a kivitel betiltása iszonyu káros. Ne tartasson már tovább ezen szabad ország úgy, mint egy colonia a kereskedésre nézve, és a bécsi kereskedőknek markából vétessen ki.“

A mily elismerésre méltó a hang, az erély, mely e feliratban az ország s közvetve a megye érdekei mellett az akkori kormánynyal szemben nyilatkozik, épp oly meglepő, mert kivételes volt az Békésmegye rendeinél, kiknél a felsőség iránti feltétlen engedelmesség s alázat, az ország többi megyéi között leginkább otthonos volt.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A későbbi időkben azonban még csak kivételesen sem találjuk az erély ilyetén kifejezését, s a felsőség iránti servilismus annyira jellemző vonása volt sok időn keresztül a megye rendeinek, hogy önkénytelenül azon kérdés támadhatott mindenkiben: vajon megérdemli-e egy törvényhatósági autonom testület diszes és sokat jelentő nevét a megye, avagy nem-e egy tehetetlen s nemesebb fellángolásra képtelen testület ez, mely legfőbb dicsőségét abban találja, ha a felsőség iránti vak hodolatának lépten-nyomon kifejezést adhat?

Átalában a hazánkban második József reformjai által életre kelt szellemi mozgalom, s a franciaországi forradalmi események folytán támadt fölvilágosodás, megyénk rendeinél semmi tért sem foglalt. Mig másutt az 1790. évi nevezetes országgyülés óta jelentékeny eszmeforrongás volt tapasztalható, melyben a szabadelvű politikai irány nevezetes túlsulyban volt, addig nálunk Békésmegyében a tespedés szelleme uralkodott. Annál feltűnőbb tehát, hogy megyénkben a köznépnél találunk egy oly politikai mozgalom nyomaira, mely megyénk akkori szellemével egyátalán nincs öszhangban. Értem a Martinovics-féle társaság által országszerte támasztott politikai mozgalmat, e gyászos véget ért drámát, melynek főbb szereplői életükkel s szabadságukkal lakoltak a szabadelvű eszmék terjesztése körül kifejtett tevékenységükért. Az, hogy e társaság hatása megyénkre is kiterjedt, s hogy izgatása itt is megtermé gyümölcseit — okmányokkal ugyan nem, de hagyomány által bizonyitható. Kik voltak megyénkben az ugynevezett magyar jakobinismus tanainak hirdetői, kik voltak a megyénkben is támadt ilynemű mozgalom közvetlen előidézői — azt még a hagyomány sem tartotta fen; nem vélek azonban a valószinűség határain túllépni azon gyanitásommal,

hogy tekintve megyénk azon időbeli viszonyait, semmi ok sincs feltennünk, mikép a jakobinismus tanai megyénk — mondhatni — kivétel nélkül az uradalmi fenhatóság járszalagán vezetett értelmisége köréből találtak volna apostolokat; hanem a társaság ama főbb intézőit kell a megyénkbeli mozgalom szitóiul is tartanunk, kik a velünk szomszéd Biharmegyében laktak, és kiknek e közelségnél fogva módjukban állott megyénk kebelében is izgathatni. Ezek közől felemlithetem Kazincy Miklós biharmegyei esküdtet, Szlávy György ugyanottani főszolgabirót és Szlávy Jánost. Ez utóbbi Békésmegyében gyakran fordult meg, ismerősei látogatása végett.

S most térjünk a hagyomány által fentartott tény elbeszélésére.

A jakobinismus tanai átalában a felvilágosodás tanai lévén, önként következik, hogy azok különösen a műveltebb osztályoknál találtak viszhangra, s ebből kiindulva azt is megfoghatónak kell találnunk, hogy ott, hol e tanok a köznép soraiban jelentkeztek, annak ugyancsak értelmesebb, vagy is vagyonosabb része fogadta el azokat. A mult század végén Gyulavárosa németajku lakossága a jólét — aránylag — magas fokán állott, s igy történt, hogy a gyulai németajku jómódu polgárok között talált menhelyet a haladás szelleme. Mennyire terjedtek el közöttük az uj tanok, minő, vagy átalában volt e szervezetə a titkos mozgalomnak — tudva nincsen: de részeseik létezésük első jelét az által kivánták adni, hogy a megyei tisztikarnak, az uralkodó hatalom híveként s hivatalbeli szigoráról ismert egyik tagját: a járási szolgabirót orozva lelövik. E szándékukat két izben kisérlették meg akkor, midőn a szolgabiró Gyuláról Békésre ment, de tervük egyszer sem sikerült, a lövések nem találták a kiszemeltet. Maga a tény — természete-

sen — általánosan tudva volt, de a tetteseket kipuhatolni nem sikerült, s a merénylet titkos rugói talán soha sem kerülnek napfényre, ha egy németgyulai vagyonos pékmester halálos ágyán az őt gyóntató lelkésznek azon vallomást nem teszi, hogy ő a jakobinismus terjesztésére összeesküdött gyulai polgárok egyesületének szintén tagja, s hogy a szolgabiró ellen intézett két rendbeli merénylet ez összeesküdtek műve volt. A lelkész a gyónás meghallgatása után felhatalmazást kért a haldoklótól arra, hogy e dolgot a hatóságnak feljelenthesse, csak igy adhatván meg neki a bűnbocsánatot. A haldokló e felhatalmazást megadván, ennek nyomán akkoron sok németgyulai polgárnál a jakobinusok ugynevezett kathekizmusa meg is találtatott. Mi történt e polgárokkal, s mi átalában a vizsgálat következtében, — erről a hagyomány mit sem szól. Az összeesküdtek közül is csak egynek tartotta fen nevét: Glück, szintén vagyonos polgárét, ki azon időben egy gyulai vendéglő bérlője vol.[17])

Ime ennyiből áll az, a mit megyénkről a francia szabadelvü eszmék alatt támadt mozgalomra nézve feljegyezhetünk. Vajmi kevés ez, ha az ország más megyéiben uralkodott ilyetén eszmeforrongások mérvét tekintjük; de az, hogy megyénk is azok közé tartozott, hol az ujabb eszmék iránti fogékonyság hiányzott — éppen nem csodálandó, ha nem feledjük, hogy az értelmiség független osztálya, melyből a szabadelvü tanok legtöbb követőre találtak, nálunk teljesen hiányzott. Egyébiránt maga a kormány is mindent elkövetett, hogy a francia haladási eszmék terjedése az országban megakadályoztassék

[17]) Tomcsányi József hozzám intézett levele. — Az előadott eset az egyetlen adat, melyet a jakobinismus megyénkbeli működésére vonatkozólag kikutatnom sikerült. A megye jegyzőkönyvei ezen esetről mit sem tartalmaznak.

és hogy a francia nemzet tényei és törekvései, mint olyanok állittassanak a magyar nemzet elé, melyek a törvényes rend, az itteni eredetü monarchikus intézmények s a nemzeti alkotmány felforgatására irányozvák. S csodálhatjuk-e, ha a rendi uralom oly kiváló helyén, minő Magyarország volt, sikerült a francia forradalmi eszmék behatását annyira ellensulyozni, hogy utóbb határozott ellenszenv keletkezett irántuk; csodálhatjuk-e, hogy az elévülhetlen emberi jogokat kifejező ezen eszmék iránt a lelkesülés megszünt hazánkban, ha meggondoljuk, hogy a „testvériség s egyenlőség" örök-igaz elvét hirdető ezen tanok valósitása, az önmegtagadás szép, de nehéz erényét, s igy a rendi alkotmány elejtését feltételezte volna, — s csudálhatjuk-e különösen, hogy megyénkben ez okoknál s a már emlitett helyi viszonyoknál fogva, a szabadelvűség nemcsak hogy lábra nem kapott, hanem ellenkezőleg a francia nemzet világra szóló politikai s bölcselmi tanai a „csélcsapkodás," maga a francia nemzet pedig „a könnyelmü, hiu és bizakodott" megalázó epithetonnal illettetett[18]).

Ugyanezen tespedő szellem nyilvánult megyénk rendeinél másnemü, s különösen a nemzeti nyelv művelése ügyében kifejlett mozgalmakra nézve is. Midőn 1793-ban Szabolcsmegye a pesti magyar szinészet előmozditása tárgyában kereste meg megyénket, ez száraz egykedvűséggel jelenté ki, hogy „feleslegesnek" találja ez ügyben valamit tenni.[19]) Bihar és Sáros megye azon megkeresésére, miszerint „a megyék dolgainak magyar nyelven való folytatása, a nemzet diszét és közjavát eszközlő tárgy lévén," irjon fel Békésmegye is a nádorhoz, hogy

[18]) Megyei jegyzőkönyv 1801. A franciákat kisebbitő ilyen cimezések több helyt is találhatók a megyei jegyzőkönyvekben.

[19]) U. a. 1793.

a megyék jegyzőkönyvei ne deák, hanem magyar nyelven szerkesztve küldessenek fel a dicasteriumokhoz — azon végzés hozatott, hogy „ezen nemes vármegyének rendei sem szükségesnek, sem illendőnek nem látják az inditványhoz járulni,“ [20]) Hasonló fogadtatásban részesült Abauj megye átirata a pesti nemzeti szinészet állandóvá tételének előmozditása tárgyában,[21]) és több más ily tárgyu más megyebeli megkeresés. Ellenben helyén látták megyénk rendei a kormányt felkérni, „hogy mivel azt tapasztalják, hogy a szabadabb neveltetés káros az ifjuságnak, és hogy mig a szerzetes papok voltak a nevelők és tanitók, addig az ifjuság a jó erkölcsökben nagy előmenetelt tett,“ tehát állittassanak vissza több megszüntetett convictusok,[22]) s önérzetükkel megegyeztethetőnek találták, hogy a kormány azon rendeletét, miszerint külföldiek semmi szin alatt se vétethessenek fel nevelőkül a magán házakhoz, s hogy akik az ifjuság mellett már tényleg ilyen alkalmazásban vannak „vigyázó szem alatt tartassanak“ — készséggel végrehajtsák,[23]) siettek ugyancsak a kormány felhivására tiltó végzést hozni, hogy a francia nemzet termékei a megyében olvasmány vagy szini előadás tárgyai ne legyenek.[24])

Ilyen s ezekhez hasonló tények eléggé jellemzik megyénk politikai szellemét a mult század vége s a jelen század elejéről, s a közlakosság műveltségi foka sem volt kedvezőbb. Előitélet vallási és egyéb dolgokban még akkor virágzásban volt a nép körében.[25]) A nép elmaradott-

---

[20]) U. a. 1793.

[21]) Ugyanott.

[22]) Megyei jkönyv 1798.

[23]) U. a.

[24]) Megyei jkönyv 1798.

[25]) A katholikus céhek vonakodtak oly egyént kebelükbe felvenni, ki protestáns volt. Megyei jkönyv 1801. — Az előitélet egy másik nemét az is

ságát s erkölcsisége lazaságát az e korban erősen lábrakapott rablások és tolvajlások is mutatják. Ezek meggátlása végett a megye tett ugyan intézkedéseket, de kevés sikerrel, s kétséget nem szenved, hogy a közerkölcsiség e romlottsága nagyrészben a nemcsak teljesen elhanyagolt népnevelésben keresendő. A szolgabirák nem egyszer figyelmeztették a megyét e körülményre, kiemelvén a tanmód gyarlóságát s az iskolák elhagyott voltát,[26]) de a megye sokkal jobban el volt foglalva a csaknem folyton tartó háboruk okozta közigazgatási teendőkkel, semhogy egyébre is gondolhatott volna.

Egyről azonban semmi körülmények között sem feledkeztek meg megyénk urai, s ez! saját tekintélyüknek s kiváltságainak féltékeny megóvása, a mi egyébiránt amaz idők szellemének s intézményeinek természetes kifolyása. Ebbeli tulajdonságukkal csak kényuralmuk vetélkedhetett, melyet lépten-nyomon éreztettek a társadalom alsóbb osztályával, s tekintve az idők szellemét, mi lehet természetesebb, mint az, hogy hatalmukat az alsóbb osztálylyal, a testi fenyiték képében éreztették legnagyobb előszeretettel s igy leggyakrabban, annyira, hogy még a közgyűlési jegyzőkönyvek végzései is csak ugy suhognak a bottól.[27]) Hogy szolgabiró uraimék s

---

mutatja, hogy a gyulai timár céh egy Ecsegi Ignác nevü inast azért zárt ki kebeléből, mert egy elhullott ló megnyuzatása alkalmával, annak lábát tartotta. A dolog a vármegye elé kerülvén, az inas e céhbe visszavétetni rendeltetett, azon jellemző indokolással „hogy a sociális renddel nagyon ellenkezik, mikép ilyen dolog miatt (már a minőt t. i. Ecsegi elkövetett) valaki olyan mesterségből zárattassék ki, a mely mesterségnek éppen tulajdona a dögök bőrével való bánás.“ Megyei jkönyv 1797.

[26]) U. a. 1792.

[27]) Számtalan példa van rá megyénk ez időbeli jegyzőkönyveiben, hogy közigazgatási ügyekben a megyei rendek a botozás büntetését maguk határozták el, sőt nem egy esetben a beidézett feleken a közgyűlés folyama alatt hajtották végre a büntetést.

„esküdttársaik“ jegyzőkönyvi megbizás nélkül is nagy bőkezüséget fejtettek ki a pálcza osztogatásában, az annyira megszokott dolog volt még a későbbi sőt legujabb időkben is, hogy ép ezért rajtam kivül aligha fogja más is megemlitésre méltó dolognak tartani. Azt az előnyt azonban nem akarom elvitatni a pálca korától, hogy akkor az igazságkiszolgáltatás kevesebb papirba került mint most; — valamint az sem tagadható, hogy a hatósági tekintély csattanós alakban nyert kifejezést. De ne élceljünk ezen, a nemes ember által annyira kegyelt institutió felett, melynek megszüntetését még közülünk is oly sokan azon meggyőződésben fájlalják, hogy a nélkül Magyarország nemsokára elpusztul. Semmi sem nehezebb, mint a kor eszméinek, szellemének befolyása alól magunkat emancipálni. Oly ragadósak azok, annyira megvesztegetik itéletünket, hogy midőn különben káros uralmukat elfogadjuk és szolgálatukba szegődünk, ezt oly jóhiszemüséggel tesszük, mintha a legjobbat tennők. Forduljuk el tehát őseink fent elmondott gyengéitől, s pártatlanságunk sugallatát követve, emeljük ki azt is, a mi megyénk egykori uralkodó férfiai iránt az elismerés érzelmét költheti fel.

Ilyen érdeme — a többek között — megyénk azon időbeli rendeinek, hogy a nemzeti művelődés s különösen a nemzeti nyelv ügyét később, vagy is 1810 körül ép oly buzgósággal kezdték felkarolni, mint a mily közönyt tanusitottak iránta 1793—94-ben. Az 1805-ik törvénycikk alapján elhatározták, hogy fel- és lefelé csak magyar nyelvben fognak levelezni; elrendelték, hogy a lelkészek a nem magyar ajku községekben mentül gyakrabban magyar nyelven tartsanak predikációkat, hogy ugyanazon községek iskoláiban a magyar nyelvre kiváló gond fordittassék. A magyar szinészet állandósitása a főváros-

ban nem kevésbé foglalkodtatá megyénket; e célra magán adakozást rendezett, országgyűlési követeinek pedig utasitásul adta, hogy a cél elérésére munkáljanak az országgyűlésen, „mert, ugymond az idevonatkozó végzés, a magyar játszó szinnek megállapitása és dotatiója olyan tárgy, mely a nemzeti culturának és literaturának előmozditó eszközei közé tartozik.“[28]) Hasonló buzgalmat fejeztek ki a nemzeti muzeum létesitése körül a József nádor felhivására országszerte támadt mozgalom alkalmából.[29]) Ugyanezen időben egy magyar katonai akademiának (a később csakugyan létrejött Ludoviceumnak) felállitása is terveztetett, s megyénk itt sem késett a kitűzött célt szóval és tettel előmozditani.[30])

Elismeréssel kell megemlékeznünk megyénk rendeinek azon buzgólkodásáról is, melyet a megye javának közvetlen előmozditása céljából, a selyemtenyésztésnek meghonositása és felvirágoztatása körül kifejtettek. — A mult század végén egy állandó küldöttség neveztetett ki, melynek feladata volt a megyében némileg űzött selyemtenyésztést minél jobb lábra állitani, s annak előmeneteléről időnkint a megyének jelentést tenni. — E küldöttség egyik tagja a nagyhirű Tessedik Sámuel volt. Elrendeltetett továbbá, hogy a mely községekben azelőtt epreskertek voltak, azok ujból állittassanak vissza, s bennök a községek által hozzáértő kertészek tartassanak.[31]) Megemlitést érdemel, hogy a megye azon időbeli selyembiztosa: Blaskovics József, „a selyemtenyésztetésnek módjáról és hasznáról való beszélgetés“ cimű könyvet irt, mely a kormány által, mint hasznos és jeles

[28]) Megyei jkönyv 1811.
[29]) U. a. 1808.
[30]) U. a.
[31]) Megyei jkönyv 1796. aug. 30.

munka, a megyénknek pártfogásába s a közönség figyelmébe ajánltatott.

A selyemtenyésztés érdekében kifejtett buzgalom azonban sem akkor, sem a későbbi időkben nevezetes sikerrel nem járt, s e téren megyénkben csakis Tessedik volt képes feltűnő eredményeket felmutatni.[32]) Az érdeklődés átalános volt ugyan minden időben a selyemtenyésztés iránt, sőt Csabán 1792. körül selyemgyár is állott fen, melyben magánosok az önmaguk által előállitott selyemből kelméket gyártottak; de mindezen igyekezet tartós eredményre még sem vezetett, legfőképpen azért, mert a selyem-gubók eladásának állandó és nyereséges piaca nem volt. Igy történt, hogy a selyemtenyésztés fokonkint hanyatlott. 1804-ben a megye csak 93 frt 24 kr. tiszta hasznot vett be selyemért; 1817-ben panaszoltatik, hogy minden igyekezet mellett is a selyemtenyésztés kevés előmenetelt tesz; 1823-ban a selymészeti küldöttség nagyobb buzgalom kifejtésére utasittatik, de a következő 4 éven keresztül még is 2716 váltó forint veszteség mutatkozott.[33]) A csabai selyemgyár beszüntetésének oka az is lehetett, hogy a helyi viszonyok az Alföldön a gyáriparnak átalában valamint most nem kedveznek, ugy akkor sem kedveztek. A gyáriparbeli foglalkozás népünk géniusával is ellenkezett. — Megyénk lakossága kizárólag földmivelésre és állattenyésztésre lévén utalva, — különösen a mult században, midőn megyénk még sokkal néptelenebb s a mezei munkás oly keresett s ennélfogva jól fizetett volt, a gyáripar már a munkáskéz hiánya miatt sem honosulhatott meg.[34])

---

[32]) Zsilinszky M. idézett munkája 90. l. Haan L. többször id. munk. 76. l.

[33]) L. az idézett évbeli jkönyveket.

[34]) L. a megyének 1808. évben a kormányhoz intézett érdekes feliratát a „Fabrika ügy mibenlétéről.“

Az elmondottak s ezekhez hasonlók hozhatók fel arra nézve, hogy megyénk rendei a mult század végén s a mostani elején a közművelődés érdekeit sok részben méltányolták. De mindezeknél nagyobb jelentőséggel bir megyénk müvelődési érdekeinek előmozditására nézve azon mozgalom, mely e század elején a mezőberényi gymnasiumnak adott életet. A kezdemény dicsősége ez intézet létrehozásában Boczkó Dániel szarvasi lelkészt illeti, s hogy a később Szarvasra áthelyezett ezen gymnasium ma már hazánk legkitűnőbb ilynemű tanintézetei sorában foglal helyet, melyben sok jeles osztott és nyert ismereteket — azt az ev. egyház s magánosok bőkezüsége tette lehetővé. Békésmegye művelődésének legfőbb tényezői egyikét kétségkivül e főgymnasiumban birja.

S e kitérés után térjünk vissza megyénk rendeinek viselt dolgaihoz, melyek sok tekintetben legbiztosabb vezérfonalunkat képezik a megye művelődési viszonyainak vizsgálatában. Azon időkben, melyeket most érintünk, a „nemes vármegye volt leghivebb kifejezője a kor szellemének, s igy a megyei élet az, mely legtöbb anyagot nyujt a műveltségi fok megitélésére. Áttérek azon idők történeteinek megvilágitására, a melyek alatt Békésmegye különösen ugy szerepelt, mint a tespedés hazája, s mint az ugynevezett pecsovicsizmus eldorádója, éles ellentétben hazánk más megyéinek szereplésével, a melyekben a haladás fénye jelölte az utat egy jobb jövő felé. Megyénk e dicstelen szereplését a történelem is megörökitette, az önzés és hazafiatlanság szégyenitő bélyegét sütvén nemességére.[35]) E vázlatos előadásom utolsó lapjait megyénk közéletének e megrovás alá esett szakának az erre következett szabadelvű szellem felébredésének és diadalának kivánom szentelni.

[35]) Horváth M. Huszonöt év Magyarország történetéből I. 105. l.

III.

A Franciaországgal kevés megszakitásokkal csaknem húsz éven keresztül folytatott súlyos háborúk az 1809. évi bécsi békekötés által egy időre véget érvén, e kedvező körülményt Ferenc császár és király a birodalom összebonyolult pénzügyeinek rendezésére kivánta felhasználni. Ez időben a papirpénz, névszerinti értékének csaknem tized részére sülyedt le, s ez állapotot, mely mindent szerfelett megdrágitott s a kereskedelem és magánosok viszonyaiba mondhatlan zavarokat hozott, tovább tűrni lehetetlen volt, s igy történt, hogy a kormány e bajokon segitendő, a legkönyebb, de egyszersmind legrombolóbb eszközhöz nyúlt: kimondotta t. i. hogy a papirpénz névleges értéke olykép szállittatik le, miszerint a mi eddig száz forint volt, ezentúl lesz husz forint, s ekként a forgalomban volt 1060 millió forint értéke 212 millióra csökken. Hasonló értékleszállitás alá vettetett a rézpénz is, melyből 80 millió volt forgalomban, s e szerint a 30 krajcárosból lett hat, a tizenötösből három krajcár; a hat, fél- és negyed krajcárosok a forgalomból egyszerüen kiejtettek. Az ezeket elrendelő királyi pátenst az ország a fájdalom és keserűség hangos kitörésével fogadta, s a legtöbb megye annak végrehajtását az országgyűlés egybehivásáig felfüggesztette. Békésmegye azonban azok közé tartozott, kik a pátenst végrehajtását nemcsak fel nem függesztették, hanem azt minden ellenmondás nélkül elfogadták s annak foganatot is szereztek.[36]) E „loyalitásért“ megyénk a király által külön levélben meg is dicsértetett. — Feltétlen engedelmességének ujabb bizonyitékát adta Békésmegye akkor is, midőn 1812-ben a franciákkal ujból kitört háboru foly-

[36]) M. jkönyv 1811. marc. 15.

tatására a király — ismét pátens által — ujoncokat követelt a megyéktől. Ez alkalommal kijelentették ugyan megyénk rendei, „hogy el nem titkolhatják az iránt való nagy fájdalmukat, hogy a közelebb mult országgyűlésen ő felsége az állapotokat fel nem fedezte,“ — de — mint emlitém — a pátens mégis csak végrehajtatott, „azon határtalan bizodalomnál fogva — úgymond az idevonatkozó végzés — melylyel a megyei rendek ő felsége atyai szándéklatai iránt viseltetnek,“ — sőt midőn a későbbi években is, a háboru folyama alatt, több ilyes, ujoncok kiállitására vonatkozó pátens érkezett, azok mindenkor készséges végrehajtókra találtak megyénk rendeiben.

A feltétlen engedelmesség a kormányhatalom törvénytelen túlterjeszkedése ellen, s a lépten-nyomon elelkövetett alkotmánysérelmek irányában tanusitott közöny, tetőpontját akkor érte, midőn 1822-ben a király azon rendeletet adta ki, hogy az eddig váltópénzjegyekben fizetett adó, ugyanazon év november 1-től kezdve ezüstben, vagy is ama pénzjegyek harmadfélszer nagyobb mennyiségében fizetendő. E pátens kiadása körül azon eljárás követtetett, hogy az bepecsételve a főispánok utján küldetett meg a megyéknek oly parancscsal, hogy a levél előbb semmi szin alatt fel ne bontassék, mint november 15-én, a mikorra a pátens tárgyalása végett a megyékben közgyűlés tűzetett ki. Talán soha sem tett királyi rendelet oly hatást a megyékre, mint ez. Az elkeseredés alig ismert határt, s az ország valamennyi megyéje a hazafiui fájdalom jaj-szavát hallatá ezen ujabbi törvénysértés miatt, mely annál súlyosabb volt, mivel attól kellett tartani, hogy foganatosittatása esetén, különösen az adózó földnép tőkevagyonát, barmait s gazdászati eszközeit kellend elkobozni, átalában pedig, hogy a pátens végrehajtása az ország tönkrejutását eredmé-

nyezendi. Valamennyi megye tehát egyértelmüleg tagadta meg a végrehajtást, felirva a királyhoz, vonná vissza rendeletét s hivna egybe országgyűlést a bajok törvényes uton leendő orvoslása végett; átalában a megyék részéről ez alkalommal kifejtett jogos ellentállás,[37]) tán legjobb bizonyitéka annak, hogy nem ok nélkül ragaszkodik a nemzet az ősi megyei intézményhez, mint olyanhoz, mely a kényuralom alkotmányellenes célzásainak leghatályosabb ellensúlyozója. Békésmegye rendei azonban ezúttal sem tagadták meg magukat: az egész országban ők voltak az egyedüliek, kik a pátenst készséggel végrehajtották, nemcsak, hanem a királyhoz intézett feliratukban kijelentették, hogy a királyi levelet jobbágyi hivséggel fogadják, s köszönetet mondanak a fejedelem azon kegyelméért, hogy az ezüstben behajtandó adóból az ország kormányának költségeit s a katonaság zsoldját is pengő pénzben, vagyis harmadfélszerte nagyobb összegben kivánja fizettetni.[38]) Igaz, hogy a feliratban némi aggályuknak is adnak kifejezést megyénk rendei a királyi pátens végrehajtása körül fenforgó „nehézségek“ tekintetében, kérvén a királyt, hogy „a kereskedés előmozditására több és sikeres kanálisokat nyitni, s a kereskedés elfojtására szolgáló akadályokat elháritani méltóztasson,“ — de ha a felirat e része enyhitő körülményként átalában betudható lenne is, ez magán a tényálláson mit sem változtatna, s Békésmegye azon időbeli rendeit méltán rója meg a történelem hazafiatlan tettükért.

Fentebb jeleztem, miszerint 1810. körül a nemzeti nyelv ügyét a többi között megyénk is felkarolta, s annak érdekében több oly intézkedést tett, mely e dolog-

[37]) Horváth M. Huszonöt év. 106. s köv. l.

[38]) L. a feliratot 1822. okt. 15-ről.

ban előnyös szinben tünteti fel. A későbbi idők történeteinek vizsgálása lévén most feladatom, jeleznem kell azt is, hogy utóbb e tekintetben is hanyatlás állott be, a mennyiben a magyar nyelv terjesztésére tett amaz intézkedések később részben visszavonattak. Ugyanis az 1812-ben alispánul megválasztatott Vidovich György inditványára elhatározta a megye, hogy miután szükséges mikép a latin nyelv gyakorlása el ne hanyagoltassék, tehát annak használata a megyei törvényszék polgári osztályánál ujból visszaállittatik.[39]) Maga az inditványozó az akkori idők szellemének élő kinyomata volt; alázatos fölfelé, kényúr lefelé, kérlelhetlen ellensége minden ujitásnak s erélyes eszköze a kormányhatalomnak. E tulajdonokat jutalmazta meg benne a király akkor, midőn tanácsosává emelte. Bizonyosnak tekinthető, hogy ha volt ellenmondási hajlam a megyénél a magyar nyelv hátrányára tett inditványra nézve — ez utóbbit Vidovich kényúri hatalma előtt meghajolva emelte végzéssé.

Ime ily politikai irány uralkodott megyénkben amaz időkben, s itt önkénytelenül azon kérdés merül fel: mi lehet közelebbi oka annak, hogy mig más megyékben a nemzeti öntudat és haladási vágy érzete tört utat magának, addig nálunk Békésmegyében a tespedés sötét éjszakája ült tartós diadalt?

Hogy mily viszonyok állottak fen Békésmegyében a török uralom megszünését követett években — azt annak helyén kimutattuk, hangsulyozván azon körülményt, miszerint akkor, midőn a megye adományképpen Haruckern János György birtokába jutott, a török uralma előtti birtokos családok utódai birtokigényeiket igazolni nem tudván, megyénk ezen osztálytól teljesen megfosztatott, s ekként azon függetlenebb elemek, melyek me-

[39]) Megyei jkönyv 1817.

gyénkben a nemzeti érdekek s a fölvilágosultság legbuzgóbb előmozditói leendettek, innen elszakadtak. Igy történt azután, hogy a mult század ez eseményeitől fogva a Haruckern család s illetőleg az ennek leányutódai révén birtokosokká lett Wenckheim családbeliek nemcsak saját uradalmaikban, nemcsak a megyében, hanem a megye tanácskozási termében is ellentmondás nélküli hatalomra tettek szert, s hogy e családi uralom, szellemére nézve a kormányhataloméval egyezett — a dolog természetében fekszik. Ép ugy természetes, hogy a megye főispánjai már állásuk és hivatásuknál fogva is, ugyanily politikai irány képviselői voltak, s ha mindezekhez hozzávesszük, hogy azon időkben a birtokos főnemesek és főispánok a hatalom és dicsőség oly magas polcán ragyogtak, melyről a mai nemzedék alig tud magának képzelmet alkotni, — könnyen elgondolható, hogy ily körülmények között Békésmegye a szabadelvüség termő talaja egyátalán nem lehetett.

Ezek — röviden — azon körülmények, a melyek megyénk akkori közszellemének általános okait képezik.

Midőn a tespedés s az ugynevezett pecsovicsizmus megyénkben aranykorát élte, s midőn e szellemnek megfelelőn a kormány törvényellenes cselekményei oly készséges támogatóra találtak megyénk rendeiben, báró Bedekovich Ferenc volt a főispán. A megye azon határozatai, melyeket mint hazafiatlanokat előbb emlitettem, az ön főispánkodása idején hozattak; habár ő maga személyében nem mindig vett részt a cselekményekben, hanem inkább a már jellemzett Vidovich György alispán volt az, ki a közgyüléseket személyesen vezetvén, főtényezőként szerepelt a kérdéses határozatok létrehozásában. Bedekovichot 1825-ben Lánczy József váltotta fel a főispánságban, egy nagytehetségü férfiu, kiben széles

ismeretek — és törvénytudománnyal, erély párosult, s ki e tulajdonainál fogva mint a hétszemélyes tábla egyik tagja is kitünt társai között. Beszédei, melyeket a megye közgyűlésein tartott, szintén tanuskodnak jeles képzettsége s fényes elméje mellett. Ő alatta s még több éven tul is Vidovich volt az első alispán; második alispán pedig Rossy Albert, egy müvelt, ritka jellemü férfiu, az előtt a megye jeles főjegyzője, kiben sok hajlam volt a szabadelvűség iránt, a nélkül azonban, hogy ennek elleneivel szembeszállani elegendő bátorsága lett volna. A főjegyzőt, b. Rudnyánszky Sándort, magánérdekei szintén a hatalmasak táborába vonták. E férfiak állottak a megyei tisztikar élén akkor, midőn Lánczy főispánná lett; felettük pedig, ki a megyei dolgok legfőbb tervezője és irányadója volt: báró Wenckheim József, egy nagyhatalmu és sok gyakorlatiassággal biró olygarcha, a Wenckheim család seniora, ki — ugyszólván — egymaga képviselte a megye statusát s egyuttal családja érdekeit is. A Wenckheim család többi tagjai nem laktak a megyében s igy nem is vettek részt a megyei ügyek intézésében, melyeket a főispán b. Wenckheim József sugalmazását követve, a despotikus Vidovich hűséges segédkezése mellett vezetett. Meg kell még emlitenem, hogy a kisbirtokos nemesség megyénkben ekkor mindössze a szentgyörgyi Horváth testvérekből, a már emlitett Rossy Albert másod alispán és Cseh Ferencből állott. A Horváthok szintén a megyén kivül laktak, Cseh Ferenc pedig szellemileg korlátolt, anyagilag rongált viszonyu ember volt, s mert kinevezéstől függő hivatalba óhajtott jutni — feltétlen hive is a főispánnak. Az uradalmi tisztek közül Sztachó János és Nagy Márton voltak a befolyásosabbak. A tisztikar a hatalomtól függött, nemcsak azért, mert szegény sorsu egyénekből ál-

lott, hanem azért is, mert Békésmegyében a főispánok önkénykedéséből hosszu időn keresztül tisztujitás nem tartatván, a tisztviselők előmenetele a főispán akaratától függött. A megyegyűléseken szavazati jogot gyakorolt alsó rendű nemesség számba szintén nem vehető, mert ez kellő vezetés nélkül épp oly vak eszköz volt a hatalom kezében.

A most vázolt viszonyok állottak fen akkor is, midőn a kormányhatalom iránti odaadás annyi ténye, a tespedés éveinek oly hosszu sora után, az öntudatra ébredés első csillámai jelentkeztek. Az 1826. év april 11-én tartott megyei közgyűlésen visszavonatott azon határozat, mely szerint a törvényszék polgári osztályánál a magyar nyelv helyett a latin hozatott be. „A rendek közönségesen meggyőződve vannak, — ugymond a közgyűlés — hogy az anyanyelvnek pallérozása a nemzeti boldogsággal oly szorosan vagyon összecsatolva, hogy a hazafiuságnak szent kötelességei közé méltán számláltatnak azon módokra forditandó figyelmek is, melyek a fentebb emlitett célnak elérésére szolgálnak, s ennélfogva a foganatban levő azon végzéstől, melynél fogva a polgári törvényszékek deák nyelven folytattattak .... ezennel egészen elállanak a rendek és a régi szokást egészen helyreállitják.“ A másik olyan tény, mely az ébredés előjeléül tekinthető, szintén az 1826. évben fordult elő, s a mennyiben a megyénkben uralkodott férfiak hatalma egyenes megtámadásának első példáját mutatja — méltán megérdemli kiválóbb figyelmünket. — Az eset a következő.

Azon időben 1825-től 27-ig országgyűlés volt, melyen Békésmegye követei Vidovich György első alispán és Horváth János királyi kamarás voltak. 1826. april havában — tehát ugyanakkor, midőn a magyar nyelvre

előnyös végzés hozatott — Vidovich György odahagyván az országgyülést, lejött nehány hétre Gyulára a nélkül, hogy erre a megyétől engedélyt nyert volna. Itthon tartózkodása idejére azonban, éppen megyei közgyűlés tűzetett ki, minélfogva Vidovich megüzente Rosty Albert másod alispánnak, hogy ő kiván a közgyűlésen elnökölni. Rosty azonban visszaüzente, hogy e kivánság a dolgok rendjével meg nem egyeztethető, mert Vidovich most követ és nem alispán, tehát ő magának tartja fen az elnöklés jogát mindaddig, mig Vidovich a követségről le nem mond. Egyébiránt be fogja jelenteni az esetet a közgyűlésnek, s ha ez eleget kiván tenni Vidovich óhajának, megfogja hivatni az elnöklésre.

Rostynak némi befolyása lévén, a közgyűlés nemcsak nem hivta meg Vidovichot elnökölni, hanem egy szolgabirót s egy esküdtet küldvén ki, ezek által azt a kérdést intéztette hozzá, mi okból hagyta el az országgyűlést a megye engedelme nélkül? — mire Vidovich nagy zavarba jövén, hirtelenében azt a meg nem gondolt választ adta, hogy őt a főispán küldte le a megye pénztárának megvizsgálása végett, mivel a főispán meg akar győződni, rendben van-e a cassa?

Erre — természetesen — Rosty magát sértve érezte, s felkérte a megyét, intézne kérdést a főispánhoz az állitás valódisága iránt; kijelentvén egyúttal Rosty, hogy ő, mig alispán, a pénztárt más által megvizsgáltatni nem engedi, s ha a főispán csakugyan Vidovichot bizta meg ama teendővel, lemondasát fogja benyujtani.

A főispán, a megye által megkérdeztetvén, nem akarta cserben hagyni leghivebb emberét, s Vidovich állitását megerősitette. Erre Rosty lemondását a főispánnak elküldte.

E közben azonban Rostyt nagyszámú barátai arra

kérték, venné vissza lemondását. E kérést egy közelebbi közgyűlésén a megye is kifejezte, s Rosty nem állhatván ellent a bizalom szavának, megirta a főispánnak, hogy lemondását vissza veszi.

A főispán nem késett az első ellenszegülést gyökerében kiirtani; Rosty lemondását elfogadottnak nyilvánitotta, s másod alispánul b. Rudnyánszky Sándor főjegyzőt helyettesitvén, ez utóbbinak meghagyta, hogy a megye pecsétjét azonnal vegye át Rostytól. E rendeletében a főispán egyenesen kijelentette Rudnyánszkynak, hogy ha Rosty elnöklete alatt továbbra is mint főjegyző tollat visz — az ő kegyelmére többé ne számitson. A főispán egyébiránt ezen intézkedéséről a megyét is értesitette, hol az ügy tárgyalás alá vétetvén, a karok és rendek Rosty iránti ragaszkodásuknak ujabb kifejezést adtak ugyan, de mert a főispánjuk s közöttük fenálló jó viszonyt fentartani kivánták, vagy jobban mondva, mert a főispánnal szembe szállani nem volt bátorságuk — Rosty ügyét egészen elejtették.[40]) Ez utóbbi ezek után a megye pecsétjét átadta a főjegyzőnek, s e veresége után a megyéből elköltözött. — Ez volt lefolyása s vége a megyében uralkodó kényúri hatalom ellen irányult első ellenszegülésnek; de a kezdemény megtörtént, a jövő magva el volt vetve és csirát is vert, mert az emberek többsége utóbb átlátta a Rostyval történt méltatlanságot s nem tudta azt felejteni.

Ezek teszik nevezetessé az 1826. évet megyénk politikai életében, de a későbbi szabadelvűség mintegy előpostáiul tekinthető ezen események, korántsem ingatták meg a hatalmasok befolyását az ügyek vezetésében; sőt

---

[40]) L. megyei jkönyv 1826. szept. 28-ról, hol az érdekes eset tüzetesen befoglaltatik. — Tomcsányi József főispán hozzám intézett levele is érinti e dolgokat.

még több éven keresztül ugyanazon tényezők tartották meg az uralmat s gyakorolták azt a régi szellemben.

Az 1828. évi átalános tisztujitás legjobb bizonyitványát képezi ennek. Harminchat éven keresztül nem tartatott tisztujitás megyénkben; az ezen idő alatt üresedésbe jött tiszti állomások mindig a főispánok által töltettek be helyettesités utján. Hogy ez a főispáni hatalom emelésének egyik legbiztosabb módja volt — alig kell emlitenem. A szóban levő tisztujitás tehát valódi eseményt képezett, melyet a legélénkebb érdeklődés kisért; nem azért, mintha valami nagyobb fordulat jelét látták volna benne, hanem mert az ujdonság vonzerejével birt. A megyebeli nagybirtoku főurak gazdag nemzeti öltönyökben jelentek meg, a szomszéd megyékből is számosan jöttek el, s a közgyűlést az akkori szokásokhoz képest sok alakiság tarkitotta. De maguk a választások csak névleg voltak ilyenek. Báró Wenckheim József, ki szinte jelen volt a közgyűlésen, a főispán jobbján foglalt helyet, s bárkinek nevét hangoztatta is a közönség a főispán mindig azt kiáltotta ki megválasztottul, a kinek nevét a báró sugta fülébe.

Ekként e tisztujitáson a tisztviselők előbbeni állomásaikban részben megerősitettek, részben fokozat szerinti előléptetésben részesültek, azzal a kivétellel, hogy másod alispánul Cseh Ferenc választatott meg, vagy jobban mondva neveztetett ki, s ez is csak azért, mert a hétszemélyes tábla elnöke ajánlotta őt a főispánnak. Ezen úgynevezett tisztujitáson léptettetett elő Novák Antal első aljegyző főjegyzőnek, a mi azért érdemel különös felemlitést, mert a későbbi idők szabadelvű törekvései e férfiuban öszpontosultak.

Az 1830-ik év örökké emlékezetes marad megyénk politikai életében. Ezen időpont az, mely a szabadelvű

iránynak Békésmegyében lett maradandó megállapitását jelzi. Mielőtt azonban e nevezetes fordulatot s a további fejleményeket előadnám, szükséges némely előzményeket röviden megemlitenem, a melyek a helyzet ily gyökeres átalakulásának előmozditó okai voltak.

Egyikét ezen okoknak Novák Antal egyéni tulajdonai s a megyei életben elfoglalt sajátos helyzete képezik, a melyek már első aljegyző korában kiválóbb figyelmet költöttek fel egyénisége, s szép reményeket politikai jövője iránt. Tehetsége, rendkivüli szorgalma s hatalmas jegyzői tolla korán biztositottak neki befolyást a megyénél, s a főispán kedvencévé is tevék. Hozzájárult ehez, hogy a megyei rendek nehány befolyásosabb tagjával rokoni viszonyban állott. Mindezen előnyöket azonban már csak fiatal koránál fogva sem érvényesitheté kezdetben, s igy benne a hozzá közel állók egyelőre a szebb jövő egyik leendő fontos tényezőjét tekinték.

Másik előmozditó oka a bekövetkezett változásoknak volt, hogy b. Wenckheim József 1830. első felében meghalt, s vele együtt az eddig uralkodott hatalom legfőbb oszlopa kidőlt.

Novák Antalnak főjegyzővé lett előléptetése tekintélyének s befolyásának csak növelésére szolgált. Egyéni hatása nagyobb tért kezdett foglalni, s csakhamar kivehető volt, hogy körüle többen csoportosulnak, önkénytelen elismeréseül annak, hogy benne vezérüket kivánják tekinteni. A megyénkbeli politikai irány jövő átalakulására nézve kedvező e viszonyokhoz hozzájött még az is, hogy ép ez időtájt ütött ki Párisban az úgynevezett júliusi forradalom, s ennek eseményei hazánkban ujab szikrát szórtak a kedélyekbe, s a felujult demokratikus szellem ezúttal megyénkben is érezhetővé lett.

Ily körülméuyek állottak fen tehát, midőn a szep-

temberre hirdetett koronázási országgyülésre küldendő követek megválasztatása forogván kérdésben megyénknél is, mindenki érezni kezdte, hogy ez országgyülésen Békésmegyét az uj szellemnek megfelelő követek által kellene képviseltetni.

Ez irányban az izgatás csakhamar meg is indult, a küldendő két követ egyikéül Novák Antal jelöltetvén ki. Báró Wenckheim Béla és Tomcsányi József — akkor a megye ifju és szabadelvü képviselői, most hazánk kiváló férfiai — továbbá Szombathelyi Antal és Omaszta Zsigmond, e mozgalom főtényezői voltak, s midőn Láncy, a főispán, Novák mellé másik követül a pecsovics Cseh Ferencet kivánta, mindent elkövettek, hogy ez meg ne választassék. Szóban voltak még gr. Eszterházy Mihály és Vidovich Ferenc, a még mindig alispán fia is, kik közül a másik követ választandó volna, de megállapodás egyikben sem történt. Ily körülmények között nyilt meg a követválasztási közgyülés, midőn azon b. Rudnyánszky Mihály szentandrási birtokos és ellenzéki hirben álló tolnamegyei táblabiró is megjelenik; mire a szabadelvűek az uj jövevényt karolják fel, s Novákkal együtt a megye követéül meg is választják. És ez volt első diadala Békésmegyében a haladó pártnak.

Téves tehát azon, napjainkban sokak által elfogadott vélemény, mintha a liberális párt első győzelme az 1832. évben végbement tisztujitás lett volna. Téves nem csak azért, mert — mint emlitém — a párt az 1830-iki követválasztáskor érvényesitette magát legelőször, hanem azért is, mert az 1832-iki tisztujitás nem a politikai pártok, hanem a családi érdekek küzdelme volt. Hogy megyénk liberális pártja nem e tisztujitáskor jött tulsulyba, leginkább az bizonyitja, mikép Novák Antal — a liberális párt feje — továbbra is főjegyző maradt, alispá-

nok pedig Cseh Ferenc és Horvát Antal lettek, kik ellen, mint ósdi táblabirák ellen, éppen a szabadelvűek képeztek erélyes ellenzéket több éven keresztül.[41]) Valószinű azonban, hogy a téves hit onnan keletkezett, mert Vidovich György éppen az 1832-iki tisztválasztáson maradt ki az alispánságból, s a pecsovicsizmus e fölkentjének ezen mellőztetése legtartósabb nyomokat hagyván az emberek emlékezetében, az ő uralma megszüntét tekintik forduló pontnak megyénk politikai életében.

A szabadelvűek 1830-ik évi sikere sokakat hozott a párt zászlaja alá, s legtöbbet azok közül, a kik eddigelé határozottan egyik párthoz sem tartoztak. B. Wenckheim József halála után e főuri családbeliek közül egyedül b. Wenckheim Béla lévén tényező a közéletben, az uradalmak tisztjei csakhamar őt kezdék zászlóvivőjükül tekinteni, vagy legalább is tartózkodtak irányában, mint a felettük álló család kiváló tagja irányában, ellenzéki állást elfoglalni, s igy, miután b. Wenckheim Bélát tehetsége és szabadelvű szelleme mellett, megnyerő egyéni és nemzeties modora is felettébb népszerüvé tette, a haladó párt befolyása és ereje hovatovább nagyobb tért foglalt.

Ezután Békésmegye mindig liberális volt, s a politikai vitatkozások s ezek nyomán keletkezett követi utasitások mindmegannyi tanuságai a szabadelvűség meghonosulásának megyénkben. Különösebb megemlitést érdemelnek azon követi utasitások, melyek az 1832. évi országgyűlésre szóllanak, s melyek szababelvűség tekintetében örökbecsűek maradnak. Ezek Novák Antal főjegyző eszméi szerint s vezetése mellett b. Wenckheim Béla és Tomcsányi József, akkori tiszteletbeli aljegyzők, közre-

---

[41]) Tomcsányi főispán idézett levele.

működésével, s a bennök foglalt elveknek az országgyűlésen ugyancsak Novák Antal s mellette Szombathelyi Antal méltó képviselői voltak. Említést érdemel továbbá a megye azon végzése is, melyszerint az 1830-iki félbenszakadt országgyűlés által meg nem szavazott adók kivetése s behajtása, tekintettel arra, hogy az akkor uralkodott cholera-járvány miatt az országgyűlés egybe nem ülhetett — elrendeltetett ugyan, de a befolyó adónak a királyi pénztárba való szállitásától a megye pénztárnokai eltiltatnak. E végzésétől a megye csak a kormányhatalom beavatkozása után állott el, de mig el nem állott, nagy feltünést okozott az országban. S végül meg kell emlitenem azon feliratot is, mely az örökváltság tárgyában intéztetett a kormányhoz és a mely felirat Szirmay Ádám — egy különben szelid kedélyü ember — képében királyi biztost hozott megyénkre. Midőn e felirat miatt vizsgálat tartatott, az ezen alkalommal kihallgatott egyének közül csak egy tagadta meg részességét e felirat létrejöttében; a többi elég határozott jellemmel birt tényét a hatalommal szemben is fentartani.

A szabadelvű párt ezen uralmának további folyamában az országgyűlésen is megszilárdult a vélemény, hogy Békésmegye a szabadelvű haladás zászlajának hű követője, s épp e kedvező vélemény inditotta a kormányt arra, hogy az ilyetén erőre kelt szabadelvűség ellensulyozását megyénkben megkisértse. E végből Láncy József főispánnak e méltóság meghagyatván, 1836-ban Acél Antal neveztetett ki a megyébe administratornak. Ez egy nem minden tehetség nélküli, de indulatos természetü, s a közigazgatás terén járatlan egyén volt, ki mindent megkisértett ugyan, hogy feladatának megfeleljen, de a szabadelvűek erélyes magatartása miatt annyira siker nélkül, hogy a legközelebbi tisztujitáson az ő és

pártja minden erőködése dacára is, Novák Antal és b. Wenckheim Béla lettek alispánokká. E győzelem következése nem csak az lett, hogy az administrator és emberei a mindenkép túlsulyra jutott szabadelvűektől lépten-nyomon vereséget szenvedtek, hanem az is, hogy végre Acél Antal ily dicstelen szereplés után a megyéből el is tétetett, s helyébe 1842-ben gróf Károlyi György neveztetvén ki főispánná, a szabadelvűség zavartalan uralma végleg meghonosulhatott.

Ezentul 1848-ig tehát a megye élén folyton szabadelvű férfiak állottak, s az országgyűlési követek is mindig ezek sorából választattak. Igy az $18^{39}/_{40}$-iki országgyűlésen b. Wenckheim Béla és Horvát Antal képviselték a megyét. Ez utóbbi Acél administrator bukása után szintén a szabadelvűekhez csatlakozott. Az $183^{3}/_{4}$-diki országgyűlésen ugyanazokat találjuk, de ez időtájt gróf Batthyány Lajos a főrendi házban az ellenzéket szervezvén, báró Wenckheim Béla lemondott a követségről, hogy a főrendi ellenzékhez csatlakozván, ennek erejét nevelje. Ugyanekkor Horvát Antal is lemondott, s helyükbe Szombathelyi Antal és Tomcsányi József választattak meg. Később, 1847-ben, ugyancsak Tomcsányi József, melléje pedig Tormássy János, akkori főjegyző lettek követekké.

Az 1848-iki események ideje sokkal közelebb áll hozzánk, semhogy azok vizsgálatába bocsátkoznom kellenék. Azon idők történetei jórészt a ma élők szemei előtt, sokaknak közrehatása mellett folytak le, s ha nem is foglalkozom velök, mindnyájunk szive és gondolata telve van a nemzeti dicsőség amaz idejének magasztos képeivel. A feladat, melyet magam elé tűztem, megyénk műveltségi viszonyainak feltüntetése volt hajdanunktól 1848-ig; feltüntetni a szellem emelkedését és hanyatlását me-

gyénkben oly rendben, a mint az emelkedést vagy hanyatlást jelző tények előfordultak ; feltüntetni ugy, a mint azokat adataim hézagossága, egy felolvasás szűk kerete és kevés tehetségem tennem engedék. Egy tanuságot azonban elhallgatni nem akarok, melyet az általam gyengén vázolt képből is merithetünk, s ez az, hogy mint mindenütt a világon, úgy nálunk Békésmegyében is, az egyéni s igy a közboldogulás is, a szabadság és fölvilágosultság vivmányaival jár karöltve.

HAJÓSSY OTTÓ.

II.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

I.

Elnöki beszéd.

a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egylet tárlatának megnyitásán tartotta:

Göndöcs Benedek,

apát és lelkész, egyleti elnök.

Igen tisztelt közönség! megyénk lelkes fiai és leányai! Az idő vasfoga mindent megemészt, az enyészet hulláma mindent magával ragad, mit a régészet mentő keze mükincsekben, a történelem örökitő szelleme könyvekben — az utókor részére meg nem őriz.

Mit a letünt századokból a jelenkor még felmutathat, mit a szakértő szenvedéllyel, a közszemlélő kiváló érdeklődés és figyelemmel tanulmányoz, az emberi szellem és müvészet remekeit, az ipar és munkásság különféle alkotásait, az állatnövény- és ásványország ritkább termékeit; mindazt a régészet barátjainak köszönhetjük. A történész igyekszik feljegyezni az eseményeket; jellemezni, leirni a kor kilünösségeit; megnevezni a tárgyakat, megbirálni azok célszerüségét, hasznát, értékét; — de a régész az, ki magát a leirt tárgyat az irók könyvével együtt megmenti az enyészettől, s átadja becses hagyományként az utókornak. A békésmegyei régész s művelődéstörténelmi egyletnek is az leend kiváló feladata, hogy felkutassa, egybegyüjtse mindazt, mi a tudomány, irodalom és müvészet, az ipar és kereskedelem, a gazdászat és földmivelés, a politika és közélet terén mint nevezetesség tünt fel, hogy megszerezze s követendő példa gyanánt az utókornak általadja a megyebeli kitünő férfiak arcképeit, életrajzát és müveit, hogy tanulságos képet állitson elé az állat- és növényország különböző fajainak azon ritkább példányaiból, melyek e megyében találhatók; — hogy természetben vagy legalább fényképekben megőrizze a koron-

ként változó népviseletet; hogy végpusztulástól megóvja a megyében található történelmi romokat, hogy megszerezze a megyére vonatkozó régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, czimereket, pecséteket vagy azok másolatát.

Még ma sokat megmenthetünk megyénk multjából, s annak nagyratörekvő fiainak életéből s iránymüveiből, népünk erkölcse — szokása — s viseletéből, mit később egyletünk közreműködése nélkül, a feledés sötét éje takarna, mit az óriási léptekkel haladó civilisatio a közmüvelődés érzékeny kárára nélkülözni kényszerülne.

Hogy ily célszerű egylet, mint közmüvelődési eszköz felállitása, megyénk kivánalmainak szinvonalára emelkedett, bizonyitja azon körülmény, miszerint a régebben felmerült eszme napjainkban ujolag napi kérdéssé válván, az a müveltebb körök osztatlan pártfogása és meleg részvétével találkozott.

Ezen meleg részvét bátoritotta a megyei régészeti bizottság elnökségét, midőn mult évi májushó 4-én tartott megyei bizottmányi gyűlésen azon kérelemmel járult a megyéhez, miszerint a régészeti tárlat részére a megyeháznál, más megyék példájaként alkalmas helyiséget engedni, s az ezer forinton megvásárlott Haan-féle régiség gyüjtemény megszerzéséhez — mely célra id. Mogyoróssy János ügybuzgalma folytán közadakozásból már 700 frt gyült össze, a nemzet mivelődési célból alapitott pénztárából 300 frtal járulni kegyeskedjék.

A megye bizottmánya megértvén a kor követelményét, szem előtt tartva a megye szellemi közmivelődés érdekeit, s figyelemre méltatva a hangosan nyilvánult közóhajtást, nemcsak a régészeti tárlat részére nyitott a megyeháznál alkalmas tágas helyiséget, hanem a kért 300 frtot is az emlitett pénztárból megszavazta.

Ezen készséggel nemcsak arról tett bizonyságot, hogy a békésmegyei bizottmány a közmüvelődés és a civilisatio barátja, hanem hogy a müvelődés és haladás előmozditása céljából nagyobb mérvü anyagi áldozatoktól sem rettent vissza, mely nagylelkű eljárása által méltóvá tette magát a

polgárosodás barátjainak tiszteletére, s az utókor elismerésére és hálájára.

Békésmegye a földmivelés terén hazánk első rangú megyéi között foglal helyet; földje istentől gazdag termő erővel megáldott Kánaán, az előállitott termények mennyisége és minősége, előhaladt földipara, dicséretes szorgalmáról tesznek tanuságot; a népnevelés terén is szép haladás mutatkozik, nincs községe, mely a tanitás jótékonyságát nélkülözni kényszerülne, — sőt már több pusztáin is találtatnak jól kezelt és berendezett iskólái; — erkölcsi életét tekintve megyénk megfelel nevének: területét vallásos, békeszerető, józan, munkás népek lakják, illő tehát, hogy a közművelődés fejlesztésének terén is, Abauj, Bihar, Vas, és Temesmegyék példáját követve, hol megyei muzeumok létesittettek — a kezdeményezők sorába lépjen.

Ily előzmények és felfogások hatása alatt hivatott egybe általam az alakuló gyülés, mult évi junius 18-án s nagy részvét és megyénk legjelesebb fiai hozzájárulásával, a bizottságilag kidolgozott alapszabályok némi módositásokkal elfogadtatván, a gyülés kinyilatkoztatta: miszerint az alapszabályok értelmében a békésmegyei régész és müvelődéstörténelmi egylet megalakult, egyuttal elrendelvén miszerint az alapszabályok megerősités végett a belügy- s a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz terjesztessenek fel.

Ezekután az egylet elnökét, tisztikarát, választmányi és tiszteletbeli tagjait választá meg, ezzel az egylet életbe lépett és működését megkezdette, mult évi julius 14-én tartott első bizottmányi gyülésben elhatározván, miszerint a régészeti tárlat aug 3-án vagy is a mai napon, elnöki beszéd, tudományos felolvasás, és a museumi tárgyak bemutatásával a a megyei közönség részére ünnepélyesen nyitassék meg. Tisztemnél fogva nekem jutott a szerencse, ezen szép irányú és nagyhorderejü culturai egylet alakulásának rövid vázlatát fővonalaiban az igen igen tisztelt közönségnek előterjeszteni.

Ezen kedvező alkalmat a közönség iránti kötelességszerü figyelemből, szives készséggel használom fel egyszersmind arra, hogy a foganatba veendő ünnepélyes megnyitás előtt tárlatunk részleteit elősoroljam.

Tárlatunk birja a jeles Haan ur becses régiség, gyüjteményét, melyet ügybuzgóság és áldozatkészség 1000 frtért szerzett meg az egyletnek, — a nagylelküleg adományozott Mogyoróssy János gyűjteményét, és jeles könyvtárát; — Titius Pius minorita atya növény és rákgyüjteményét; Haan ev. lelkész ur által legujabban ajándékozott több régészeti tárgyakat; továbbá az én szerény ásvány és kagyló gyüjteményemet, végre a megye zászlóit és pénzgyüjteményét.

Ezen alkatrészek képezik régészeti tárlatunk első alapját.

Az egylet vagyona a megye tulajdona, az egylet gazdagsága, Békésmegye virágzásának, az egylet pártolása Békésmegye értelmi előhaladottságának és műveltségének leend hévmérője.

Pártoljuk tehát az egyletet tömeges belépéssel, egyletünknek legyen tagja Békésmegye minden művelt lelkű fia, terjedjen a jó minél nagyobb körben, parányokból áll az egész nagyvilág, cseppekből képződött a tenger.

A mely régiségek, nevezetességek most elszórtan egyesek birtokában vannak és mint a régészet tengerének egy cseppjei jelentéktelenek, ajándékoztassanak, vagy ajánltassanak fel tárlatunknak, bármi találtatik jövőben a föld népe által, minek régészeti vagy műbecse van, szereztessék meg egyletünk javára és küldessék be tárlatunk igazgatóságához.

Gyarapitsuk habár parányokkal minden kitelhető módon tárlatunkat, pártfogoljuk azt a közművelődés áldozatkészségével, s rövid időn mindenki örömmel lépend tárlatunk termeibe.

Ha e mellett művelődéstörténelmi egyletünket szellemi pártfogásban is részesitendik megyénk kiválóbb tehetségei, megyénk szelleme fel fog frissülni, meg fogja ismerni multját, becsülni jelenét, és fog tudni lelkesülni az eszméért hogy minél többet adjon át az utókornak.

Isten áld meg egyletünket, hazánkat, királyunkat, és Békésmegye minden lelkes fiát és leányát!

II.

Elnöki megnyitó beszéd

a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egylet közgyülésén, Gyulán, 1875. augusztus 2-án.

Igen tisztelt közgyűlés!

Egy éve mult, hogy egyletünk a jövőbe messze kiható működését megkezdé, — s zászlója alá gyűjtve a megyének jobbjait, a legnemesebb eszmétől vezéreltetve, felkarolta azt a szent ügyet, melynek általános elterjedésétől nemzeti fenállásunk, jobblétünk, s szűkebb körben megyénknek felvirágzása feltételezhető felkarolta azt a szent ügyet, mely mindnyájunk közös kincse, s melynek terjedése vagy csökkenése, pártolása vagy hanyatlása: legbiztosabb jele saját érdekeink helyes felfogásának, legfőbb tényezője szellemi előhaladásunknak, s egyedüli célhoz vezető iránya, a felvilágosultsággal párosult tudományos és humanisticus eszmék és vezérelvek helyes tudatának, — s ez — a közművelődésnek nagyfontosságu kérdése.

A nemzetek létképessége és önállóságának megitélésénél, első és megcáfolhatlan bizonyitékul: a szellemi előhaladottságot kell tekintenünk, a teremtő észnek nyilatkozványait, ugy a politika, mint az ipar és nemzetgazdászat, a társadalmi és magánélet körében és terén.

Amily magas fokán áll valamely nemzet a szellemi előhaladottságnak: megfelelőleg oly magas fokon kell ott virágozni az anyagi jólétnek is.

Mert mig a szellemi erők egyes nagyfontosságu eszmék kifejtésén, megvitatásán, megvilágitásán működnek, addig oly nemzet, mely képes felfogni s megérteni a korszerű kérdések fontosságát és feladatát, ez eszméknek a gyakorlati téren érvényt szerezni, életet adni, szóval azt kivinni és létesiteni törekszik.

S ha valamely nemzet a különben korszerű eszmék iránt még csak érdeklődéssel sem viseltetik, szomoru bizonyitéka ez annak, hogy nem áll a társadalmi műveltségnek azon fokán, mely azon eszmék felfogása és megértésére szükségeltetik, — és ez már az erkölcsi hanyatlásnak, a veszni indulásnak jele.

„Korunkban csak azon nemzetnek van biztos jövendője, mely komolyan törekszik az általános műveltség szinvonalára emelkedni, s azon előre haladni.“

Mert végre is hiában van a tudomány, hiában volnának legelső jeleseink, kiknek lángelméje kijelölné az utat, mely tökélyesbbülésünk irányául szolgál, ha ez úton haladni, ha ez irányt követni, nem volnánk képesek.

Ezért szükséges, hogy a társadalmi élet tudománya, azok az általános ismeretek átszivárogjanak, vérré váljanak az egész nemzetben, — hogy a nemzet a közképzettségnek legalább oly mérvben legyen birtokában, mely mintegy jól kimüvelt földtalaj, a belé elvetett eszméket megteremni tudja, azok áldásaiban egyetemesen részesitvén az egész hazát, az egész nemzetet.

A társadalmi élet tudománya, a közképzettségnek feltételes forgalma: szorosabban véve maga a közművelődés.

A közművelődés terjesztése legcélszerűebben, de legkönnyebben is társadalmi uton eszközölhető, — és pedig kitűzött célu és meghatározott irányu társulás, egyletté alakulás nyomán.

Ily egyletté alakultunk Békésmegyében mi is, a közművelődés terjesztése és felvirágoztatása végett.

És egy társulat, mely egy megyének jelesebbjeit egyesiti ugyanazon célra, mely nem egy helyen, nem egyidejüleg, nem egy irányban, hanem folytonosan működik, buzdit, lelkesit, és utat tör a közönség minden rétegében, a tudomány és társadalmi ismeretek legfőbb ágaiban, — mely mig egyrészt ujjal mutat a multra, honnan tanulságot merithetünk, másrészt biztos kézzel vezérli a jelent, hogy megalkotni segitse a szebb jövőt; mely minden kornak és minden népnek

ritkaságait gyüjti, elemezi, ismerteti, hogy abból kivonhassuk magunknak azt, ami kizárólag nemzeti irányban előmenetelünkre hasznunkra volt, van, vagy a jövőben lehet; ily egylet müködése által a közművelődés igenis sikerrel terjeszthető; — s e közművelődés alapja a legszebb, a legbiztosabb; mert mig egyrészről a történelem fáklyája bevilágit a multba, és csodáltatja velünk annak emlékeit, másrészt a jelen korszerű eszméinek fejtegetése helyes utat tár fel előttünk, a melyen haladva, a tökélyesbbüléshez bizton eljuthatunk.

És ha e megye gyermekei egy közös kincs, egy gazdagon kamatozó örökség gyüjtésén munkálkodni, az önmaguk és utódaik iránti szent kötelességnek ismerik, járuljanak pártolásukkal az oly szerencsés alapon nyugvó megyei régészművelődéstörténelmi egylet céljainak kiviteléhez, s működésök a legmagasabb mérvben jutalmazva lesz, mert Békésmegye nemsokára ott fog tündökölni a müvelt felvilágosultság, a minden oldalu haladás, s az anyagi jólét virágzásának örvendő választottak között.

Visszatekintve a már lefolyt egyleti évre, teljes megnyugvással adhatunk kifejezést azon meggyőződésünknek, hogy egyletünk megtette azt, amit rövid fenállása idejétől fogva, a megyei közművelődés érdekében tehetett; — a jövőre nézve pedig kielégitő biztositékot látunk letéve tagjainak nemes buzgalmában, s megyei közönségünk lelkes pártolásában.

Egyletünk működési iránya mig egyrészt megyei jeleseink műveinek nyilvános felolvasása, másrészt megyei muzeumunk gyarapitására terjed ki, az előbbi és általában a szellemi működésről az egyleti titkár ur, — az utóbbi vagyis a muzeum gyarapodásáról a tárlati igazgató ur, s végül egyletünk vagyoni állásáról az egyleti pénztárnok ur fog kimeritőbb jelentést terjeszteni a közgyűlés elé.

Én pedig midőn elnöki megnyitó beszédemet befejezném, hálás köszönetet mondok az egylet nevében mindazoknak, kik akár szellemi akár anyagilag gazdagiták, elősegiték egyletünket, — hálás köszönetet mondok megyénk lelkes közönségének, mely egyletünk iránt kezdettől fogva oly élénk érdeklődéssel viseltetett, — hálás köszönetet mondok végül

érdemes tagjai és tisztviselőinek, kik mindnyájan oly nemesen igyekeztek betölteni önkénytesen vállalt kötelezettségeiket, — maradjon meg ez a lelkesülés, ez a jóakarat, és ez a pártolás egyletünk iránt továbbra is, és akkor nem félthetjük annak jövőjét soha ; és mint halhatlan Széchenyink mondja :

„Tegyen mindegyikünk amennyit tehet honáért, földieiért, s aki becsületesebben, elszántabban járandja utolsó lehelletéig a hazafiság pályáját, az legyen győztes, diadalmas !“

GÖNDÖCS BENEDEK
egyleti elnök.

III.

Titkári jelentés

a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi társulat első évi működéséről. Olvastatott 1875. aug. 2-án.

Mélyen tisztelt közgyülés!

Alapszabályaink IV. szakaszának 14. §-a a titkár kötelességévé teszi azt, hogy egyletünk tudományos működésének minden mozzanatáról évenkinti jelentést tegyen.

Van szerencsém ezen kedves kötelességemnek a következőknek előterjesztése által ezennel megfelelni.

Azt hiszem, hogy valami meglepő nagy eredményt nem fog várni a t. közönség egy oly zsenge egyesülettől, mely mindössze is csak egy év óta áll fen, melynek tehát ezen első évben kellett megküzdenie mindazon nehézségekkel, melyekkel természetszerint minden kezdet járni szokott. — Nekünk, t. közgyülés, ezen természetes nehézségeken kivül meg kellett küzdenünk egy már-már igen komoly szint öltött társadalmi bajjal is. Mindenki tudja, hogy egyesületünk keletkezésekor a politikai pártharcok minden közügyeinket elnyomással fenyegették, hogy ennek folytán kölcsönös féltékenység és hidegség fagyasztó hatása volt tapasztalható kissebb-nagyobb mértékben társadalmunk minden rétegeiben, ugy hogy ezen tisztán humanistikus és tudományos célu egyesületet is sokan pártszines szemüvegen keresztül voltak hajlandók tekinteni. Ezért a tagok száma csak igen lassan szaporodott.

De ez a baj, hála istennek, nem tartott soká. Megyénk lelkes fiai, kik felfogták a haladó kor hatalmasan intő szózatát, szép számmal csoportosultak a szent oltár körül, melyen kiki tehetségéhez képest nyujt áldozatot a helyesen felfogott hazafiságnak.

Most már vármegyénk minden vidékén dicsekedhetünk

szép számu tagokkal; majdnem minden község értelmesebb polgára sietett bejegyezni nevét, ugy hogy Békésvármegye 24 községe közül csak kettő nincs képviselve; de biztos reményünk van hozzá, hogy aki késik, az azért el nem marad.

Számszerint van 8 alapitónk 126 rendes tagunk kiknek diszoklevele már elkészült s részben el is küldetett, és végre 116 pártolónk, kik közt ismét vannak olyanok, akik a rendes tagok közé való lépésöket jelentették.

Pénzforgalmunk: bevétel . . . . . 1755 frt 47 kr.
kiadás . . . . . 1613 frt 96 kr.
maradvány . . . . 141 frt 51 kr.

Tagsági dijak és diszoklevelekért még kintmaradt 220 frt.

A választmány, mely az egylet ügyeinek igazgatása céljából választatott, ez év folyama alatt négy nyilvános ülést tartott és pedig háromszor nyilvános felolvasások kiséretében, mely alkalmaknál Gyulaváros t. közönsége fényes tanuságát szolgáltatta annak, hogy a közmivelődés iránt érzékkel bir. A siker azon határozat hozatalára bátoritá fel a választmányt, hogy ezentul nemcsak Gyulán, hanem a megye más nagyobb városaiban is hasonló felolvasásokat rendezzen. A folyó ügyek tárgyalása alkalmával 58 jegyzőkönyvi pont vétetett fel, melyekből a t. olv. közönség meggyőződhetik a felől, miszerint az egyes tagok hiven teljesitették kötelességeiket. Örömömre szolgál e helyen jelenthetni, hogy megyénk tisztikara kiváló érdekeltséget és buzgóságot fejtett ki egyletünk ügye iránt. Szeretve tisztelt főispánunk, méltóságos Tomcsányi József ur a megyei levéltárból a muzeumba áthelyezett tárgyak mellett szószólónk volt, azonkivül — tisztelettbeli elnök minőségében — két gyülésünkben vett részt. Tek. Jancsovics Pál alispán ur különösen a füzesgyarmati határban talált, s a szeghalmi szolgabiró ur által lefoglalt és feljelentett régi pénzek ügyében fejtett ki elismerést érdemlő buzgóságot. Hasonló lekötelező előzékenységet tapasztaltunk a főjegyző, a főpénztárnok és az egyes szolgabirák részéről is.

Amennyiben egyesületünknek tulajdonképen az a célja, hogy tagjai összegyüjtsék mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet, az ipar és kereskedelem, a gazdászat és földmivelés, a politika általában a közélet terén valaha mint me-

gyei nevezetesség tünt fel: annyiban munkásságunk leginkább odairányult, hogy a Haan Antal hazánkfiától megvásárlott, id. Mogyoróssy János, Titius Pius, Haan L. és Göndöcs Benedek urak által ajándékozott és már jobbára elrendezett műtárgyak számát szaporitsuk, s irántok a közönség figyelmét felköltsük. És e részben megyénk lelkes közönsége nagy segitségünkre volt, amennyiben — mint a muzeum bővebb jelentéséből kitűnik — tömegesen sietett adományaival gyarapitani a muzeumot, mely hetenkint kétszer volt nyitva a közönség tudvágyának kielégitésére.

Nevezetesebb ajándékokat tettek: nagyméltóságu Trefort Ágoston, m. k, vallás- és közoktatásügyi minister ur, aki „a magyar nemzeti muzeum római feliratos emlékei“ cimü monumentalis munkát; Báró Wenckheim László ő méltósága, aki a Körös-ásás alkalmával talált mammuthcsontokat; mgos Pulszky Ferencz ur, aki a nemzeti muzeumban több példányokban meglevő madarakból 66 darabot; mgos Ormos Zsigmond temesi főispán, aki az ő általa kiadott műveket. Ngos Szigeti Klementina asszony, aki egy sárga diszcirádás római vas alabárdot, középkori magyar hadi vassisakot, kigyla baltát és kiváló szépségű mamuthcsontokat volt szives ajándékozni.

A muzeum iránti érdekeltségnek tanubizonysága az is, hogy ez ideig 368 vendég látogatta meg. Vidéki tudósok közül: Cséplő Péter N.-Várad. Ormos Zsigmond Temesvár. Dr. Nogáll János N.-Várad. Géressy Kálmán Debreczen. Gr. Dezseffy Marcel Budapest. Ambrus József Szőreg. Márki Sándor Budapest. Erkel Ferencz Budapest.

A fővárosi komolyabb irányu sajtó részéről is elismeréssel üdvözölt szerény egyesületünk azonban nem csupán avégből keletkezett, hogy a Békésmegyében lelt műtárgyakat összszegyűjtse és muzeumában kiállitsa, hanem főképen azért, hogy azokat megismertesse, hogy ez által megyénk multja iránt a közérdeklődést felköltse, és hogy tudományos értekezések kidolgozása, felolvasása és kiadása által minél szélesebb körben terjessze el a közművelődés áldásait. Igy fogván fel feladatunkat már ez év folytán is rendeztünk nehány mivelődés-történelmi tárgyu nyilvános felolvasást. A választ-

mány elhatározta, hogy ezek a rendes tagok közt ingyen szétosztandó „Évkönyvben“ kiadassanak.

Legelső felolvasónk volt (1874. aug. 3-án) Haan Lajos alelnök ur, aki egy mult századi kézirat nyomán igen érdekesen tüntette fel Békésmegye azonkori földesurának b. Haruckern Ferenc udvarát, s ezzel kapcsolatban „Békésmegyének 1743—1758. évek közötti multját.“ — Folyó évi febr. 8-ikán tartott választmányi gyűlés alkalmával Horváth Sámuel v. tag olvasott fel egy ily cimü dolgozatot: „Milyen állást kell a magyar fajnak a jelen viszonyok között elfoglalnia hazánkban, ha jelenét, jövőjét be, és kifelé minden irányban biztositva látni óhajtja?“ Mely köztetszésben részesült mű felolvasása után ismét Haan Lajos lépett fel megismertetvén velünk „Az 1543-iki gyulai országgyülés történetét.“ — Ugyan e gyűlésen örömmel jelenté a titkár, hogy a legközelebbi választmányi gyűlés óta két ujabb dolgozat lőn nála bejelentve felolvasás végett. Ezeknek egyike Győry Vilmos v. tagtól „A nők műveltsége társadalmunk alsóbb osztályában.“ cim alatt már Pesten olvastatván fel, egyenesen az „Évkönyvbe“ vétetni határoztatott. A másik Hajóssy Ottó v. tagtól ily cim alatt: Mivelődéstörténet és a művelődés Békésmegyében“ a május 10-kén tartott választmányi gyűlés alkalmával lőn felolvasva hasonlóképen nagyszámu közönség jelenlétébe.

Ezeken kivül az egyletünktől kiküldött birálók által felolvasásra egyhangulag elfogadtatott Benka Gyula szarvasi tanár urnak ily cimű dolgozata: „Kristóffy György élete és jellemrajza,“ mely egy vidéki kiránduláskor Szarvason leszen felolvasandó.

A titkárnak azon szóbeli jelentésén kivül, melyet a Justh-család necpáli levéltárában Békésmegyére vonatkozó okmányokról tartott, s melyet a választmány kivánságához képest irásba is foglalt, még két nevezetes mozzanatot kell megemlitenem egyletünk tudományos törekvéseiből. Az egyik az, hogy Békésmegye multjára vonatkozó, s eddig még kiadatlan történelmi okmányok kiadása érdekében megtette az első igen fontos lépést, miután a mindnyájunk által tisztelt

Justh István ur szives volt a nyomatási költségek részbeni fedezését nagylelküen felajánlani. Az ő nemes példája alapos reményt nyujt nekünk arra, hogy megyénkben több hasonló Mecenasra is fogunk akadni, akik ezen szép vállalat létrehozatalához filléreikkel készörömest járulni fognak. — A másik, megyénk tudományos haladására nézve nem kisebb fontosságu lépés az, hogy az 1876-ban Budapesten tartandó ugynevezett „őstörténelmi és embertani congressuson" hol a világ minden müvelt országa képviselve lesz, a mi szerény egyletünk is fel akart lépni, s e végből a választmány elhatározta, hogy egy „békésmegyei ősleleti térképet" fog kiállitani, melynek elkészitésével már meg is bizta Haan Lajos, id. Mogyorossy János és Sztraka Ernő urakat. Egyuttal felhivta mindazon polgártársainkat, kik megyénk jó hirneve iránt érdeklődnek, hogy kő és bronzkori tárgyaikat a lelhelyek pontos meghatározásával beküldeni sziveskedjenek.

Ime, t. közgyülés, ezek azon főbb eredmények, melyeket szerény egyletünk első évi munkásságából felmutatni képesek vagyunk. Kétségen kivül szerény eredmény ez; de mi mégis dicsekszünk vele, mert a mi tagjaink, barátaink, testvéreink munkája hozta létre. És azon reményben élünk, hogy minden igazságos ember csak méltánylattal fog szólhatni e tiszteletre méltó munkában tanusitott törekvéseinkről.

Lesz-e a jövőben ezen szerény törekvésnek méltó sikere; az főképpen két igen fontos tényezőnek összeműködésétől függ. Egy részt a foglalkozó tagok további buzgó munkásságától, másrészt a közönség meleg részvételétől és pártolásától. Az elsőben nincs okunk kételkedni, a másikban bizunk, hogy jövőre sem fog lankadni, sőt — amennyiben az elősoroltakban némi biztositékot is nyert — inkább növekedni fog.

Ha ez megtörténik, ha különösen szellemileg és anyagilag megáldott előkelőbb polgártársaink és testvéreink, kik közül soknak közreműködését eddig is őszinte fájdalommal nélkülözni kénytelenitettünk, szerény társaságunkba sorakozandnak, akkor bátran kockáztatjuk azt a jóslatot, hogy ez az Egyesület megyénk szellemi képének nem sokára nyiltabb

és nemesebb kifezést fog kölcsönözni, és hogy nemcsak megyei, hanem általában nemzeti művelődésünk, tudományos haladásunk jelentékeny tényezőjévé fogja magát kinőni.

A mi hogy bekövetkezzék — szivünkből kivánjuk.

ZSILINSZKY MIHÁLY.
a társulat titkára.

IV.

Jegyzőkönyve

a békésmegyei régész- és müvelődéstörténeti egylet alakulási közgyülésének. Felvétetett Gyulán 1874. juniushó 18-án.

Jelen voltak: Göndöcs Benedek apát és lelkész, Jancsovics Pál megyei alispán, Vadász Manó békés-csongrádmegyei tanfelügyelő, Novák Kamill kir. törvényszéki elnök, Janó Sándor kir. ügyész, Hajnal Ábel békés-bánáti helv. hitv. esperes, Szécsényi Lajos kigyósi lelkész esperes, Haan Lajos csabai ev. lelkész, Tatár János szeghalmi ref. lelkész, Horváth Sámuel t.-komlósi ev. lelkész, Hajósi Ottó megyei főjegyző, Dr. Kovács István megyei főorvos, Parti Ferencz megyei főpénztárnok, Szulimán István megyei főszámvevő, Asztalos István békési szolgabiró, Dobay János Gyula városa polgármestere, Szucsu Béla gyulai helyettes szolgabiró, Just Gyula megyei aljegyző, Pusztai Ádám megyei alpénztárnok, Oláh Sándor és Márki István gyulai kir. törvényszéki birák, Keller Imre, Vilim János, Fábry Márton, Ormós János ügyvédek, id. Mogyorósi János, Desewfy Ede, Czingúlszki József árva-gyám, Biró Emil és Grócz Béla segéd-lelkészek, Léderer Lajos városi mérnök, Fridrich Mihály városi alkapitány, Dömény Lajos takarékpénztári pénztárnok, Tatay János tótkomlósi gyógyszerész, Gremsperger István gazdász, Mojsisovics Lajos árvaszéki jegyző, Karasiay Kornél megyei bizottsági tag, Oláh György városi tanácsos, Plank Alajos, Szieber Nándor. Hermann Hugó, Domokos János, Richter József gyulai tanitók, Miskey-Jugovics Béla, Szikes András, Trucker József jogászok, Parván Miklós, Ács János, segédtanitók.

1. Göndöcs Benedek apát és lelkész a régészet és müvelődéstörténet iránt érdeklődő s szép számmal egybegyült tagokat — mint az egyletté alakulásnak inditványozója, s az

alakuló közgyűlésnek összehivója — szivélyesen üdvözölve, majd az egylet célját, s annak úgy helyi mint általános közművelődés szempontjábóli horderejét szép szavakkal ecsetelve, az alakuló közgyülésre megjelent tagokat ideiglenes elnök, és titkár valasztására hivja fel.

Igeiglenes elnökül Göndöcs Benedek apát és lelkész, jegyzőül pedig Dr. Kovács István megválasztatnak.

2. Ideiglenes elnök Göndöcs Benedek apát és lelkész a régész és müvelődéstörténeti egyletnek, általa szerkesztett alapszabályainak javaslatát tárgyalásra kitűzvén, az 1. 2. 3. 4. 5. 6. §-ok változatlanúl elfogadtatnak. A 7-ik §. következő kitétele „rendes tagok azok, kik három éven át, évenként 3 o. é. forint fizetésére kötelezik magukat“ következőleg pótoltatik.

Rendes tagok azok, kik három éven át évenként 3. o. e. forint fizetésére magukat kötelezik, a mely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával a három év elforgása előtt is megszűnik.

3. A 8. és 9. §-ok változatlanúl meghagyatnak, a 10-ik §. mely a választmányi tagok számát 12-ben állapitja meg következőleg módosittatik.

Az egylet ügyét az igazgató választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztviselőkből áll, kiket a közgyűlés az alapitó és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

4. A 11. 12. és 13. §-ok változatlanúl elfogadtatnak, a 14-dik §. azonban, mely a titkár teendőit körvonalozza következőleg bővittetik.

Jelentést tesz a köz- és választmányi gyűléseken az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról, az egyleti tagok névkönyvét kezeli, az egylet által kiadandó évkönyveket szerkeszti stb.

5. A 15. és 16-ik §-ok változatlanúl meghagyatnak, a 17-ik §. azonban következőleg módosittatik:

Az ügyész az elnöktől nyert meghatalmazás folytán törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

6. A 18-ik §. érintetlenül hagyatik, a 19-ik §. azon kitétele azonban: „a választmány határozza el, hogy az

ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesitessenek, vagy visszaadassanak" következőleg módosittatik:

A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el vagy értékesittessenek.

7. A 20-ik §. következőleg változtattatott:

A választmány határozat hozatali képességéhez az elnökkel együtt, 11 tag jelenléte szükséges.

8. A 21. §. érintetlen hagyatván, a 22-ik §. mely a választmányi tagok jogait és teendőit szabályozza, pótoltatik következőleg:

A felolvasást tartani akaró, az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmánynyal megbiráltatja.

9. A 23-ik §. mely a gyűlések tartására vonatkozik következőleg módosittatik:

A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak.

Minden következő §-ok változatlanul elfogadtatnak

10. Az alapszabályok ekként történt megvitatásával és elfogadásával, az egylet, ideiglenes elnök Göndöcs Benedek által, a fentnevezett szabályok alapján megalakultnak kimondatott, s a mennyiben az elnök és titkár csak a megalakulás tényére választattak meg ideiglenesen, elnöklő Göndöcs Benedek az egylet tiszti karának megalakitására hiván fel, az egylet. tisztikarát közfelkiáltás utján következőleg alakitotta meg:

Elnök: Göndöcs Benedek apát és lelkész: alelnök: Haan Lajos csabai ev. lelkész; titkár: Zsilinszky Mihály; igazgató: id. Mogyoróssy János; ügyvéd: Keller Imre; pénztárnok: Party Ferencz.

11. Göndöcs Benedek apát és lelkész ekként mint három évre megválasztott elnök, az állandó elnöki széket elfoglalván, az egyletet az alapszabályok 10-ik §-nak értelmében 24 választmányi tag választására hiván fel, választmányi tagokul megválasztattak:

Ormós János, Beliczey István, Beliczey Rezső,

Janó Sándor, Dobay János, Győri Vilmos, Márki István, Reök István, Tatár János, br. Wenckheim László, gr. Almásy Kálmán, gr. Wenckheim Frigyes, Gremsperger József, Dr. Hajnal István, Papp Mihály, Horváth Sámuel, Péky Antal, Tatay János, Jancsovics István, Kéry Kálmán, Páter Titius Pius, Jancsovics Pál, Hajóssy Ottó, Asztalos István és Dr. Kovács István.

12. Elnök Göndöcs Benedek apát és lelkész, meleg szavakban emlékezvén meg az érdemekről, melyeket e hazának több nagy nevü fia az országos régészet érdekében magának kivivott, az egylet az elismerés adóját akarván leróvni hazánk e nagy fiai iránt, az egylet által tiszteletbeli tagokul megválasztattak:

Ipolyi Árnold besztercze-bányai püspök, Rómer Flóris, Ormós Zsigmond temes-megyei főispán, Henszelmann Imre, Pulszky Ferencz Thaly Kálmán, Fraknói Vilmos, Geduly Ferencz és Fábián Gábor.

K. m. f.

Dr. Kovács István
id. jegyző.

Hitelesitésül:

Hajóssy Ottó,
v. tag.

Jancsovics Pál,
v. tag.

Jegyzőkönyve

a békésmegyei régész- és müvelődéstörténelmi társulat îgazgató választmányának Gyulán 1874. julius 14-én tartott első választmányi gyülésének.

Jelen voltak: Göndöcs Benedek elnök, Haan Lajos alelnök, id. Mogyoróssy János muzeumőr, Party Ferenc pénztárnok, Jancsovics Pál, Hajóssy Ottó, Ormos János, Horváth Sámuel, Győry Vilmos, Márki István, Janó Sándor, Jancsovics István és Pap Mihály v. tagok és Zsilinszky Mihály titkár.

1. Elnök a tagok szivélyes üdvözlése után előterjeszté az alakulási közgyűlés hitelesitett jegyzőkönyvét, valamint a közgyűlés által véglegesen elfogadott javitott alapszabályok egyik példányát azon javaslatával együtt, hogy az még egyszer felolvastatván megerősités végett a m. kir. belügy- és kultusz-minister uraknak felküldessék.

Az alapszabályok hitelesitve lévén felolvasottaknak tekintetnek, s három példányban megerősités végett való felküldésökkel Hajóssy Ottó v. tag ugyis mint megyei főjegyző bizatott meg.

2. Haan Lajos egyleti alelnök úr azon tapasztalására hivatkozván, melyszerint megyénkben igen sok — különben művelt — ember visszariad a kevésbé értett „régészet" elnevezéstől, ugy hogy e miatt az általa felszólitottak közül többen egyletünk pártolásától is elvonják magokat; továbbá utalván arra, hogy egyletünk célja, amint az a már elfogadott alapszabályokban részletesen körvonalozva van, különben is annyira tág, hogy a régészet csak egy — bár igen fontos részét képezi azon tudományoknak, melyeknek mivelésére vállalkoztunk, inditványozza; hogy a tömörülés megkönnyitése szempontjából, valamint a cim szabatosságának és rövidségének tekintetéből is, legyen az egyletnek cime egyszerűen: „Békésmegyei mivelődéstörténelmi tár-

sulat," mint a mely cim alatt a régészet is természetszerűen benfoglaltatik.

A választmány nem érezvén magát illetékesnek arra, hogy a közgyűlés által megerősitett cimet megmásitsa, illetőleg röviditse, bár a felhozott okokat elég fontosoknak találja a cimváltoztatásra, egyelőre megmarad az eredeti cim mellett, s az ideiglenes pecsétre is azt véseti; de a jövő közgyűlésen pártolólag fogja előterjeszteni az alelnök inditványát.

3. Szőnyegre hozatván a megyei muzeum rendezése, s a már eddig begyült ajándékozott és vásárolt érdekes tárgyaknak az állandó tárlatban való felállitása, elnök felhivja a választmány tagjait, hogy e fontos munkának elvégzésére egy szűkebbkörü bizottságot küldjön ki, mely hivatva lenne nemcsak a termek kifestéséről, szellőzhetővé tételéről és alkalmas állványok készittetéséről, hanem az egész tárlatnak szakszerű felállitásáról is teljhatalmulag gondoskodni. A mennyiben pedig a megyei közönség által megvásárolt Haan Antal-féle gyüjtemény becses darabjainak meghatározása és feállitása legtöbb nehézséggel jár, egyuttal inditványozza, hogy e bizottságba az e napokban Rómából Csabára jövendő Haan Antal festész hazánkfia is beválasztassék.

A választmány elfogadván ez inditványt, nevezett művész tagtársunk mellé az elnökségen kivül Mogyoróssy János, Hajóssy Ottó és Party Ferencz urakból álló szűkebbkörű bizottságot küld ki teljhatalommal és oly utasitással, hogy a Mogyoróssy — Haan — és Páter Titius-féle gyüjteményeket leltár mellett átvévén, a készitendő állványokban elhelyezze és pedig lehető legrövidebb idő alatt, hogy aztán a muzeum a legközelebbi, t. i. augusztus 9-ki megyegyűlés alkalmával ünnepélyesen megnyitható legyen.

4. Ennek kapcsában id. Mogyoróssy János muzeumi igazgató jelenti, hogy Winkler Ferenc ur alkalmas szekrényeket ajándékozott a muzeumnak,

mely szives ajándék az egylet részéről hálás köszönettel fogadtatott.

5. Elnök jelenti, hogy a Haan-féle régiség-gyüjtemény megvásárlásához e nemes vármegye 300 frtot volt szi-

ves utalványozni az ugynevezett magyaritó pénztárból, de a mely összeg még idáig nem adatott át illető helyére; kéri tehát, hogy a választmány ez ügyben is intézkedjék.

A választmány illő hálával fogadja a vármegye nagylelkű adományát s egyuttal felhatalmazza az elnököt, hogy a 300 frt átvévén illető helyére szolgáltassa.

6. Minthogy alapszabályaink II. szakaszának 9. §-a értelmében minden alapitó és rendes tagnak oklevelet kell nyernie, egy ilyen oklevél mintájának elkészitésére Haan Antal festész ur leszen felkérendő.

7. Az ideiglenes pecsét elkészittetésével az elnök bizatott meg.

8. A muzeum ünnepélyes megnyitása után a közönség szemléletének és tanulásának lévén szentelve

a választmány elhatározá, hogy a tárlat hetenkint kétszer, az az vasárnap és csötörtökön, és pedig nyáron d. u. 3—5, télen d. e. 10—12 a tudomány-kedvelő közönség számára nyitva legyen; magától értetődvén, hogy a vidékről Gyulára rándulandó polgártársaink bármikor megszemlélhetik a muzeumőr kiséretében.

9. Elnök jelenti, hogy eddigelé az egylet pénztárába 125 forint gyült be, mely összeg a takarékpénztárban van elhelyezve.

Örvendetes tudomásul szolgál.

10. Ennek kapcsában a muzeumőr jelenté, hogy a tárlat helyiségeinek kitisztittatása, kifestetése és szellőztetése költségeit az elnök ur saját pénztárából volt szives nagylelküen fedezni.

A választmány őszinte hálával és elismeréssel fogadja elnök urnak ezen becses áldozat-készségét, melylyel ujabban is gazdagitá érdem-koszorujának virágait egy szállal, s egyszersmind jegyzőkönyvi köszönetet szavaz neki.

11. Minthogy egyletünk haladását nagymértékben előmozdithatja a hasonló hazai társulatokkal való gyakori érintkezés, elnök inditványozza, hogy a magyar tud. Academia, és a mi egyletünkkel hasonirányu más tud. társulatok fölkéressenek, miszerint irodalmi kiadványaikat részint ajándékul,

részint az általunk kiadandó évkönyvekért cserébe adni szíveskedjenek.

Az inditvány egyhangulag elfogadtatott, s az academia kiadványainak megszerzése az elnökre, a kisebb társulatokkal való csereviszony létesitése a titkárra bizatott.

12. Az egyletünk által járatandó s inditványba hozott folyóiratok megrendelése a jövő választmányi gyülésre halasztatott.

13. Jancsovics István vál. tag ur egy igen becses, félig megkövült ősi szarvasagancscsal lepte meg a gyülést, mely ritka szépségü példány értéke annál nagyobb, hogy azt az ajándékozónak Imre fia a szarvasi Körös medrében találta, mint egyik bizonyságát annak, hogy azon a vidéken hajdan igen sok Szarvas tartózkodott, honnét a város elnevezése is származott.

Köszönettel fogadtatik.

14. Végül a titkár inditványt tesz arra nézve, hogy a békésmegyei régész- és művelődéstörténeti egylet küldöttség által jelentse be megalakulását a hazai kulturalis ügyek élén álló Trefort Á. közoktatásügyi minister ur ő excellentiájának, s egyuttal kérje őt fel ugy is mint ministert, ugy is mint megyénknek derék fiát, hogy zsenge egyletünket magas pártfogása alá venni méltóztassék.

Ez inditvány egyhangulag elfogadtatván a küldöttség tagjaiul Göndöcs Benedek, Haan Lajos és a titkár neveztettek ki.

Kelt mint fent

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Hitelesitették:
Hajóssy Ottó.
Dr. Kovács István.

Jegyzőkönyve

az 1874. nov. 2-án Gyulán tartott választmányi gyűlésnek.

A választmányi gyűlés a megyeháza nagy termében tattatott. d. u. 3 órakor. Jelen voltak: Göndöcs Benedek apát elnöklete mellett: Haan Lajos, id. Mogyoróssy János, Party Ferencz, Keller Imre, Zsilinszky Mihály, Beliczey István, Jancsovics Pál, Győry Vilmos, Horváth Sámuel, Dobay János, Hajóssy Ottó, Márki István, dr. Kovács István, Asztalos István és Janó Sándor választmányi, és Pusztay Ádám, Justh Gyula, Moisisovits Lajos, Omaszta Elek r. tagok.

1. Elnök meleg szavakkal üdvözölvén az egybegyült tagokat, mindenekelőtt bemutatá a belügyminiszter által megerősitett alapszabályokat, melyeknek államtitkári záradéka ekként szól: „1) az egylet minden év végén részletes jelentést küld föl a vallás és közoktatásügyi magyar királyi ministernek, s hozzá csatolja gyűjteményeinek és könyvtárának leltárát, illetőleg az azon évi szaporodás jegyzékét; 2) az alapszabályok módositása, az egylet feloszlása s utóbbi esetben az egylet vagyonának hovaforditása iránt esetleg hozandó közgyűlési határozatok foganatosittatásuk előtt a magyar királyi belügyministerium elé terjesztendők.“

A gyűlés a miniszteri záradék első pontját ugy értelmezvén, hogy az egylet „Évkönyve“ a megye utján évenként felterjesztessék, tudomásul veszi; de a másodikra nézve némi aggodalom támadt, amennyiben a megerősitett alapszabályok 33-ik §-a világosan intézkedik arról, hogy „ha netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvéthiány miatt, az egyletnek további működése és fenállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megye pénztárában, külön tétel alatt

lesz elhelyezendő, hogy az alapitók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fentartására ás gyarapitására forditassanak" — ennélfogva a választmány a m. kir. belügyminiszter urat feliratilag megkeresni határozá, hogy alapszabályaink emlitett 33-ik §-át figyelembe venni, s ahoz képest zárrendeletét akként módositani méltóztassék, hogy aggodalmaink eloszlattatván, nyugodtan folytathassuk szerény munkálkodásunkat.

2. Ugyancsak az elnök jelenti, hogy a mult gyűlés határozatához képest azt elnök, alelnök- és titkárból álló küldöttség f, évi julius elején megkereste Trefort Ágost vallás és közoktatásügyi m. k. miniszter urat azon kérelemmel, hogy mint az országos közmivelődés legfőbb vezére, méltóztatnék szerény egyletünket magas pártolása alá venni, s egyuttal intézkedni, miszerint mindazon tárgyakból, melyek a nemzeti muzeumban kettős példányokban vannak meg, egy-egy példányt megyei muzeumunk is nyerjen. Errre nézve jóllehet a legszebb reménnyel tért vissza a küldöttség, az illető miniszteriumnak szept 4-én 23,892 sz. a. kelt leirata arról tudósitja az egyletet, hogy minután a nemzeti muzeumnak még folyton tartó rendezése miatt a duplumok biztosan ki nem jelölhetők, azon kérelmünk, hogy a muzeumi kettősökből egyletünk muzeuma is részesitessék, ez idő szerint nem teljesülhet.

Azon reményben, hogy kérelmünk később teljesittetni fog, e jelentés tudomásul vétetett.

3. Ugyanazon küldöttség megkereste Pulszky Ferencz urat is, mint az országos muzeumok és könyvtárak főigazgatóját, azon kérelemmel, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszterhez benyujtott s előbbi pontban emlitett kérvényünket annak idején párfogolni méltóztassék. Pulszky ur szives igérete mellett különösen arra figyelmezteté a küldöttséget, hogy a békésmegyei művelődéstörténelmi egylet a pesti muzeum mintájára kisértené meg egy megyei iparművészeti muzeum osztály felállitását is, mint amely által a közönség figyelme és ismeretköre nagymértékben ébresztetnék és tágittatnék.

A választmány ezen korszerű eszmét magáévá tévén, az elnökséget odautasitá, hogy a kezdeményezést ez irányban minél hamarébb tegye meg.

4. Ennek kapcsában Zsilinszky Mihály titkár azon inditványt tevé, miszerint megyei összes iparosaink felszóllitandók lennének arra, hogy részint a már eddig készitett, részint pedig ezután készitendő műveikből azt, amit nélkülözhetőnek és érdekesnek találnak a kiállitásra, ajándékozzák a megyei muzeumnak, mint amely hivatva van megyei összes kulturánkat s nevezetességeinket hiven visszatükröztetni, s egyuttal viszont terjeszteni és megkedveltetni a nagy közönség szélesebb köreiben. Tárgyrokonságnál fogva ugyancsak a titkár a gazdászat iparágára is figyelmezteté a gyűlést, annál is inkább mivel egyletünk feladatai közé tartozik „egybegyüjteni az állat és növény-ország külömböző fajainak megyénkben találtató ritkább példányait is.“

Ezen inditvány elseje, mely az iparosokra vonatkozik, egyhangu helyesléssel találkozván elfogadtatott, minélelébb valósitandónak határoztatott; közgazdászati része pedig elvben ugyan helyeseltetett; de gyakorlati kivitele inkább a gazdászati egyesület köréhez valónak itéltetett.

5. Olvastatott gr. Lónyay Menyhért urnak, mint a magy. tud. Akademia elnökének válaszlevele, melyben egyletünk azon kérelmére, hogy a magyar t. Akademia kiadványainak egy-egy példányát könyvtárunk számára juttatni szivesknednék, azt feleli, hogy kérvényünket Arany János akad. főtitkár urhoz tette át avégből, hogy a szünidők berekesztése után tartandó összes ülésben tárgyalás alá vétessék, mely alkalommal ő maga sem fog késni óhajunk támogatása mellett felszóllalni.

Tudomásul vétetik.

6. Ennek kapcsában Beliczey István v. tag ur inditványozza, hogy az egylet forduljon kérvényezőleg az országgyűlés elnökéhez, illetőleg a képviselő testülethez az országgyűlési összes irományok elnyerhetése ügyében.

Ez inditvány egyhangulag elfogadtatott, s az elnökség utasittatott ez irányban a kellő lépések megtételére.

7. Göndöcs Benedek elnök továbbá jelenté, hogy privát figyelmeztetés folytán kérvényileg megkereste a vallás és közoktatási m. k. miniszter urat az iránt, hogy a Girardin magyarázatai után Romer Floris szerkesztése mellett a m. kultus miniszterium kiadásában megjelent „A magyar nemzeti muzeum római feliratos emlékei“ cimű nagybecsű monumentalis munkának egy példányát lenne kegyes muzeumunk könyvtára számára ajándékozni.

E tárgyban azonban még válasz nem érkezvén, a társulat reméli, hogy a közelebbi gyűlésen már láthatja a nevezett nagy munkát.

8. Füzes-Gyarmat hátárában talált régi pénzek ügyében Jancsovics Pál megyei alispán ur f. é. okt. havában az illető szolgabiró által felvett jegyzőkönyv melléklésével hivatalosan értesité az elnökséget arról, hogy a mintegy 1500 darabnyi összeget törvényszerű tárgyalás végett felküldötte a m. pénzügyminiszter urnak azon kérelem kiséretében, miszerint az a nevezett pénzgyűjteményt megyei muzeumunk számára fentartani kegyeskedjék; ennek folytán egyletünk elnöke is külön megkereste a fentnevezett miniszteriumot, hogy a kincstárt illető harmadrészt, mint melynek mai becs értéke különben is igen csekély, muzeumunknak átengedni méltóztassék.

Az egylet örömmel értesült az alispán urnak ugy mint az elnöklő apát urnak ezen fentebbi ügyben tanusitott buzgalmáról, s midőn ezért mindkettőjöknek ezennel elösmerő hálás köszönetet szavaz, egyuttal azt határozza, hogy gr. Battyány László ur, mint a kinek birtokán találtattak ama régi pénzek, kéressék meg az egylet nevében az iránt, hogy az egylet a lelet helyén tudományos szempontból ásatásokat rendezhessen. Amennyiben pedig a szolgabirói jelentésből nem lehet tudni, hogy az illető helyen valóban érdemes és szükséges-e ásatásokat tenni, ennek kitudása végett a helyszinére kiküldetnek: Zsilinszky Mihály titkár és Tatár János mint egyletünk választmányi tagja és pedig oly utasitással, hogy kedvező eredmény esetében az alispán urat azonnal értesitsék s a szükséghez képest a megye segedelmét is igénybe vehessék.

9. Elnök jelenti, hogy ő a megye bizottmányi gyűléshez kérvényileg járult 1) az iránt, hogy — amennyiben most már megyei muzemunk van — kegyeskedjék határozatilag kötelezni a megye hivatalos közegeit, hogy ezentúl a megye területén találandó mindennemű nevezetességeket akár az alispán urnál akár az egylet elnökénél rögtön bejelentsék, s a netalán előfordulandó esetekben a szükséges óvintézkedéseket el ne mulasszák, 2) az iránt is megkereste a megyebizottmányi gyűlést, hogy a megyei levéltárban létező mindazon régi okiratokat, történelmi okmányokat, térképeket, pecséteket, zászlókat, emlékérmeket és pénzeket, melyek ma már hivatalos használatra nem szükségesek, megőrzés és letéteményezés végett a muzeumnak átengedni méltóztassék, hogy ekképen a nagy közönség szemléletének kitétethessenek.

Mindkét intézkedés helyeslő tudomásul vétetett, s azon választmányi tag uraknak, kik esetleg a megyebizottmányának is tagjai, a kérvények illető helyen való pártolása ajánltatik.

10. Ennek kapcsában szőnyegre került a Mező-Túr és Endrőd között, a Körös medrében 23-ik átvágási csatorna ásatása alkalmával felmerült mamuth-csontok ügye, melyek magánértesülés szerint Klauszniczer Sándor művezető mérnök ur által Körös-Ladányba báró Wenckheim László urhoz, mint a Körös-Berettyó szabályozási társulat elnökéhez szállitattak; erre nézve elnök ur jelenté, hogy e részben már intézkedett, amennyiben a nemes bárót levélileg fölkérte, hogy a becses leletet megyei muzeumunk számára megtartani sziveskedjék.

Ezen elnöki intézkedés általános helyesléssel találkozván örvendetes tudomásul vétetett.

11. Egyletünk tiszteletbeli tagjául megválasztott tudós férfiak közül Ipolyi Arnold, Thaly Kálmán, Fraknói Vilmos, Rómer Flóris, és Ormós Zsigmond urak meleg szavakban köszönték meg megválasztatásukat, s e tárgyú leveleiket az elnök ur bemutatá a választmányi gyűlésnek azon becses régészeti és mütörténelmi tárgyu könyvekkel együtt, melyeket Ormós Zsigmond ur, mint szerző, szives volt muzeumunk könyvtárának ajándékozni. Czimeik ezek: A d a t o k a m ű v é s z e t t ö r t é-

netéhez. — Fóth művészeti szempontból. — Urbinói Santi Raphael. — A Széchenyi szobor és a szobrászat realizmusa. — Giorgione Barbarelli di Castelfranco. — Ezeken kivül két kisebb terjedelmű régészeti közlemény, és Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1873-iki emlékkönyve, valamint az 1872-ki közgyűlésök jegyzőkönyve is.

A választmány örvendetes tudomásul vevén e jelentést egyuttal határozza, hogy Ormós Zsigmond urnak jegyzőkönyvileg is hálás köszönetét fejezi ki a valóban becses és szép ajándékért, mienk eljuttatására a titkárt utasitotta is.

12. Ezek után Zsilinszky Mihály titkár jelentést tett röviden az egylet szellemi, illetőleg irodalmi munkálkodásáról, kiemelvén abbeli óhaját, hogy a közérdek emelése szempontjából jó volna minden választmányi gyűlésen közérdekü mivelődéstörténelmi, s a mennyire lehet megyei tárgyu felolvasásokat tartatni és pedig nemcsak Gyulán, hanem a megye más nagyobb városaiban is. Jelenté, hogy idáig két felolvasásra szánt dolgozat küldetett be hozzá: az egyik Horváth Sámuel választmányi tagtól ily cim alatt: „Milyen állást kell a magyar fajnak a jelen viszonyok között elfoglalnia hazánkban, ha jelenét és jövőjét be- és kifelé minden irányban biztositva látni óhajtja?“ — a másik Benka Gyula szarvasi főiskolai tanár urtól, a ki „Kristóffy György szarvasi volt tanitó jellemrajzát“ vázolja. Egyuttal kéri a választmányt hogy e dolgozatokat az alapszabályok 22-ik §-a értelmében megbiráltassa.

Erre nézve amennyiben az alapszabályok nem intézkednek a birálat módjáról, az határoztatott: hogy minden bejött és netán bejövendő dolgozat esetről esetre egy háromtagu bizottságnak adassék ki birálat végett, ugy azonban, hogy a birálók választásánál mindenkor kellő ügyelet legyen a szakismeretre. Jelen esetben Horváth S. munkája kiadatik dr. Kovács István, Hajóssy Ottó és Zsilinszky Mihály tagoknak, Benka Gyula uré pedig Jancsovics Pál, Horváth Sámuel és Haan Lajos

uraknak. Az elfogadott munkák tekintettel a helyiségek alkalmas voltára a jövő gyűlések valamelyikén fognak felolvastatni és pedig Gyula, Békés, Csaba, Szarvas, Mező-Berény vagy Orosháza községek valamelyikében.

13. A fentebbi tárgy kapcsolatában ugyancsak a titkár jelentést tett arról, hogy a mult augusztus hóban az országos történelmi társulat zólyomi kirándulása alkalmával, mint a necpáli szakosztály egyik tagja, szerencsés volt több oly becses okmányt felfedezni, a melyek megyénkben fekvő Gyoma város multjára, s annak egykori birtokasaira, a történelmileg is nevezetes Bethlen és Justh családokra vonatkozván annyival nagyobb érdeket nyernek, mivel ugyanazon családnak ivadékai mintegy háromszáz év leforgása után ujra Békésmegyébe költöztek, hogy ennek fényét és boldogságát emeljék. A többnyire a Hunyadiak korából kelt érdekes eredeti okmányokat a választmány elé terjesztvén, kifejté a titkár abbeli óhajtását, hogy az egylet azokat, a netán még gyűjtendő más békésmegyei okmányokkal együtt, egy külön kötetben nyilvánosságra hozza, mit ő annál is inkább lehetőnek tart, mivel ez okmányok kinyomatási költségeihez való járulását az őseinek dicső multja iránt kegyelettel viseltető s hazafias érzelmeiért általában tisztelt Justh István ur nagylelküen önként felajánlotta, s nem lehet kételkednünk arról sem, hogy megyénk anyagilag és szellemileg gazdag földes urai közül többen is követni fogják ezen valóban elismerésre méltó szép példát.

A választmány örömmel értesült megyénk multját megvilágitó emez okmányok felfedezéséről, s azoknak kiadását a netán még felfedezendő más történelmi emlékeinkkel együtt a „Békési diplomatarium“ második kötete gyanánt jövő tavaszszal kiadatni határozza. Amennyiben pedig a titkár, idő rövidsége miatt csakis nagyjából szólt a bemutatott okmányok tartalmáról, a választmány megbizta őt, hogy a jövő gyűlés alkalmával tüzetesen ismertető felolvasást tartson e tárgyról.

14. Minthogy az alapszabályok 14-ik §-a értelmében a titkár kötelességei közzé tartozik az egylet „Évkönyvének szerkesztése is.

Ezuttal megbizatott, hogy annak tartalmát képezendő adatok gyüjtéséhez fogjon, tekintettel arra, hogy abban az egylet működésének minden nevezetesebb mozzanata, az értekezések és felolvasások, a tisztviselői jelentések, a tagok névjegyzéke, valamint a muzeumi pontos leltárak is meglegyenek, hogy abból mind a nagy közönség, mind a m. ministerium kellő tájékozást nyerjen egy évi működésünkről.

15. Haan Lajos alelnök bemutatá az egylet meg bizása folytán általa tervezett s Rohn Alajos pesti kömetsző által készitett diszoklevelet,

melynek valódi műizléssel lett kiállitása a választmány osztatlan tetszésében részesült; az alelnök urnak ez ügyben tett fáradozásaiért köszönetet szavazott s egyuttal az 500 példány kiállitási árának 119 frt 45 kr. kiutalványozása mellett határoztatott, hogy a titkár a tiszteletbeli és rendes tagok számára kiosztandó példányokat kellően kiállitva minél előbb szétküldözze, az egyes példányok után járó 2 frtnyi összeg az alapszabályok értelmében a tárlat javára lévén forditandó.

16. Pénzről lévén szó, Party Ferenc egyleti pénztárnok ur bemutatá az egylet tagjainak létszámáról és vagyonáról szóló jelentését, melyszerint van 6 alapitó
„ 92 rendes
„ 89 pártoló
összesen 187 tag

az eddigi bevétel: 1600 frt, kiadás: 1391 frt 6 kr., e szerint készpénzbeli maradvány 200 frt 94 kr. mely eredmény csak ugy volt felmutatható, hogy az egylet eddigi nyomtatványainak költségeit az elnök ur volt szives nagylelküen fedezni.

A jelentés tud. vétetett, elnök nagylelküségének pd. köszönet szavaztatott.

17. Ugyancsak beadta jelentését id. Mogyoróssy János muzeumi igazgató ur is az ujabbi gyarapodásokról,

mely az egylet évkönyvében lészen közzé teendő.

18. Olvastatott Mátyus Nep. János cs. k. udvarnoknak az egylet elnökéhez intézett levele, melyben az általa gyüjtött becses régipénzgyüjteményt 24,800 frtnyi becsárban meg-

vételre ajánlja az egyletnek, egyuttal a muzeum könyvtára számára ajándékul küldé meg egy német nyelven irott érem-tani munkáját.

Ez utóbbit köszönettel fogadván az egylet csak sajnálkozhatik a felett, hogy a kétségen kivül becses gyüjtemény megszerzésére szükségelt összeggel nem rendelkezhetik.

19. Végül az egyleti év kezdete, a számadások könyebbitése szempontjából

1874. jul. elsejétől határoztatott számittatni, a szolga fizetése havonkénti 2 frtra tétetett, s amennyiben a muzeum fütése télen át, mikor különben is kevés látogatója lenne, az egylet pénztárát érzékenyen csorbitaná, határoztatott, hogy a muzeum a téli időszak alatt zárva tartassék, s erről a közönség eleve hirlapilag értesitessék.

Kelt mint fent.

Jegyezte:
Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Hitelesitették:
Hajóssy Ottó.
Dr. Kovács István.

Jegyzőkönyve

az 1875. február 8-án Gyulán tartott s felolvasással egybekötött választmányi gyűlésnek.

A megyeház nagy termében tartott ezen gyűlésen méltóságos Tomcsányi József főispán ur tiszteletbeli elnöklete alatt a rendkivül nagy számban összesereglett közönségen kivül a választmányból jelenvoltak: Göndöcs Benedek elnök, Haan Lajos alelnök, id. Mogyoróssy János muzeumőr, Party Ferencz pénztárnok, Zsilinszky Mihály titkár, Horváth Sámuel, Hajóssy Ottó, Márky István, és Janó Sándor.

1. Elnök ur a nagy közönség szives üdvözlése és a gyűlés megnyitása után az egylet rendes elnökének adván át a szót, ez lelkes szavakkal adá elő a jelen gyűlés főcélját, és felkérte a felolvasásra vállalkozott nt. Horváth Sámuel urat, hogy a biráló bizottság által elfogadott dolgozatát; ugyszintén nt. Haan Lajos urat is, hogy az 1543-ki gyulai országgyülés ismertetését felolvasni sziveskedjék.

Mind a két felolvasó feszült figyelemben részesült, s a közönség tapsai által jutalmaztatott.

2. A lelkes közönség távozása után elnök jelenté, hogy a választmánynak f. é. november 2-án tartott gyűlési határozata folytán az alapszabályok megerősitési záradékának megváltóztatása iránt felirat intéztetvén a belügyminister urhoz, ez november 20-án 47566. sz. a. kelt válaszában ugy nyilatkozik, miszerint a kormány főfelügyeleti jogánál fogva — hivatva van minden társulatok feloszlatása esetén is, éppen az alapszabályok megtartását ellenőrizni, de különben is minden más elismert egyesületek alapszabályainak megerősitési záradéka ugyanaz lévén, a kérelmet nem látja teljesithetőnek, az illető záradékot változatlanul hagyja.

Tudomásul szolgál.

3. A magyar nemzeti muzeum igazgatósága, jóllehet felfolyamodásunkra először azt a feleletet adá, hogy az országos muzeum kettős példányai még nincsenek tökéletesen elkülönitve, most 1874. november 25-én 1405. sz. a. kelt átiratával mintegy 70 kül- és belföldi madár példányt küldött megyei muzeumunk számára, melyek közül azonban vagy 30-at előbb ki kell tömetnünk.

A választmány örömmel értesült e nagybecsü ajándékról, s érette forró háláját fejezi ki a nemzeti muzeum igazgatóságának. A mennyiben pedig a küldött példányok között még kitömendők is vannak, elnök megbizatik, hogy erről minél elébb gondoskodjék, illetőleg hogy egyesületünk nevében kérje fel a gr. Wenckheim Frigyes őméltóságának e részben igen ügyes vadászát, hogy e munkát magára válalni sziveskedjék.

4. Elnök jelenti, miszerint Trefort Ágoston, magyar kir. vallás- és közoktatásügyi minister ő nagyméltósága 1874. év október 30-án 27,919 sz. a. kelt leiratával kegyes volt az ő ministeriuma által fényesen kiállitott „A magyar nemzeti muzeum római feliratos emlékei“ cimü nagybecsü művet egyesületünk számára ajándékul megküldeni, mit ő, az elnök, azonnal meg is köszönt.

A jelentés mind a két része örvendetes tudomásul vétetett.

5. Ennek kapcsában ugyancsak az elnök jelenti, hogy a mult gyülés határozata értelmében kérvényt intézett gr. Batthyáni Cölestin ő méltóságához nemcsak azért, hogy füzes-gyarmati birtokán ásatást rendezni engedélyezzen, hanem azért is, hogy az ott talált, s a ministeriumhoz felküldött régi pénzeknek őt illető felerészéről egyesületünk javára lemondani sziveskedjék, mit a nemes grófnő meg is tett. Hasonló értelemben irt a füzes-gyarmati jegyző urnak is, aki teljes készséggel felajánlá e részbeni segitségét, bár mint irja, az ásatásból semmi nagyobbszerű eredményt nem vár.

A nemes grófnőnek köszönet szavaztatik nagylelkű lemondásáért; annak megitélésére: vajon a jegyző ur által eredménytelennek jelzett ásatások megkezdessenek-e vagy nem, a mult gyülés határzatának épségben

tartása mellett egyesületünk titkára küldetik ki a helyszinére. Amennyiben pedig a fenálló ministeri válság folytán alig remélhető, hogy a pénzügyminister ur a f.-gyarmati leletnek megyénk muzeumát illető részét most beküldené, alispán ur, ugy is mint egyletünk választmányi tagja felkérendő, hogy az ügyet szorgalmazni sziveskedjék.

6. A Körös medrében talált mammuth-fogak mélt. br. Wenckheim László Körös-Berettyó szabályozási kormánybiztos ur egyesületünk választmányi tagja által muzeumunknak megküldetvén,

Ez uj gyarapodás örvendetes tudomásul szolgál.

7. Olvastatott Horváth Mihály kitűnő történetirónknak 1874. november 9-én keltezett levele, melyben meleg szavakkal köszöni meg egyesületünk tiszteletbeli tagjául való megválasztatását.

Tudomásul szolgál.

8. Ennek kapcsában olvastatott a megyei levéltárból muzeumunkba áttétetni véleményezett tárgyaknak jegyzéke, valamint a megye bizottmányának erre vonatkozó végzése, mely alkalommal az elnök jelenti, miszerint a tárlati igazgató urral 1874. év december 1-jén leltár mellett valósággal át is vette a következőket: 1) Mélt. gr. Károlyi György megyei főispánnak beiktatási ünnepélyére 1843-ik évben készült diszes zászlót. — 2) A megyei felkelt nemesi gyalogseregnek 1809-ik évben készült zászlóját, roncsolt állapotban. — 3) A megyei felkelt nemes lovasságnak zászlórudját. — 4) Az absolut kormány idejéből felmaradt 16 darab pecsétnyomót. — 5) Egy pecsétnyomót következő körirattal: „Békésmegye törvényhatósága.“ évszám nélkül, mázpecsét bádog tokban. — 6) Egy pecsétnyomót „Békésmegye első alispánja“ körirattal. — 7) Egy pecsétnyomót „Békésmegye telekkönyvi törvényszéke“ körirattal. — 8) N.-Szénás község 1849-ki pecsétnyomóját. — 9) VI. Károly r. császár, néven Magyarország III-ik királyának, Békésmegyénknek cimertadó 1724-ik évben kelt diplomáját, bádog tokban. — 10) Békésvármegye térképét, Vertics József mérnök által 1785-ben készitve.

Könyvekből: 1) Regulamentum pro Turma Praetoriana 1795. évből. 2) Historia Pestis Sirmiensis 1802. évből, két kötet. — 3) Appendix Catalogorum Numorum Hungariae etc. 1810-ből. — 4) Relatio de Nosoconiis nobili militia Hungarica, 1810-ből. — 5) Nagy Lajos és Hunyady Mátyás magyar királyok védelmeztetések. 1815. évről. 6) Acta Litteraria Musei Nationalis Hungarici 1818-ból. — 7) Kolozsvári országos nagy csatorna terve 1839-ik évről. — 8) Berzsenyi Dániel összes művei 1842-ből. 9) Jászkun kerületek félszázados örömünnepe 1845-ben. 10) Képzőművészeti oktatás 1870-ben. — 11) Kalendárium 1826, 1827, 1828, 1831, 1832 évekről. — 12) Naptár 1845 és 1846-ik évekről. — 13) Schematismus Cleri Magno Varadiensis 1832, 1834, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1843 és 1844-ik évekről. — 14) Kossuth Hirlapja 1848-ból töredékben; — 15) Közlöny, hivatalos lap 1849-ik évről, töredékben. — 16) Alföldi hirlap 1849-ik évről töredékben.

Mindez helyeslő tudomásul vétetvén, az át nem vett de történelmi fontossággal biró régibb okmányokra nézve határoztatott, hogy azok a célbavett „Békésmegyei okmánytár" számára lemásoltassanak, és annak idején több másutt gyüjtendőkkel együtt napfényre bocsáttassanak.

9) Az elnök abbeli folyamodására, hogy egyesületünknek mindennemü levelei és szállitmányai a postadij fizetése alól felmentessenek, a m. k. kereskedelmi minister ur tagadólag válaszolt azon indokolással, hogy a fenálló szabályok szerint ily kedvezményben csakis az állami segélyből fentartott társulatok részesülhetnek.

Tudomásul vétetik.

10. Az elnöki jelentésből örömmel értesült a választmány arról, hogy egyesületünk mind tagokban, mind ajándékozott tárgyakban gyarapszik. Ugyanis megyénk lelkes fiai Urszinyi Andor és Mojsisovics Vilmos urak alapitó tagokká, a b.-csabai, vésztői és békési casino-egyletek pedig évdijasokká lettek, továbbá, hogy a magyar történelmi társulat „Zichycodex" cimü becses kiadványából három kötetet küldött egyesületünknek, továbbá a délmagyarországi régész- és történelmi társulat a maga értesitőjét; özv. Eperjessy Ignáczné.

szül. Borbátvizi Bája Petronella urnő Dévaról egy állitólag római márvány csonka szobrot küldött ajándékul.

Mindezekért hálás köszönet szavaztatott.

11. A titkár jelentést tesz arról, hogy a rendes tagok számára készitett diplomák már teljesen elkészültek, és hogy teljesen kitöltve csakis az elnökség aláirását várják, mely után azonnal szét fognak küldetni; továbbá jelenti azt is, hogy az „Évkönyv" számára ez évnegyed folyama alatt három dolgozat lőn benyujtva, nevezetesen 1) „A nők miveltsége társadalmunk alsóbb osztályában" Győry Vilmos választmányi tagtól, melyre nézve azt javasolja a gyűlésnek, hogy e mű habár Pesten olvastatott fel, nálunk is felolvasottnak tekintvén, minden szokásos birálat nélkül elfogadtassék. 2) „A gyulai országgyűlés 1543-ban" Haan Lajos egyesületi alelnöktől, mely hasonlókép birálat nélkül éppen e gyülés elején köztetszés mellett felolvastatott, s 3) „Mivelédéstörténet és a művelődés Békésmegyében" cim alatt névtelen szerzőtől, melynek megbiráltatását ezennel ajánlja a választmánynak.

A diplomákról szóló jelentés tudomásul vétele után Győry Vilmos v. tagnak emlitett dolgozata örömmel fogadtatik, s amennyiben oly férfiutól ered, kinek irodalmi képessége méltán országos elismerésben is részesült, a birálatot feleslegesnek tartja, legfeljebb azon óhaját fejezi ki ezuttal a választmány, hogy valamely vidéki kirándulás alkalmával legalább egy kis mutatvány felolvasását engedné meg a szerző. — Haan Lajos ur felolvasása szintén okvetlenül az évkönyvbe veendő; mig ellenben a névtelen szerző dolgozata Dr. Kovács István, Haan Lajos és Zsilinszky Mihály uraknak adatik ki birálat végett, jelentésök a jövő gyűlésig elváratván.

12. Birálatról lévén szó Göndöcs Benedek elnök hivatkozással az alapszabályok e részbeni hiányára, inditványozá: hogy ezután minden felolvasásra szánt munka, idegen kézzel irva, a szerző nevének elhallgatásával nevet rejtő jeligés levél kiséretében adássék be akár az egyesület elnökéhez akár a titkárhoz, hogy igy a biráló bizottság minden feszélytől és

érdektől menten birálhassa meg a műveket, — határozottan kijelentetni óhajtván azt is, hogy az elfogadott műveket necsak a választmányi tagok, hanem a művek szerzői magok is felolvashassák.

Ezen inditvány egyhangulag elfogadtatott, annyival is inkább, mert az egyesületnek egyik legfőbb célja az, hogy az irodalmi munkásság és miveltség minél szélesebb körben elterjesztessék; s ennélfogva szivesen látja, ha akármely egyleti tag fentebbi módon elfogadott módon elfogadott munkáját maga olvassa fel.

15. Közeledvén a muzeumban találtató műtárgyak rendes és szakszerű leltározásának ideje, az alelnök inditványozza, hogy a választmány a leltár alakjának és rubrikáinak megállapitásáról gondoskodjék.

E munka végzésére az alelnök, a muzeum őre és a titkár küldetnek ki oly utasitással, hogy a tárlati tárgyaknak az évkönyvben leendő szakszerű kimutatásáról is gondoskodjanak.

14. A muzeum őre id. Mogyoróssy János bemutatja a tárlat évnegyedi gyarapodásáról szóló jelentését mely örvendetes tudomásul vétetett.

Kelt mint fent.

Jegyezte:
Zsilinszky Mihály.

Hitelesitették:

Hajóssy Ottó.

Dr. Kovács István.

Jegyzőkönyve

az 1875. május 10-én Gyulán tartott s felolvasással egybekötött választmányi gyűlésnek.

A nagy számban összesereglett hallgató közönségen kivül ml. Tomcsányi József főispán tiszteletbeli elnöklete mellett jelen voltak a választmányból: Göndöcs Benedek, Haan Lajos, id. Mogyoróssy János, Party Ferencz, Márky István, dr. Kovács István, Ormos János, Beliczey István, Asztalos István és Zsilinszky Mihály.

1. A rendes elnök megnyitó beszéde után Hajóssy Otto v. t. olvasta fel a birálók által elfogadott „Művelődéstörténet és a mivelődés Békésmegyében" cimű dolgozatának egy részét; mely általános tetszéssel fogadtatott s egész terjedelmében az Évkönyvbe vétetni határoztatott.

2. A felolvasás után Göndöcs Benedek elnök jelenté, hogy a békésmegyei takarékpénztár egyletünk alapitói sorába lépett,

mi örvendetes tudomásul vétetett.

3. Olvastatott az 1876-ban Budapesten tartandó „őstörténelmi és embertani congressus" rendező bizottságának egyleti elnökünkhöz intézett levele, melyben az egylet nyilatkozatra hivatik fel: vajon kiván-e részt venni a hazai tudományra nézve oly fontos nemzetközi congressuson, és ha igen, mily tárgyak vagy művek kiállitása által óhajtja ezt cselekedni?

Ezen fölhivás következtében, Haan Lajos alelnök inditványa folytán elhatároztatott, hogy egyletünk egy békésmegyei ősleleti térkép által fog résztvenni az érintett őstörténelmi és embertani congressuson, mely térképnek elkészitésével maga az inditványozó, továbbá id. Mogyoróssy János és Sztraka Ernő urak bizattak meg; hogy pediglen e térkép minél tökéletesebb lehessen,

felhivandók lesznek a választmányi tagok és mindazok, kik a tudomány és megyénk jó hirneve iránt érdeklődnek, hogy a felteendő pontok szerint kellő adatokat, kő- és bronzkori tárgyakat a lelhelyek meghatározásával beküldeni sziveskedjenek.

4. Beterjesztetvén Benka Gyula szarvasi tanárnak „Kristóffy György néptanitó élet- és jellemrajza“ cimű munkálatáról szóló birálat,

a mű felolvasása egy Szarvason tartandó választmányi gyűlésre halasztatott, mire nézve az alkalmas idő meghatározása a szerzőre és titkárra bizatott.

5. Elnök jelenti, miszerint a biharmegyei és délmagyarországi régész-történelmi egyesületek beküldték hivatalos értesitőiket és közlönyeiket, melyekben egy minket közelebbről érdeklő értekezés is foglaltatik a gyulai vár ősrégi kutjáról Schauer Adolftól.

A küldemények köszönettel fogadtattak, s értök cserébe a mi Évkönyvünk leszen megküldendő; ami pedig Schauer ur figyelmeztető cikkét illeti az leendő tanulmányozás végett Haan Lajos urnak adatott át oly megjegyzéssel, hogy ha netán érdemesnek mutatkoznék, az illető gyulai kutat a muzeum őre, mint Gyula város monographusa tudományos kutatás tárgyává tegye.

6. A füzes-gyarmati régi pénzlelet $^1/_3$ részének megnyerése iránt — melyet gr. Batyányi Coelestin muzeumunknak ajándékozott

a m. k. pénzügyminiszterium ujabban is megkerestetni határoztatott, és pedig az alispáni hivatal utján.

7. Ennek kapcsában a titkár jelenté, miszerint a mult v. gyűlés határozata folytán ő a füzes-gyarmati lelhelyen Garzó Gyula és Kovács Mihály t. kiséretében személyesen megjelenvén a vidék megvizsgálása és a lelhelyen megkisérlett ásatás után arról győződött meg, hogy ott régiséget találni nem lehet, mivel az ölnyi mélységű — most már megégett — kotus föld, melynek felületén találtatott majdnem egy rakáson az ismeretes pénzösszeg, emberemlékezet óta viz alatt állott, és csak a mult évben lett először felszántva, továbbá mivel különben sincs történelmi alap arra, hogy ott

valaha emberek laktak volna. Mindazonáltal a titkár ezen kirándulása nem volt egészen eredménytelen, amennyiben tiszt. Csánky Benjamin füzes-gyarmati ref. lelkész ur szivességéből magával hozta azon igen érdekes kézirati krónikát, melyet Gacsári István egyk. ref. lelkész irt össze ily cim alatt: „A Füzesgyarmati helvétziai hitvallású Sz. Eklézsiának krónikája, melyet hiteles kutfőkből sok keresgélés után gondos szorgalommal összeszedegetett és a találtathatott Dátumok vezetése után legrégibb időktől fogva a jelen (1838) időig alához va, az emlitett Ekklézsia mostani és jövendő Tagjainak számokra hazafiúi buzgóságból önnön saját kezével leirott Gacsári István hazafi Predikátor," s melyet a titkár az egyletnek kiadás végett ajánlott.

Ezen előterjesztés első része tudomásul vétetvén, a második részben emlitett „Krónikát" az egylet a maga cége alatt szivesen adja ki; amennyiben azonban a pénztár mostani állapota miatt ez rögtön nem történhetik, lemásoltatása egyelőre a titkárra bizatott.

8. Szóba hozatván a jövő közgyűlés megtartásának ideje s ezzel együtt az első egyleti évről szóló „Évlapok" kiadása;

határoztatott, hogy a közgyülés f. é. augusztus hó 2-án tartassék meg az évnegyedes megyei gyülés idején, az „Évlapok" pedig 500 példányban a titkárnak szóval előterjesztett terve szerint nyomassanak ki, és, ámbár az alapszabályok szerint csak a rendes és tiszteletbeli tagokat illetné meg, ezuttal kivételkép az egylet minden tagjának megküldessenek.

9. Haan Lajos bemutatja a muzeumunkban találtató régi pénzeknek tudományos meghatározásokkal kisért jegyzékét,

mit az egylet jegyzőkönyvileg is kifejezendő hálás elismeréssel vesz tudomásul.

10. Party Ferenc egyleti pénztárnok előterjesztéséből ki-

tünt, hogy az egyletnek idáig 6 alapitó, 113 rendes és 117 pártoló tagja van, s hogy ezekből eddig

öszesen 1698 frt 47 kr. vétetett be
kiadatott 1590 „ — „
a pénztárban maradt 108 „ 47 „ mely eredmény tudomásul vétetett.

11. Végül id. Mogyoróssy János tárlat igazgató olvasta fel a muzeum örvendetes gyarapodásáról szóló jelentését, felkérvén a választmányt, hogy a könyvek beköttetéséről és a leltárak elkészitéséről gondoskodjék, miután ő maga koránál fogva ez utóbbira nem érzi magát képesnek.

Előterjesztése tudomásul vétetett, a könyvek köttetése csak annyiban lett elhatározva, amennyiben a sokfelé igénybevett pénztár állapota megengedi; leltár elkészitésére az alelnök és a titkár kérettek fel, végül pedig a muzeum számára jelentékeny adományokat tett ügytársaknak, különösen Szigethy Klementinának és Winkler Ferenc gyulai gyógyszerész urnak jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott nagybecsű ajándékaikért.

Kelt mint fent.

Jegyezte:
Zsilinszky Mihály.

Hitelesitették:

Hajóssy Ottó.

Dr. Kovács István.

Jegyzőkönyve

a Gyulán 1875. augusztus 2. tartott közgyülésnek.

Göndöcs Benedek elnöklete alatt: Haan L, id. Mogyoróssy J, Ormos J, Bonyhay B, Márky I, Janó Sánd, Wilim J, Kemény M., Szulimán I., Elek L, Kovács István, Uhrin Imre, dr. Kovács István, Asztalos István, Hajóssy Ottó, Party F, Reök Istv., Beliczey Istv., Gremsperger J., ifj Trucker József, Léderer Ede, Plank Alajos, Guba Demeter, Asbóth Kálmán, Sartenreiter Albin, Sánta Ferenc, Dunay Alajos, Göndöcs István.

1. Elnök felolvassa megnyitó beszédét, melyben a közművelődés nagyfontosságu kérdését fejtegetvén, kiemeli különösen egyletünk működési irányát és végül hálas köszönetet mond mindazoknak, kik azt szellemi és anyagi áldozataikkal elősegiteni szivesek valának. — Ezen tartalmas és lelkes beszéd után

2. Az egyleti titkár előterjeszté a lefolyt évről szóló hivatalos jelentését, melynek első része az egyesület keletkezésének rövid történetét, második része pedig ugyancsak az egyesület tudományos működéséről szól.

Ezen jelentést, mely az egylet alakulásáról és szép haladásáról szóló tanubizonyságot tesz, a közgyűlés megnyugtató és örvendetes tudomásul veszi, s az elnöki beszéddel együtt egész kiterjedésben az „Évkönyvben" közzététetni határozza.

3. Olvastatott a tárlat igazgatójának jelentése a muzeumi tárgyak ez évi gyarapodásáról, s ugyanannak a tárlat berendezésére vonatkozó javaslata is, melyben inditványoztatik, hogy egyletünk kérje el a megyétől a muzeum tőszom-

szédságában levő s eddigelé kőnyomdának használt helyiséget a látogató vendégek kényelmének; továbbá, hogy az épület maga tűz ellen biztositassék, s a benne levő tárgyak, jelesül természetrajzi adományok kellőleg elhelyeztessenek, a könyvek illően beköttessenek, végül, hogy a tárlat télen át rendesen fűtessék s ekként a közönség kellemes és vonzó látogató helyiségévé tétessék.

Mindezen inditványokat kellő figyelembe részesitvén, az egyesület azt határozza, hogy azoknak azon része, mely a közgyűlés hatásköréhez tartozik, elvben elfogadtatik, s valósitásuk a pénztár erejéhez képest a választmányra bizatik; amennyiben azonban ezen inditványok között olyanok is foglaltatnak, melyek csak a megyei bizottmány külön hozzájárulásával volnának elfogadhatók, ezekre nézve határoztatik, hogy az egyleti elnökség a megye alispánjával egyetértőleg gondoskodjék mindenek előtt az épület tűzelleni biztositásáról olyképen, hogy annak padlása minden éghető anyag eltávolitásával téglával kirakassék, a tető pedig, és az ablakok a betörés ellen vasrostélylyal biztositassanak. A mi végül a kőnyomda helyiségnek elkérését illeti, miután köztudomásu tény, hogy a megye jelenlegi épületében más helyiség, hová csak ideiglen is áttétethetnék, nem létezik, e részbeni eljárását akkorára halasztja, midőn majd a tervben levő megyei uj épület fel lesz állitva.

4. Party Ferenc egyleti pénztárnok előterjesztést tesz a pénztár állapotáról, mely szerint első évi bevételünk összege 1755 frt és 47 kr. évi kiadás 1613 frt 96 kr. maradt tehát a pénztárban 141 frt 51 kr.; hátralékban van még 367 forint 51 krajcár.

Mely jelentés örvendetes tudomásul vétetvén, a számadás megvizsgálására Szulimán István, Hajóssy Ottó és Elek Lajos urak küldettek ki.

5. Ennek kapcsában a pénztárnok, hivatkozván sok oldalu elfoglaltságára, ezen tisztségtől való teljes fölmentetését kérte.

De a közgyűlés határtalan bizalmának sikerült őt továbbra is megtartani egyletünknek azon biztositás mellett, hogy a terhesebb végzendőkben mindig segitségére leszen.

6. Elnök előadja, miszerint Zsilinszky Mihály titkár országgyűlési képviselővé választatván, az egylet napi ügyeinek további vezetésére a legjobb akarat mellett sem vállalkozhatik, minél fogva az egylet szellemi részének vezetését tovább is Zsilinszky Mihály kezére bizandónak véleményezvén, a folyó ügyek és levelezések könnyitése céljából egy másodtitkár választására hivja fel a gyűlést.

A közgyűlés méltányolván a felhozott okot, másodtitkárul egyhangulag Elek Lajos gyulai polgári iskola tanárát választja el.

7. Tiszteletbeli tagokúl ajánltattak: 1) megyénk kiváló fiai Trefort Ágoston magyar k. vallás és közoktatásügyi miniszter ur, 2) Szabó Károly, hasonlóképen békésmegyei fi, m. tud. akademiai tag és kolozsvári egyetemi tanár, 3. Hampel József a nemz. muzeumi régiségtár őre; 4. Szabó Imre szombathelyi megyéspüspök, mint a vasmegyei régészegylet elnöke; 5. Lipp Vilmos tanár s ugyancsak a vasm. r. egylet titkára; 6. Ortvay Tivadar, akad. tag. s a nemz. muzeumi régiségtár segédőre; 7. Szentkláray Jenő törökbecsei lelkész s a délmagyarországi régész- és történelmi társulat titkára; 8. végre Böhm Lénárd Délmagyarország tudós monographusa.

Mindnyájan egyhangulag megválasztattak és számukra a diszoklevél megküldése elhatároztatott.

8. Göndöcs Benedek elnök inditványozá, hogy miután muzeumunk első berendezése és a diszoklevelek elkészittetése tetemes költségbe került, ugy hogy ennek következtében az alapitványi tőkéhez is kénytelenek voltunk nyúlni, — részint az ebből támadt hiány fedezésére, részint és főként a még szükségelt muzeumi fölszerelvényekre megkivántató költségek előteremtése céljából intéztessék egyletünk részéről

egy kérvény a m. közoktatásügyi miniszteriumhoz, hogy az ily célra fenálló országos alapból némi állami segélyt utalványozni méltóztassék.

Ez inditvány is egyhangulag elfogadtatván, a kérvény szerkesztése és fölterjesztése az elnökségre bizatott.

9. Jegyzőkönyveink hitelesitésére Hajóssy Otto és Dr. Kovács István küldettek ki.

Kelt mint fent.

Jegyezte:

Zsilinszky Mihály.

Hitelesitették:

Hajóssy Otto.

Dr. Kovács István.

Jelentése

a békésmegyei muzeumi igazgatónak a tárlat 187$^{1}/_{5}$ évi gyarapodásáról és rendezéséről.

A tárlat következő tárgyakkal gyarapodott:

I. Nyomtatványok s oklevelek.

1. Vasmegye régész- és történelmi egylet III. évi évkönyvét;

2. Biharmegyei régész- és történelmi egylet első év folyami közlönyét;

3. A „Békés“ társadalmi és ismeretterjesztő heti lap szerkesztője folytatólag a mai napig megjelent számait; — továbbá:

4. A „Békésmegyei Közlöny“ hasonló irányu lap szerkesztője részéről szinte a mai napig folytatólag megjelent számait sziveskedtek megküldeni.

5. Jancsovics Pál alispán ur a bánfalusi vegyes és tótfalusi szűcs- s kerékgyártó céhek eredeti, függő pecséttel ellátott kiváltságos leveleit, két darabot.

6. Berkes János jelenlegi gyulavárosi seborvos ur, édes atyjának néh. Berkes János sebész részére a magyar kir. pesti egyetem által 1786. évben kiadott függő pecsétekkel ellátott két darab eredeti diplomáját.

II. Régi pénzek.

1. Bonyhai Benjámin ur Viktoria angol királynő 1861. évi pénzét.

2. Császár Ferenc pesti 1-ső éves orvosnövendék Konstantin keleti r. cs. 3 darab réz pénzét.

3. Décsey József b.-csabai kereskedő ur: Traján ezüst,

Aurelianus ezüst — egy meg nem határozható r. császárnő réz, III-ik Zsigmond l. k. 1695. ezüst, Románia 1861. Poroszország 1864. és Frankfurt városa 1866. réz pénzeit.

4. Domokos János helybeli elemi iskola tanitó ur IV-ik Béla m. kir. ismeretes rézpénzét.

5. Golián Mihály orosházi tanitó ur Commodus r. cs. kis ezüst pénzét.

6. Dömény József pénztárnok ur IV. Béla m. királynak réz és I. Lipót r. cs. m. k. 1678. ezüst pénzét.

7. Hódi Lajos mérnök ur, Zsigmond l. k. 1613. ezüst pénzét.

8. Kis Antal ur egy darab tatár réz pénzt.

9. Laki László mezőhegyesi m. k. állami gazdatiszt ur I. Lipót r. cs. 1673. ezüst 3 kros; II. Rákócy Ferenc 1706. ismert réz X-es, I. Ferenc m. k. 1812. ezüst 7 kros V. Ferdinand 1839. ezüst 5 kros, Lipót Belga király 5 centes réz; 1853. orosz ezüst és egy 1773. orosz réz pénzt s. egy német emlékérmet.

10. Péky Antal b.-csabai r. k. plébános ur I, Ferdinánd m. k. ezüst.

11. Rencsisovszky Dániel, Zsigmond l. k. ezüst pénzét.

12. Ujházi Sándor endrődi r. k. éneklész ur Commodus r. cs. egy kis ezüst; Konstantinus két réz; — egy tatár; — III-ik Zsigmond l. k. 1626. ezüst; II. Maximilián m. k. 1569. kis ezüst; Bethlen Gábor 1623-iki ezüst; Erneszt n. a. gróf 1740-iki ezüst; egy naszszaui hercegség 1835. ezüst 6 kros; IV. Ferdinánd sziciliai király 1791. kis réz; — német alföldi 1778-iki réz; szászországi 1863. réz, VII. Pius római pápa 1816. réz „Bajocco;“ II. Rákóczi Ferenc 1705. ismert 10-es ugyanannak egy 1706. kisebb réz; M. Terézia réz greslijét és 1760-diki egy egész, két fél, és egy $^1/_4$-des réz polturáját ugyanannak egy 1764. réz krját, végre az 1839. lófuttatás és első ekeversenynek emlékére veretett sárga réz érmet — szivesked tek küldeni.

III. Régi tárgyak.

1. Lichtenwallner Gottfried helybeli m. k. adószedő hivatalnok ur, Bessenyei István komáromvári főkapitánynak 1542. évben, életnagyságban olajba festett mellképét.

2. Tárlati igazgató a megyei városok, községek hajdani és jelenkori pecsétjei lenyomatát.

3, Ugyanaz a gyulai török-zugbeli szőllős kertek düllőjében a XIV. században létezett ferenc-rendű szürke barátok templomát ékesitette homokkő párkány darabot;

4. Ugyanaz a magyar jakobinusok neveit törzsfa alaku képben.

5. Ugyanaz sok magyar bankjegyet adományozott.

Áttérve a tárlat rendezése és leltározása körül tett működésemre, előre kell bocsátanom azon elvet, mely ennek sikeres eszközölhetésénél vezérelt.

Muzeumunk nem lévén tisztán archeologiai gyüjtemény, hanem képviselvén a tudományos gyűjtés legtöbb ágát: a leltározás rendszerében mindenekelőtt több osztályt kelle megállapitani. Ezek:

I. Az archeologiai osztály.
II. Az éremgyüjtemény.
III. A természetrajzi osztály.
IV. A könyvtár és levéltár, végre
V. A képtár.

Ezen osztályok közül ezideig csak az I. és II. vagyis az archeologiai és az éremgyűjtemény vétetett rendezés és leltározás alá.

A rendezésnél igyekeztem egyrészt a chronologiai egymásutánt megtartani, másrészt az egynemü tárgyakat csoportositani, végre pedig az együttes leleteket a mennyire lehetett együtt tartani; minek következtében a tárlat menynyire lehet kor, nem, és lelet szerint van elrendezve, s igy a látogatónak lehetségessé van téve a kiállitott tárgyak koráról, neméről és lelhelyéről tájékozást szerezni,

Ezen elvhez képest, illetve

1-ször a chronologiát alkalmaztam a szokásos felosztást kőkorszak-, bronzkorszak- és vaskorszakra. Aztán követve egyéb vidéki muzeumok s a pestinek elrende-

zését elkülönitettem egymástól a következő szakaszokat: etrusk régiségek, római régiségek, egyiptomi régiségek és kereszténykori régiségek (beleértve a középkori tárgyakat egész az ujabb időkig.)

2-szor a nem szerinti csoportositást illetve minden korszakban külön állnak a fegyverek házi eszközök, edények ékszerek, szobrok s iparcikkek; sőt az igy megszabott nemekben többnyire az idomra hasonlók is együvé vannak helyezve.

3-or A lelhelyek megkülönböztetése céljából a muzeum első termének jobb oldali szekrénye tartalmazza a honi főkép a békésmegyei leleteket; mig a baloldaliban a külföldiek (főleg a Haan Antal féle, vétel útján szerzett gyűjtemény) szemlélhetők.

A leltározásnál következő rovatok töltettek be:

1. Sorszám.

2. A tárgy megnevezése és leirása, hol egyúttal a francia mérték szerint szabatosan meghatározott méretek is helyt foglalnak.

3. A lelhely és lelet körülményei.

4. Anyag.

5. Darabszám.

6. Az adományozó neve, s végre

7. Észrevételek.

Mielőtt a leltári kimutatásra áttérnék, még egyet kell megemlitenem: tekintve azt, hogy ezen tárgyak mind régen mult századok, — nagy részök pedig a történet előtti homályos őskor primitiv cultur állapotát mutatják föl; tekintve továbbá, hogy a legrégibb mivelődési rétegben talált kőeszközök mellett ősállatok, mamuthok és barlangmedvék csontmaradványai fordulnak elő; tekintve végre, hogy az ily leletek, mint olyanok, melyek az emberi kéz nyomaival és kézművek szomszédságával birnak, a régészt is érdekelvén archeologiai tárgyakul tekinthetők: ezen okoknál fogva, mondom, a tárlat „Természetrajzi osztályától elválasztottam az őskori kövesült állatokat és növényeket s azokat „ásata-

gok" cimén még a kőkorszakbeli tárgyak előtt mintegy prologul leltározás alá vettem s mint rokonleleteket velük egy szekrénybe helyeztem el.

Im ide melléklem most már az eddigi leltározás kivonatát vagyis eredményének kimutatását.

A békésmegyei muzeumban találtató tárgyak.

I. Ásatag állatok s növények.

Mammuth csontok 4, ősmedve csontok 8, ősló csontok 2, Szarvasagancsok 6, kagylókövület 1, kövesedett búzakéve 1, csontkövület 1, összeg 23 darab. Ezek közt békésmegyei lelet: 11.

II. Kőkorszak.

Obsidian szilánk 20, szarvasagancs tegez 1, szarvasagancs kalapács 1, kőbalta 1, kőszekerce 3, kőék 4, kőfúró 1, kőkarika 2, kőteke 1, összesen 34 darab, ezek közt békésmegyei lelet: 13.

III. Bronzok.

Celt 3, palstab 1, csákány 2, kard 1, sarló 1, karperec 11, nyakperec 1, kapocs 34, phallus 2, kisebb karika 18, tükör 3, hajtű 1, edényfül 6, lándsahegy 1, összesen 85 darab.

IV. Etruszkok.

Haan Antal gyüjteményéből:

Graphyt csésze 14, terracotta csésze 7, köcsögalakuak 6, kehelyalakuak 3, egyéb csészék 11, ivó edény 2, áldozó korsócska 5, alabastrom palaczk 3, terracotta palaczk 2, vegyes agyagneműek 13, rézkanna 1, viador szobor (bronz) 1, terracotta sarcophag 1, összesen 69 darab.

V. Rómaiak.

Haan Antal gyüjteménye:

Apró agyagnemű edény 7, lacrymator 3, üveg lacrymator 3, házi mécs 9, sirmécs 14, üveg palaczk 2, fogadmá-

nyi tárgy 3, vegyes kő és tégladarab 17, karika és gyűrű (réz) 23, füles edény 3, buzogányka 1, réz pikkely 2, réz nehezék 1, kő nehezék 2, csengettyű 1, dombormü lemez 6, kulcs darab 4, tőr 1, tőrfogantyú 1, bögre 1, broncz tál 2, grifmadár láb (réz) 2, tű 3, csont styl 15, bronz szobor 11, terracotta szobor 4, kőszobor töredék 3, csontkocka 1, vegyes töredék 44 darab, összesen 189 darab.

VI. Egyptomaik.

Haan Antal gyűjteménye:

Bronzszobor 9, Scarabaeus 1, mumia szövet 1, összesen 11 darab.

VII. Pénzek.

Rómaiak 323, byzanti 7, magyar és pedig: árpádházbeli 53, vegyesházbeli 37, osztrákházbeli 356, idegenországiak 505, emlékérem 56, összesen 1337 darab. Régi bankjegy 29 darab.

A vaskorszakiak, agyag és csontnemüek, képek, természeti tárgyak s a régi pénzek részletes ismertetése a jövő évi kötetben fognak közöltetni.

Id. Mogyoróssy János,
muzeumi őr.

Pénztárnoki jelentés 187$^4/_5$-ki évről.

Tekintetes egyleti közgyűlés! A békésmegyei régészés művelődéstörténelmi egylet jelenleg 236 tagot számit körében, ezek közt van 7 alapitó, 113 rendes és 117 pártoló tag, a lefolyt 187$^4/_5$-ik évre befizettetett a kezelésem alatti egyleti pénztárba:

2 alapitó tag által alapitványi tagsági dijban . .	200.—
4 alapitó által 400 frt alapitványi tőke után járó 6%-tóli kamatban	24.—
2 tag után okmány dijban	4.—
102 rendes tag után bevétetett tagsági dijban . .	349.—
23 rendes tag okmány dijban	46.—
114 pártoló tag után bevétetett	120.—
vagyis tagsági és okmány dijban bevétetett a mai napig összesen	743.—
A Haan Antal-féle régiség megszerzésére adakozások után begyült összesen	712.47
Ezen régiség megszerzéséhez a megye hozzá járult	300.—
Évi bevételek összege	1755.47
Évi kiadások összege	1613.96
van tehát jelenleg a pénztárban készpénzben . .	141.51
a lefolyt 187$^4/_5$-ki egy évi hátralékok után beveendő 4 alapitó tag után okmány és 1 tagdijban . .	10.—
11 rendes tag után tagsági dijban	33.—
90 rendes tag után okmány dijban	180.—
3 pártoló tag után tagsági dijban	3.—
van tehát az 187$^4/_5$ lefolyt 1 évről készpénz és hátralékokban összesen	367.51
Ehez járul az 187$^5/_6$-ik évi tagsági dijak után beveendő — nevezetesen:	
4 alapitó tag alapitványi 400 frt tőkéjének 6%-tóli kamatjában . . . . . 24.—	

110 rendes tag évi tagsági dijában . . . 337.—
114 pártoló tag évi tagsági dijban . . . 114.— 475.—
E szerint a jelenleg s $187^5/_6$-ik évre remélhető bevételek összege tészen 836.51

ezt tudomás, és jövőrei tájékozásul szükségesnek láttam a tekintetes közgyűlés tudomására juttatni, — valamint azon tiszteletre méltó egyének és egyletek neveit is felemliteni, kik a megállapitott tagsági dijakon felül fizettek, s annak fizetésére magukat továbbra is kötelezték; 1) m. gróf Wenckheim Frigyes tiz évre előre fizetett 30 frtot. 2) tek. Reök István ur az egylet fennállásáig magát évenként 5 frt fizetésére kötelezte, — 3) a békési casinói egylet 5 frttal 3 évre kötelezte magát a fizetésre, 4) a csabai casinoi egylet pedig szintén 3 évre 6 frttal fizeti évi taksáit.

Továbbá kötelességemnek tartottam felemliteni még hogy tek. Dobay János ur rendes tagsági diját három évre 9 frtban, gróf Dezseffy Marcel két évi rendes tagsági diját 6 frtban, tek. Pándi István, Dr. Papp József és Benka Gyula urak pártoló tagsági dijakat három-három frtokban 3 évre előre lefizették.

Tisztelettel lévén a tekintetes közgyűlésnek.

Gyulán, julius 31-én 1875.

alázatos szolgája

Party Ferenc,
egyl. pénztárnok.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egylet alapszabályai.

I. szakasz:

Az egylet cime, célja, s eszközök a cél elérésére.

1. §. Az egylet cime: „Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egylet;“ — székhelye: B.-Gyula; — hivatalos nyelve: magyar.

2. §. Az egylet célja: Felkutatni, és egybegyüjteni mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet, az ipar és kereskedelem, a gazdászat és földmüvelés, a politika és közélet terén, mint megyei nevezetesség tünt fel; megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzait és műveit; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népviseletet; — egybegyüjteni az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékű romokat; felkutatni a megyében elszórtan létező- vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi cimereket, községek pecsétjeit; — s mindezeket adományozás- esetleg vétel útján összegyüjtve, az elpusztulástól megóvni, — meg nem szerezhető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesitendő, s az egylet létrejövetelének napjától kezdve, minden időre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és művelődéstörténelmi tárlatban összpontositani, s a nagy közönség használatára, a régészet és közmüvelődéstörténelmének megkedveltetése-, s az ez iránti minél szélesebb körű érdekeltség felébresztésére, a

megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállitani.

3. §. E cél elérésére az egylet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesitése, történelmi, közmüvelődési, régiségtudományi, és statisztikai dolgozatok irása, kiadása, vagy nyilvános felolvasása-, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközlése-, könyv- és levéltár berendezése-, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

II. szakasz:
Az egylet tagjai.

4. §. Az egylet tagjai négyfélék, u. m. tiszteletbeliek, alapitók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokúl oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és müvelésében maguknak kitünő érdemeket szereztek.

6. §. Alapitó tagok azok, kik az egylet céljainak előmozditásához, készpénzben, vagy ezen összegnek megfelelő értékpapirban, 100 o. é. frtnyi alapitvánnyal járulnak; — mely összegnek 6% kamatját kötelesek évenként mindaddig az egylet pénztárába fizetni, mig az alapitványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt fizetésére kötelezik magukat; amely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamelyik rendes tag a három év eltelte után az egyletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgatóválasztmánynak irásban bejelenteni, — különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el ujabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egylet pénztárába, három éven át, évenként 1. o. é. frtot fizetnek.

9. §. Minden alapitó- és rendes tag az egyletbe lépése alkalmával oklevelet nyer, melyért egyszermindenkorra 2 o. é. frtot köteles fizetni, — mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordittatni.

III. szakasz:

Az egylet kormányzata.

10. §. Az egylet ügyeit az igazgató választmány vezeti, — mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztviselőkből áll, kiket a közgyűlés az alapitó és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egylet tisztviselői a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) a titkár, d) a tárlati igazgató (őr), e) a pénztárnok, f) az ügyész.

IV. szakasz:

Az egylet tisztviselőinek hatásköre.

12. §. Az elnök az egylet képviselője hatóságok és harmadik személyek irányában; — ő hivja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetéseket 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatva van a jelen alapszabályok— s az ügyrend szigorú megtartása fölött őrködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A titkár — ki az egylet pénzeréjéhez képest, évenként tiszteletdijban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti. — Ő viszi az egyletnek összes levelezéseit, az igazgató utasitása nyomán. Jelentést tesz a köz- és választmányi gyűléseken az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról; az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti, kezeli, azt évről évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egylet által kiadandó évkönyveket szerkeszti, — miután az egyleti tárlat a megye tulajdonát képezi, annálfogva az évenkénti közgyűlés után az egylet év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláirásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett

őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osztályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beirja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráirja, hogy igy mennél többen birassanak adakozásra; — a választmány utasitása szerint eszközlendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg — a tárlat állapotáról évi kimutatását, felhasználás végett, a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egylet pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; — kifizeti az elnök által aláirt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános-, évenkint egyszer pedig részletes számadást ád a pénztár állapotáról, s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik, s jelentése kiséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egylet pénztárába begyülő pénzösszegeket, a választmány utasitása szerint, a békésmegyei takarékpénztárba helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

V. szakasz:

Az igazgató választmány.

18. §. Az igazgató választmány — az elnök összehivására, rendesen évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tartja gyűléseit.

19. §. Az igazgató választmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok inditványozása, és azon tárgyak — melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasittatnak. A választmány köt az egylet nevében, a közgyűlés által megállapitott határokon belül minden szerződést, melyek a választmány meghagyására — az elnök és a titkár által iratnak alá, az ekkép kötött szerződések — az egyletre kötelező erővel birnak. A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat — és a pénztár állapotát évenként meg-

vizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesittessenek. A választmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segéd-tisztviselőket, s fogadja fel az egylet szolga személyzetét.

20. §. A választmány határozat-hozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egylet bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll — az évnegyedes gyűlésen, az egylet szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár irásban, akár élőszóval értekezni; ily tárgyakat bemutatni; — a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmánynyal megbiráltatja; mások által irt, s már megbirált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető inditványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egylet előhaladását óhajtják, erkölcsi kötelességök az évnegyedes ülésekre rendesen eljárni, s az ügyek vitelében — megbizatás szerint — az üléseken kivül is munkás részt venni.

VI. szakasz:
Közgyűlések.

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli, alapitó és rendes tagok birnak.

24. §. Rendkivüli közgyűlést az elnök a választmány — vagy 10 egyleti tag irásbeli indokolt kivánatára tartozik összehivni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag irásbeli kivánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

a) titkári jelentés, az egylet évi működéséről;

b) az évi számadások megvizsgálása;

c) minden három évben a tisztviselők — és az igazgató

választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;

d) uj tiszteletbeli tagok választása;

e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;

f) a netaláni inditványok tárgyalása;

g) az alapszabályok módositása, ez azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez irásban beadott inditványára, s ennek véleménye kiséretében beterjesztése mellett tárgyalható, — mi a meghivókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $^1/_4$-ének jelenléte kivántatik meg, határozatot a jelenlevők $^2/_3$-ahoz; ha pedig a tagok kivánt $^1/_4$-e nem jönne össze, akkor uj közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a számra, a jelenlevők $^2/_3$-a dönt.

VII. szakasz:
Az egylet jövedelmi forrása, vagyona.

28. §. Az egylet bevételeit képezik:

a) az alapitványi összegek;

b) a rendes- és pártoló tagok évidijai;

c) felülfizetések, s rendes ügybarátok adományai- és hagyományai;

29. §. A tagdijak és alapitványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordittatnak. Az alapitványi tőkék el nem idegenithetők.

30. §. A felülfizetések, adományok és hagyományokból bejövendő összegek, — amennyiben ezek alapitványi természettel nem birnak a tárlat gyarapitására fordithatók.

31. §. Az egylet által gyüjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapitványi pénzekkel együtt — Békésmegyének elidegenithetlen tulajdonát képezik.

VIII. szakasz:
Az egylet pecsétje.

32. §. Az egylet pecsétje; a megye cimere, ezen körirattal: „Békésmegyei régész és müvelődéstörténeti egylet. 1874.“

IX. szakasz:

Az egylet feloszlása.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyletnek további működése és fenállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, e meglevő pénzösszeg pedig a megye pénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapitók szándékákoz képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fentartása és gyarapitására fordittassanak.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyletnek, B.-Gyulán, 1874. junius 18-án tartott alakuló gyűlésében.

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apát és gyulai lelkész
mint egyleti elnök.

39791. szám.

Látta a magyar királyi belügyminiszter oly megjegyzéssel,

hogy:

1. az egylet minden év végén részletes jelentést küld föl a vallás és közoktatási magyar királyi miniszternek s hozzácsatolja gyüjteményeinek és könyvtárának leltárát, illetőleg az azon évi szaporodás jegyzékét;

2. az alapszabályok módositása, az egylet feloszlása ez utóbbi esetben az egylet vagyonának hováforditása iránt esetleg hozandó közgyűlési határozatok foganatosittatásuk előtt a magyar királyi belügyminiszterium elé terjesztendők.

Buda-Pesten, 1874. évi szeptember hó 30-án.

a miniszter helyett

Zeyk Károly,
államtitkár.

A békésmegyei régész- művelődéstörténelmi egylet tagjainak névsora. 187⁴/₅.

Tiszteletbeli tagok:

Fábián Gábor.
Fraknói Vilmos.
Gedulyi Ferencz.
Henszlman Imre.
Horváth Mihály.
Ipolyi Arnold.
Ormos Zsigmond.
Pulszky Ferencz.
Rómer Flóris.
Thali Kálmán. = 10.

Alapitó tagok:

A békésmegyei takarékpénztár.
Göndöcs Benedek, Gyulán.
Haan Lajos, B.-Csabán.
Horváth Sámuel T.-Komlóson.
Id. Mogyoróssy János, Gyulán.
Moisisovics Vilmos, Pöstyén.
Gróf Wenckheim Krisztina, Kigyós.
Ursziny Andor, B.-Csabán
Gr. Pongrácz János, Orosházán. = 9.

Működő tagok:

Achim Ádám, Szarvason.
Gr. Almássy Erzsi, Kétegyházán.
Gr. Almássy Mari, „
Gr. Almássy Vilma, „
Ambrózi Béla, Pöstyén.
Andrássy Kálmán, Kétegyházán.
Asbóth Kálmán, Gyulán.
Asztalos István, Békésen.
Badics Elek, B.-Csabán.
Bak Gusztáv, Gyulán.
If. Bakay Péter, Szarvason.
Bakay Sándor, „
Dr. Báttaszéky Lajos, B.-Csabán.
Beliczey István, Gerendáson.
Beliczey Rezső, „
Békési központi casinó, Békésen.
Birsy József, Gyulán.
Bonyhay Benjamin, M.-Berény.
Bulla Sándor, Pöstény.
Czingulszky József, Gyulán.
Csabai casinó, B.-Csabán.
Gróf Dezseffy Marczel, Fóth.
Décsey József, B.-Csabán.
Dobay János, Gyulán.
Gróf D'Orsay Emil, Szeghalom.
Gróf D'Orsay Miksa, „
Dömény Lajos, Gyulán.
Dr. Dubányi János, Gyulán.
Eördögh Lajos, Orosházán.
Erkel Rezső, Gyulán.
Farkas Béla, „
Fábry Márton, „
Fridrich Mihály „
Dr. Fuchs Ede, Szarvason.
Gärtner Adolf, B.-Csabán.
Gajdács Pál, Szarvason.

Grécz József, Gyulán.
Győry Vilmos, Orosházán.
Haan Albert, B.-Csabán.
Haan Vilmos, „
Dr. Hajnal Albert, Kigyóson.
Dr. Hajnal István, Békésen.
Hajóssy Ottó, Gyulán.
Haty Károly, M.-Berény.
id. Hoffman Mihály, Gyulán.
Jakabfy Ignácz, Vésztőn.
Jancsovics István, Szarvason.
Jancsovics Pál, Gyulán.
Janó Sándor „
Jeszenszky Károly, M.-Berény.
Justh Gyula, Gyulán.
Justh István, P.-Szt-Tornya.
Karassiay István, B.-Csabán.
Karassiay Kornél, „
Keblovszky Lajos, Gyulán.
Keller Imre, „
Kéry Kálmán, Dobozon.
Kicska Mór, Szarvason.
Kiskéry Mihály, Gyulán.
Kny Antal, Békésen.
Kohlmann Ferencz, Gyulán.
Dr. Kovács István, „
Kratochvill József, „
Kreuchel Samu, Vésztőn.
Léderer Ede, Gyulán.
Lukesch István, Szarvason.
Márki István, Gyulán.
Megele Bertalan, M.-Berény.
Mihálfy József, Szarvason.
Novák Kamill, Gyulán.
Oláh Sándor, „
Ormai Tivadar, B.-Csabán.
Ormós János, Gyulán.
Osváth Andor, „
Papp Mihály, „
Party Ferencz, „
Pecz Gyula, M.-Berény.
Péky Antal, B.-Csabán.
Popovics Jusztin, Gyulán.
Rácz Mátyás, „
Reisner Jakab, Vésztőn.
Rencsisovszky Ferencz, Orosháza.
Reök István, B.-Csabán.
Schieffner Ede, Endrődön.
Schmidt Károly, Pöstyén.
Silberstein József, Gyulán.
id Sipos Sándor, Szarvason
if. Sipos Sándor, „
Sipos Soma, „
Stark Adolf, B.-Csabán.
Dr. Stiaszny Miksa, B.-Csabán.
Szabó János, K.-Tarcsán.
Szánthó Alajos, Gyulán.
Szeberényi István, B.-Csabán.
Szeberényi József, Orosházán.
Szekér Mihály, Kétegyházán.
Szikes András, Pesten.
Sztojanovics Gyula, Csorváson.
Sztojanovics Szilárd, „
Szucsu Béla, B.-Csabán.
Szucsu Mózes, „
Tatay János, T.-Komlós.
Tatár János, Szeghalmon.
P. Titius Pius, Gerlán.
Torkos Károly, Orosházán.
Tormássy Károly, Gyulán.
ifj. Trucker József, Gyulán.
Uhrinyi István, B.-Csabán.
Varságh Béla „
Végh Gábor, Gyulán.
Vésztői casinó, Vésztőn.
Gróf Wenckheim Frigyes, Kigyós.
Gróf Wenckheim József özv. Gyulán.
Báró Wenckheim László, K.-Ladány.
Vilim János, B.-Csabán.
Winkle Gábor, Gyulán.
Zsilinszky Mihály, B.-Csabán. = 117.

Pártoló tagok:

Gróf Almássy Dénes, Kétegyházán.
Gróf Almássy György, „
Andrássy Miklós, Gyulán,
Ardeleánu József, Kétegyházán.

Bakacs Lajos, Vésztőn.
Bakos József, Csorváson.
Balla Mátyás, Endrődön.
Barra Döme, B.-Csabán.
Bartóky László, „
Bálint Mihály, Csorváson.
Becker Oszkár, Kigyóson.
Bene István, Gyulán.
Benedicty József, Békésen.
Benjamin Dávid, Vésztőn.
Benka Gyula, Szarvason.
Bezsán József, Gyulán.
Béres András, Csorváson.
Blahó József, M.-Berény.
Bogár Dániel, B.-Csabán.
Bogár Lázár, Gyulán
Bohus Károly. B.-Csabán
Braun Mihály, M.-Berény.
Brezanóczy Lajos, Békésen.
Bús Albert, Csorváson.
Csáki János, Vésztőn.
Debreczeni Endre, Gyomán.
Dekán István, Csorváson.
Deutsch A. „
Fábry Károly ügyv. B.-Csabán.
Fábry Károly aljb. „
Farkas Zsigmond, Gyulán.
Forsner Ferencz, Vésztőn.
Franka Lajos, Gyomán.
Garzó Gyula „
Géczi Imre, Csorváson.
Góg György, „
Gremsperger József, Bánhegyes.
Gremsperger Mátyás, Csorváson.
Grimm Sámuel, Gyomán.
Gubás Péter, Gyulán.
Gubicza István, Szarvason.
Gyoma község, Gyomán.
Hajnal Ábel, Békésen.
Hegedüs Lajos, Gyulán.
ifj. Hoffmann Mihály, Gyulán.
Horváth János, B.-Csabán.
Horváth János, M.-Berény.
Horovicz Lipót, N.-Váradon.
ifj. Jancsovics Pál, Gyulán.
Kertay Zsigmond, „
Kéry Elek, Dobozon.
Kinudicz József, Csorváson.
Kiss Antal, Gyulán.
Kovács Mihály, Szeghalmon.
Kovács M. István, Endrődön.
Környei Lajos, M.-Berényben.
Lányi Gusztáv, Szarvason.
Dr. László Elek, Orosházán.
Lehóczky József, Szent.-András
† Lehóczky Viktor, Csorvás.
Melczer Kálmán, B.-Csabán.
Merza Gergely, Csorváson.
ifj. Mikolay Mihály, Szarvason.
ifj Miskucza György, Gyulán.
Moisisovics Lajos, Gyulán.
Moraucsik József, Szarvason.
ifj. Mogyoróssy János, Gyulán.
Mózes Mihály, Szeghalmon.
Mundruczó Demeter, Gyulán.
Müller Náthán, Csorváson.
Nagy Ferenc, Gyulán.
Nagy Károly, „
Nagy István, Dobozon.
Nemesky Andor, N.-Váradon.
Németh Lajos, B.-Csabán.
Németh Lukács, Gyomán.
Nyiri János, Csorváson.
id Oláh György, Gyulán.
Omaszta Elek, B.-Csabán.
Papp György, Vésztőn.
Dr. Papp József, Szeghalmon.
Papp Sándor, P.-Szt.-Tornyán.
Pándi István, Kigyóson.
Peics János, Vésztőn.
Petrovics Demeter, Vésztőn.
Petrovics Soma, B.-Csabán.
Plank Alajos, Gyulán.
Pusztai Ádám, „
Rolkó Béla, B.-Csabán.
Rosenthal Miksa, Dobozon.
Schartenreiter Albin, Gyulán.
Sehrke Ferencz, Csorváson.
Sinkó Mihály, „
Soltész Nándor, B.-Csabán.
Stern Adolf, Gyomán.
id. Styr György, Gyulán.

Sulyok Ede, Orosházán.
Szabó Gábor, Dobozon.
Szabó Pál, Szent-Benedeken.
Szánthó Albert, Békésen.
Szentandrási István, M.-Berény.
Szentmihályi Lajos, Békés.
Székács István, Orosházán,
Szomora Bertalan, B.-Csabán.
Sztraka György, „
Sztrako János, Csorváson.
Szuchanek Antal, B.-Csabán.
Szulimán István, Gyulán.
Tavaszi János, Orosháza.
Thomka Emil, B.-Csabán.
Thomka Alajos, „
Timár I. János, Endrődön.
Tóth Ede, Békésen.
id. Uferbach János, Gyulán.
Ujfalussy Dezső „
Unger József, Gyomán.
Urszinyi János, B.-Csabán.
Uzon Ferencz, Gyulán.
Varga Károly, „
Vecsey László, Kamuton.
Vidovszky Ferenc, Gyomán.
Végh István, B.-Csabán
Viskovics Ignácz, Szarvason.
Weidinger György, Gyomán,
Weisz Lázár, „
Wieland János, Békésen.
Zalai Mihály, Csorváson.
Zsimsza Ferencz, Gyomán. = 128.

Van tehát az egyletnek:

a) 10 tiszteletbeli,
b) 9 alapitó-,
c) 117 rendes-,
d) 128 pártoló-,

és igy összesen 264 tagja.

Az egylet tisztviselői:

Elnök: Göndöcs Benedek.
Alelnök: Haan Lajos.
Főtitkár: Zsilinszky Mihály.
Másodtitkár: Elek Lajos.
Muzeumőr: Id. Mogyoróssy János.
Pénztárnok: Party Ferencz.
Ügyész: Keller Imre.

Választmány:

Asztalos István.
Beliczey István.
Beliczey Rezső.
Dobay János.
Gremsperger József.
Győri Vilmos.
Dr. Hajnal István.
Hajóssy Ottó.
Horváth Sámuel.
Jancsovics István.
Jancsovics Pál.
Janó Sándor.
Kéry Kálmán.
Dr. Kovács István.
Márki István.
Ormos János.
Papp Mihály.
Péky Antal.
Reök István.
Tatay János.
Tatár János.
P. Titius Pius.
Gr. Wenckheim Frigyes.
B. Wenckheim László.

FIGYELMEZTETÉS ÉS KÉRELEM.

Egyesületünk évkönyvét tulajdonképen csak a tiszteletbeli, — alapitó és rendes tagok kapják ingyen tagilletmény gyanánt; de a választmány ez idén, kivételképpen a pártoló tagoknak is megküldetni rendelte, azon reményben, hogy ezek az évkönyvben foglalt közlemények folytán, egyesületünk életképességéről és magasztos feladatáról meggyőződvén, szivesek lesznek a rendes tagok sorába lépni, hogy ekként ne csak az egyesület anyagi fenállását jobban biztositsák, hanem a magok szellemi kincstárát is hasznos ismeretek által gyarapithassák.

Ezen kedvezmény — jelen szűk anyagi helyzetünknél fogva — jövő évre nem tehető — csak ha a tagok száma tetemesen fölszaporodnék.

Ennélfogva tisztelettel figyelmeztetjük, illetőleg kérjűk mindazokat, kiket vármegyénk szellemi virágzása érdekel, s kiket eddig egyesületünk tagjai sorában nem tisztelhettünk, hogy magokat tetszésök szerint akár száz forintos alapitó (évi 6%-kal) akár pedig 3 forintnyi évi áldozattal rendes tagokul beiratni szivesked jenek.

Az irásbeli vagy szóbeli jelentkezés akár az elnöknél, akár a titkárnál történhetik.

Minden rendes és alapitó tag diszoklevelet nyer, melyért egyszer mindenkorra 2 frt fizettetik a tárlat gyarapitására.

Végül a választmány nevében ezennel figyelmeztetjük és kérjük a netán hátralékban levő t. tagtársainkat, hogy tagsági illetékeiket a pénztárnok urhoz (Party F. ur Gyulán) beküldeni szivesked jenek.

Kelt B.-Csabán, aug. végén.

ZSILINSZKY MIHÁLY.
társ. titkár.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10265 /1952 sz.